ET

05348

1984
011

BIBLIOTHEEK V.U.
ECONOMIE
3e verdieping
De Boelelaan 1105
1081 HV AMSTERDAM

0.24

SERIE RESEARCHMEMORANDA

Mantelprojekt 'Management & Politiek

MANAGERS EN EKONOMISCHE POLITIEK

een onderzoek naar de voorstellingen van top-managers bij een zaak van ekonomische politiek

Walter van Ditmars

Researchmemorandum 1984-11

VRIJE UNIVERSITEIT
EKONOMISCHE FAKULTEIT
AMSTERDAM

BIBLIOTHEEK V.U.
ECONOMIE
3e verdieping
De Boelelaan 1105
1081 HV AMSTERDAM

BIBLIOTHEEK V.U.
ECONOMIE
3e verdieping
De Boelelaan 1105
1081 HV AMSTERDAM

Mantelprojekt 'Management & Politiek'

MANAGERS EN EKONOMISCHE POLITIEK

een onderzoek naar de voorstellingen van top-managers bij een zaak van ekonomische politiek

Walter van Ditmars

Researchmemorandum 1984-11

Aan dit onderzoek werkten mee:

Uitvoering: Ronald Blok, Ruud van der Steeg en Ben de Vries

Begeleiders:
Prof.dr. H.R. van Gunsteren, Dr. R. Hoppe, Dr. D. Keuning, Prof.dr. J. van Putten, Drs. H. Smit en Prof.Dr.Ir. A. Twijnstra.

Met bijzondere dank aan de 24 managers die hun medewerking aan dit onderzoek hebben verleend.

Walter van Ditmars.

Manuskript geschreven
januari - maart 1984.

ET. 05348.-

BIBL. VRIJE UNIVERSITEIT
ET
05348
AMSTERDAM

VOORWOORD

Het voor u liggende rapport is niet het verslag van een op zichzelf staand onderzoek, doch moet gezien worden als een onderdeel van het overkoepelende projekt 'Management & Politiek', dat door Prof.dr.ir. A. Twijnstra in 1980 aan de Vrije Universiteit te Amsterdam is gestart. In mijn stage voor de studie Politikologie ben ik in kontakt gekomen met dit mantelprojekt, waarbinnen een aantal elkaar aanvullende empirische (deel)onderzoeken worden verricht teneinde meer inzicht te verkrijgen in de relaties (verwevenheden) tussen overheden en ondernemingen. In de periode mei 1982 - januari 1983 heb ik met een aantal stagiairs bedrijfsekonomie meegewerkt aan het onder verantwoordelijkheid van Drs. P.J.C. Helsdingen verrichte onderzoek 'Kamerleden en Bedrijfsekonomie' onder de leden van de Vaste Commissie voor Ekonomische Zaken (Tweede Kamer), dat een aantal interessante resultaten opleverde (en mij menig nieuw inzicht in de 'politieke keuken' heeft verschaft).

Toen Prof. Twijnstra mij vroeg of ik in het kader van het mantelprojekt 'Management & Politiek' het kortlopende deelonderzoek 'Managers en Ekonomische Politiek' wilde verrichten, heb ik even geaarzeld (vooral omdat ik begin 1984 mijn studie Politikologie wilde voltooien), maar ik ben achteraf blij, dat ik besloten heb het onderzoek toch te verrichten, want het is een leerzaam proces gebleken. Vooral ook in de zin dat mijn eigen ideëen en inzichten verder zijn gevormd mede dankzij de kontakten en gesprekken met verschillende kollega's, medewerkers en topmanagers.

Zoals veel sociaal-wetenschappelijk onderzoek heeft ook het onderzoek 'Managers en Ekonomische Politiek' vooral zaken bevestigd die reeds werden vermoed. Zulke resultaten zijn weinig schokkend, maar daarom niet minder relevant.
Tegelijkertijd zijn verschillende veel minder voorspelbare zaken uit het onderzoek naar voren gekomen, waarvan enkele zelfs zeer verrassend kunnen worden genoemd.
Mijn indruk is dat de empirische gegevens die het onderzoek 'Managers en Ekonomische Politiek' heeft opgeleverd een nuttige bijdrage zullen

leveren aan het mantelprojekt 'Management & Politiek', hetgeen het primaire doel van dit deelonderzoek is. Met het oog op dat doel is er ook het nodige empirische materiaal in het deelonderzoek meegenomen, dat niet direkt noodzakelijk is voor de beantwoording van de probleemstelling ervan, doch aansluiting vindt op andere deelonderzoeken in het kader van 'Management & Politiek' en als zodanig weer extra bouwstenen levert voor een solide basis voor de uiteindelijke beantwoording van de probleemstelling van het mantelprojekt.

Op deze plaats wil ik allereerst Prof. Twijnstra bedanken, die mij in de gelegenheid heeft gesteld dit onderzoek te verrichten. Verder ben ik erkentelijk voor de goede samenwerking met en de konstruktieve bijdragen van de leden van de begeleidingsgroep Management & Politiek (M & P), van wie ik in het bijzonder Asje van Dijk en Doeke Keuning wil noemen, alsmede de heer C. van Grinsven (NEHEM en Projektbureau Innovatie Nú van het Ministerie van Ekonomische Zaken) en de stagiairs Ruud van der Steeg, Ronald Blok en Ben de Vries. Tenslotte verdient vermelding, dat zonder de positieve inzet van de onder hoogspanning werkende dames Mary Tan, Janita van der Eijk en Hanneke Lambert bij het typen van dit rapport, er op dit moment niet meer dan een geschreven koncept zou zijn geweest.

Amsterdam, mei 1984 W.v.D.

INHOUDSOPGAVE

	blz
1. INLEIDING	1
1.1. Mantelprojekt 'Management & Politiek'	1
1.2. Probleemstelling en doel van het onderzoek	7
1.3. Methode	8
1.4. Indeling van de gestelde vragen	10
1.5. Rapportage	11
2. DE ONDERNEMINGEN	13
2.1. Inleiding	13
2.2. Selektie van de ondernemingen	13
2.3. Kenmerken van de ondernemingen	14
3. PROFIELSCHETS DER RESPONDENTEN	19
3.1. Inleiding	19
3.2. Persoonlijke kenmerken	19
3.3. Nevenfunkties	23
3.4. Politieke geëngageerdheid	25
3.4.1. Politieke interesse	26
3.4.2. Politieke participatie	28
3.4.3. Interpretatie	31
3.4.4. Politieke geëngageerdheid: een typologie	33
4. VOORSTELLINGEN BIJ DE MOTIE INZAKE HET PROCES EKONOMISCH HERSTEL	35
4.1. Inleiding	35
4.2. Proces van ekonomisch herstel	37
4.3. Lastenverlichting in energiekosten	41
4.3.1. Situatieschets	41
4.3.2. Managers en lastenverlichting in energiekosten	44
4.3.3. Vergelijking van opvattingen	47
4.4. Lastenverlichting in fiskale kosten	49
4.4.1. Situatieschets	49
4.4.2. Managers en lastenverlichting in fiskale kosten	51
4.4.3. De Wet Investeringsrekening (WIR)	53
4.4.4. Loonkostensubsidies	54
4.4.5. Plan Horringa	55
4.4.6. Vergelijking van opvattingen	56
4.5. Lastenverlichting in kapitaalkosten	58
4.5.1. Situatieschets	58
4.5.2. Managers en lastenverlichting in kapitaalkosten	59
4.5.3. Vergelijking van opvattingen	62
4.6. Versnelling van milieuprocedures	63
4.6.1. Managers en versnelling van milieuprocedures	63
4.6.2. Vergelijking van opvattingen	65

blz

4.7. Mogelijke andere lastenverlichtingen 65
4.7.1. Managers en lastenverlichting in arbeidskosten 65
4.7.2. Managers en diverse lastenverlichtingen 69
4.7.3. Vergelijking van opvattingen 70
4.8. Startende ondernemingen 71
4.8.1. Inleiding 71
4.8.2. Managers en maatregelen voor startende ondernemingen 72
4.8.3. Vergelijking van opvattingen 74

5. MIDDELEN OM TOT EKONOMISCH HERSTEL TE KOMEN EN RELATIES MET ZAKEN VAN EKONOMISCHE AARD: EEN NADERE ANALYSE 76

5.1. Inleiding 76
5.2. Doelbomen 76
5.3. Relaties met zaken van ekonomische aard 82
5.4. Aantal middelen en relaties 84
5.5. Interpretatie 87

6. RELATIE OVERHEID-BEDRIJFSLEVEN C.Q. POLITICI-MANAGERS 91

6.1. Inleiding 91
6.2. Politieke informatie 93
6.3. Beïnvloeding overheidsbeleid 94
6.4. Kontakten 96
6.5. Bedrijfsleven en Tweede Kamer 97
6.5.1. Taken van Tweede-Kamerleden 97
6.5.2. Opvattingen over politici 100
6.6. Bedrijfsleven en overheid 105

7. SAMENVATTING EN KONKLUSIES 111

BIJLAGEN

1. Lijst van geïnterviewde personen 130
2. Motie-Van Iersel en Gerritse, Tweede Kamer, zitting 1981-1982, 17.100, hoofdstuk XIII, nr. 106 132
3. Doelboom motie-Van Iersel en Gerritse nr. 106 (17.100-XIII) 133
4. Schriftelijke enquête 134
5. Vragenlijst onderzoek "Managers en Ekonomische Politiek" mondeling deel 139
6. Profielschetsen van de 24 bij het onderzoek betrokken ondernemingen 142
7. Nederlandse overheidsregelingen op het gebied van subsidies en financieringssteun voor het bedrijfsleven zoals deze golden in 1983 155
8. Overzicht van lastenverlichtende maatregelen voor 1984 161
9. Overheidsfaciliteiten voor bedrijven: gesommeerde betalingen over de periode 1975 t/m 1982 162
10. Overheidsfaciliteiten voor bedrijven (transaktiebasis; in miljoenen guldens) per jaar, periode 1978 t/m 1982 163
11. De mening van topmanagers over een achttal uitspraken (N = 24) 164

1. INLEIDING

1.1 Mantelprojekt 'Management & Politiek'

De invloed van de overheid op het hedendaagse bedrijfsleven is niet meer weg te denken. De toegenomen interdependentie tussen ekonomische en andere maatschappelijke krachten heeft geleid tot een omvangrijker overheidsingrijpen en wetgeving op steeds meer terreinen. Door deze ontwikkeling is de Nederlandse manager de laatste tien jaar in toenemende mate in aanraking gekomen met allerlei overheidsregelingen die zijn handelen beïnvloeden. Het is voor de manager dan ook van essentieel belang kennis te hebben van overheidsmaatregelen en de politieke besluitvorming die daaraan vooraf gaat, om zo tijdig op ontwikkelingen te kunnen anticiperen. Andersom heeft ook de overheid er groot belang bij te weten welke ontwikkelingen gaande zijn in het bedrijfsleven en een goed beeld te hebben van het reilen en zeilen van ondernemingen.

Om méér wetenschappelijk inzicht te verkrijgen in de relatie tussen overheid en bedrijfsleven, zoals die zich na een periode van onstuimige groei ontwikkeld heeft, werd in 1980 het mantelprojekt 'Management en Politiek' op initiatief van Prof.dr.ir. A. Twijnstra gestart aan de Fakulteit der Ekonomische Wetenschappen van de Vrije Universiteit.

Ten behoeve van het mantelprojekt 'Management en Politiek' is een onderzoeksgroep gevormd, waarin ook de Subfakulteit Politikologie van de Vrije Universiteit, Stichting 'De Baak' te Noordwijk en de vakgroep Politieke Wetenschappen (Fakulteit Rechtsgeleerdheid) van de Rijksuniversiteit te Leiden participeren.

Het projekt 'Management en Politiek' is er op gericht een wezenlijke bijdrage te leveren aan verdere verdieping c.q. verbreding van theorievorming door elementen toe te voegen aan, respektievelijk nieuwe elementen in te brengen in de theorie van interorganisatie en netwerken, planning en beleid en organisatiestrukturering, zoals deze in de organisatiekunde bekend zijn. Wetenschappelijk gezien bestaat er te weinig inzicht in elkanders beleid c.q. de wijzen waarop

en de maten waarin van verwevenheid sprake is. Het inzicht groeit weliswaar dat er zeer belangrijke verwevenheden zijn tussen overheden en bedrijven. Echter de theorie die hierbij nodig is vanuit de mikro-optiek van een bedrijf is er thans nog niet en zeker niet daar, waar het gaat om de relatie tussen bedrijf, politieke omgevingsfaktoren, planningssystemen en beleidsformulering en organisatiestruktuur.

Door het niet of slecht kennen c.q. hanteren van relaties tussen management en politiek wordt aan beide zijden gevoeld en erkend dat - door misverstanden of door een elkaar verkeerd beoordelen respektievelijk gebruiken - regelingen van overheden hun uitwerking naar bedrijven missen of dat bedrijven politiek verkeerd inschatten. Het samenspel tussen management en politiek kan sterk worden verbeterd en een grotere effektiviteit bereiken. Door het inventariseren en beter leren begrijpen van relaties tussen management en politiek en door wegen te ontdekken respektievelijk aanwijzingen te vinden voor het operationeel maken van politieke faktoren zal worden getracht suggesties te doen om te komen tot meer effektief samenspel van overheden en ondernemingen (maatschappelijk belang).

In het kader van het mantelprojekt worden diverse elkaar aanvullende onderzoeken verricht met het oog op de hierboven aangeduide wetenschappelijke en maatschappelijke belangen. Dit rapport is het resultaat van het vierde deelonderzoek.

In deze inleiding zullen wij eerst kort ingaan op het verslag van het verkennend onderzoek 'Topfiguren spreken zich uit'* en de rapporten van de deelonderzoeken 'Produktbeleid en Overheid'** en

---

* F. Beekers en P.van Helsdingen, 'Topfiguren spreken zich uit', een verkennend onderzoek, Mantelprojekt 'Management & Politiek', Diskussienota 1981-2, Vrije Universiteit, Fakulteit der Ekonomische Wetenschappen, Amsterdam, maart 1981.

** P.van Helsingen, 'Produktbeleid en Overheid', een onderzoek naar de invloed van de overheid op het produktbeleid in de verpakkingsmiddelenindustrie, Mantelprojekt 'Management & Politiek', Researchmemorandum 1982-4, Vrije Universiteit, Fakulteit der Ekonomische Wetenschappen, Amsterdam, februari 1982.

'Kamerleden en Bedrijfsekonomie'*.
Na het formuleren van de probleemstelling en het doel van dit vierde onderzoek zullen wij vervolgens de gevolgde methode en de wijze van rapportage toelichten.

In het verkennend onderzoek *'Topfiguren spreken zich uit'* is in 1980 en 1981 geïnventariseerd hoe een aantal vooraanstaande Nederlanders denkt over de relatie overheid-bedrijfsleven. Er werden 46 personen geïnterviewd, waarvan mocht worden verwacht dat zij op grond van hun funkties ervaring hadden op het terrein van onderzoek. Deze groep bestond uit zestien managers (uit de Raden van Bestuur van grote en zeer grote ondernemingen), acht politici, acht topambtenaren en veertien overige deskundigen in de relatie overheid-bedrijfsleven, waaronder voorzitters van werknemers- en werkgeversorganisaties.

Bijna alle geïnterviewden benadrukten dat de invloed van de overheid op het ondernemingsbeleid in de jaren '60 en '70 aanmerkelijk is toegenomen. Bij elke belangrijke beslissing moet het management wel op de een of andere wijze met de overheid rekening houden. Deze toegenomen overheidsinvloed is volgens hen niet tegelijk gepaard gegaan met nauwere kontakten tussen politici, ambtenaren en managers. En dat terwijl - aldus het verkennend onderzoek - zowel managers als politici meer kontakt met elkaar erg op prijs stellen. Meer kontakt zou wellicht de kennis van de manager omtrent de overheid vergroten. En daar ontbreekt nog weleens het een en ander aan. Zo bestaat er gebrek aan kennis ten aanzien van het funktioneren van de departementen: managers weten vaak niet tot welke instanties zij zich met bepaalde vragen moeten richten. Enkele managers hebben bovendien ervaren dat 'begrip ondervinden van een departement' nog niet betekent dat men op de medewerking van de lokale overheid kan rekenen. De afstemming van beleid tussen de diverse overheidsinstanties verloopt niet altijd even soepel. Wel geeft de overheid voldoende informatie, maar deze is vaak

---

* P.van Helsdingen, 'Kamerleden en Bedrijfsekonomie', een onderzoek naar de voorstellingen van de Vaste Commissie voor Economische Zaken van de Tweede Kamer bij een zaak van ekonomische politiek, Mantelprojekt 'Management & Politiek', Researchmemorandum 1983-1, Vrije Universiteit, Fakulteit der Ekonomische Wetenschappen, Amsterdam, januari 1983 (herdruk juli 1983).

ontoegankelijk en onoverzichtelijk voor het bedrijfsleven. Daarnaast komt uit het verkennend onderzoek naar voren, dat managers ook moeite hebben met het juist schatten van de invloed van de overheid op het ondernemingsbeleid.

Het inventariseren van de invloed van de overheid op de verschillende deelterreinen van de onderneming kan op zichzelf al bijdragen aan meer inzicht in de relatie tussen overheid en bedrijfsleven. Deze benadering is in het tweede onderzoek gevolgd ten aanzien van het produktbeleid. Deze studie *'Produktbeleid en overheid'* ging ervan uit dat het voortbrengen van produkten (inklusief diensten) een primaire funktie van ondernemingen vormt. Verder zijn binnen strategische beslissingen die managers nemen, produktbeslissingen een belangrijk facet. Bovendien waren als gevolg van diverse overheidsnota's, naast bestaande, verschillende nieuwe overheidsmaatregelen te verwachten die (de initiëring van) produkten zouden gaan raken. Het onderzoek werd uitgevoerd onder 83 bedrijven (respons 67,2%) in de verpakkingsmiddelenindustrie. De invloed van de overheid werd daarbij globaal ingedeeld in vijf groepen, te weten:

- overheidsregulering
- overheidsstimulering
- overheidsvraag
- infrastruktuur
- algemeen-ekonomisch klimaat.

Uit de analyse van de resultaten van het onderzoek in de verpakkingsmiddelenindustrie blijkt dat behalve afnemers, leveranciers en anderen, ook de overheid invloed uitoefent op het produktbeleid van ondernemingen. Hieruit volgt dat de manager oog zal moeten hebben voor overheidsmaatregelen en steeds moet bepalen of ze van invloed (zullen) zijn op het produktbeleid. Zowel het loon- en inkomens-, fiskaal-, investerings- en energiebeleid als enkele specifieke reguleringsmaatregelen van de overheid zijn veel van toepassing en van invloed in deze bedrijfstak. Naar voren kwam dat veel managers, met name van kleinere bedrijven, niet op de hoogte zijn van diverse stimuleringsmaatregelen. Deze konstatering werd voor het gehele bedrijfsleven eveneens bevestigd in het onderzoek naar het effekt en

de follow-up van de kampagne Innovatie-Nù* in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken.

Op politiek terrein bleken de managers uit dit onderzoek in verhouding tot de Nederlandse kiezers vaker lid te zijn van een politieke partij en verichtten zij meer werkzaamheden voor de partij. Ook leken zij meer geïnteresseerd te zijn in politieke problemen dan de Nederlandse kiezer. Dit beeld wijkt niet veel af van de uitkomsten van ander onderzoek op dit gebied.**

Overigens hebben de 'bedrijfsmensen' geen blind vertrouwen in politici, zo bleek uit het verkennend onderzoek 'Topfiguren spreken zich uit'. Veel geïnterviewde topmanagers vinden dat elektorale (korte termijn) belangen de beslissingen van politici doorslaggevend beïnvloeden. Bovendien menen zij dat de politici het bedrijfsleven beoordelen vanuit een te theoretische achtergrond en dat de politici slechts zelden in een bedrijf hebben gewerkt, waardoor zij de gevolgen van hun besluiten onvoldoende overzien.

In het onderzoek *'Kamerleden en Bedrijfsekonomie'* is onderzocht of kamerleden inderdaad te weinig bedrijfsgerichte opleiding en ervaring hebben om over individuele bedrijven en het kollektieve bedrijfsleven te kunnen oordelen en beslissen. De VCEZ (Vaste Commissie voor Economische Zaken) van de Tweede Kamer stond in dit onderzoek centraal, omdat juist de leden van deze kommissie doorgaans de fraktiespecialisten zijn die door politieke geestverwanten in de politieke besluitvorming over (bedrijfs)ekonomische aangelegenheden (veelal 'blinde-

---

* Het onderzoek is verricht door het centrum voor Technisch-economische Marketing BV (Tecmar), Amsterdam, in opdracht van het Ministerie van Economishe Zaken. Het veldwerk is gerealiseerd via een telefonische enquête van eind november tot medio december 1980 onder 505 bedrijven en 201 intermediairs. Tevens zijn uitgebreide mondelinge interviews gehouden bij 50 bedrijven die projektbureau 'Innovatie-Nù' benaderden in februari 1981, Amsterdam.

** Zie 'Nederlandse ondernemers en politiek', Lagendijk Opinieonderzoek BV te Apeldoorn. De telefonische enquête hiervoor werd verricht door Lagendijk in opdracht van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel in Haarlem en de AVRO in Hilversum; 402 hoofden van bedrijven met minimaal 50 medewerkers werden ondervraagd. De veldwerkperiode duurde van 18 tot 29 mei 1981. Het onderzoek 'Managers en Ekonomische Politiek' vertoont evenmin een afwijkend beeld: zie par. 3.4 van dit rapport.

lings') worden gevolgd.
Voor de beantwoording van de vraag welke voorstellingen deze parlementariërs nu hebben over zaken van (bedrijfs)ekonomische aard (de centrale vraag in het onderzoek), zijn alle 25 leden van de VCEZ (zitting 1981-1982*) geïnterviewd over hun persoonlijke invulling van de op *ekonomisch herstel* gerichte motie-Van Iersel en Gerritse van 18 maart 1982. In die motie, waar 22 van de 25 kommissieleden vóór stemden, wordt onder meer gesteld dat voor het proces van ekonomisch herstel een lastenverlichting nodig is voor (bestaande en startende) ondernemingen in de *energiekosten*, in de *fiskale kosten* en in de *kapitaalkosten*, alsmede een versnelling van de *milieuprocedures*.** Aan de geïnterviewde kommissieleden is gevraagd hoe zij graag zouden zien dat de regering de betreffende lastenverlichtingen zou uitwerken. Het voorstellingsvermogen bleek nogal heterogeen te zijn, niet alleen bij vergelijking van de respondenten onderling, maar ook van de voorstellingen bij de verschillende beleidselementen per individuele respondent. Het bleek geenszins zo te zijn dat alle leden van de VCEZ specialist zijn in ekonomische zaken. Menig kommissielid bleek moeite te hebben met het aanvullen van het 'embryo' van de motie tot een meer gedetailleerd beleid en de ene na de andere respondent moest erkennen op bepaalde delen ondeskundig te zijn. Slechts enkele kommissieleden blijken het *gehele terrein* van ekonomische zaken als ekonomisch specialist te kunnen overzien; enkelen zijn in geen enkel opzicht ekonomisch specialist en de meesten blijken zich alleen op sociaal-ekonomische *deelterreinen* te specialiseren.

Verheugend voor het bedrijfsleven is wel dat er bij het overgrote deel van de leden van de VCEZ sprake is van een duidelijk positieve houding ten opzichte van ondernemingen. Kamerleden, althans diegenen die lid zijn van de VCEZ, zijn nadrukkelijk ondernemingsgezinder dan

---

* De samenstelling van de huidige VCEZ (volgens de officiële lijst van kommissies van 13 februari 1984) is voor 56% gelijk aan die van de VCEZ in Zittingsjaar 1981-1982, d.w.z. dat veertien van de vijfentwintig geïnterviewde kommissieleden ook nu nog lid van de VCEZ zijn. Een vijftiende kommissielid is nu plaatsvervangend lid geworden.

** De motie is opgenomen als bijlage 2

de managers uit het verkennend onderzoek 'Topfiguren spreken zich uit' veronderstelden.

De regering heeft inmiddels al diverse maatregelen getroffen respektievelijk aangekondigd, die tegemoetkomen aan het in de motie-Van Iersel en Gerritse verlangde. Deze op het bedrijfsleven gerichte maatregelen zijn uiteraard van invloed op het beleid van ondernemend Nederland. Hoe staan de direkt verantwoordelijken voor het beleid in ondernemingen nu tegenover de gevoerde ekonomische politiek van de regering en hoe verhouden zich de voorstellingen die zij zich bij de motie maken tot die der leden van de VCEZ? Het zijn immers de stemadviezen der fraktiespecialisten die zitting hebben in de VCEZ, die doorslaggevend zijn geweest voor het aannemen van de motie in de Tweede Kamer op 18 maart 1982. Om dit te kunnen beoordelen is het onderzoek 'Managers en Ekonomische Politiek' uitgevoerd, dat een soort 'spiegelonderzoek' vormt van het onderzoek 'Kamerleden en Bedrijfsekonomie'.

1.2 Probleemstelling en doel van het onderzoek

De probleemstelling van het onderzoek 'Managers en Ekonomische Politiek' luidt:

> 'Wat voor voorstellingen maken topmanagers van in Nederland ter beurze genoteerde ondernemingen zich bij één bepaalde in de Tweede Kamer aangenomen motie, betreffende het proces van ekonomisch herstel, en hoe relateren zij deze voorstellingen aan zaken van (bedrijfs)ekonomische aard?'

Doelstellingen van het mantelprojekt 'Management & Politiek' en daarmee van dit onderzoek zijn:

- (in wetenschappelijke zin) het leveren van een bijdrage tot nieuwe respektievelijk betere inzichten in de verwevenheden van de handelingen van de overheid en die van het bedrijfsleven
- (in maatschappelijke zin) het leveren van een bijdrage tot een effektiever samenspel van overheden en ondernemingen, waar mogelijk dit samenspel te verbeteren en waar noodzakelijk tot een beter tegenspel te komen in de Nederlandse verhoudingen.

1.3 Methode

Gezien het feit dat dit onderzoek beschouwd kan worden als een spiegelonderzoek van het onderzoek 'Kamerleden en Bedrijfsekonomie' is uitgegaan van dezelfde motie en is de probleemstelling analoog geformuleerd, zij het dat de onderzochte populatie nu geen kamerleden betreft, doch topmanagers. De motie handelt over een zaak van meer blijvend en algemeen belang (een voorwaarde die bij de keuze van de motie was gesteld), namelijk het proces van ekonomisch herstel door middel van het stimuleren van bestaande en startende ondernemingen. De motie* luidt voluit:

17 100

Hoofdstuk XIII
Departement van
Economische Zaken

Nr. 106 **GEWIJZIGDE MOTIE VAN DE LEDEN VAN IERSEL EN GERRITSE, TER VERVANGING VAN DIE GEDRUKT ONDER NR. 89**
Voorgesteld 18 maart 1982

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

van mening, dat het stimuleren van bestaande èn van startende ondernemingen een belangrijk onderdeel vormt in het proces van economisch herstel;

van oordeel, dat lastenverlichting in de energie-, fiscale en kapitaalkosten alsmede de versnelling van milieuprocedures, welke immers eveneens een kostenverhogende factor vormen, daartoe een positieve bijdrage kunnen leveren;

nodigt de Regering uit, met spoed haar beleidsconclusies terzake te formuleren en deze in ieder geval in de begroting voor 1983 te verwerken,

en gaat over tot de orde van de dag.

Van Iersel
Gerritse

---

*) Deze motie werd op 18 maart 1982 in de Tweede Kamer aangenomen. Tegen stemden: CPN, PSP en PPR. De motie wordt op de volgende plaatsen in de Handelingen van de Tweede Kamer (Zitting 1981-1982) behandeld: blz. 2397-2401, 2423 (25 februari 1982 ; eerdere versie van de motie) en blz. 2814, 2816, 2819, 2823 (18 maart 1982).

Deze motie was enerzijds voldoende algemeen om nader door de respondenten te kunnen worden ingevuld en anderzijds toch beperkt genoeg ('lastenverlichting', 'versnelling van milieuprocedures') om niet bij voorbaat in vage beantwoording te blijven steken.

De populatie van het onderzoek bestaat uit ter beurze genoteerde Nederlandse ondernemingen*. De respondenten zijn op het hoogste niveau gezocht, namelijk bij de Raden van Bestuur c.q. Direkties der ondernemingen, daar bij deze personen de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor het gevoerde ondernemingsbeleid ligt (zie voor selektiekriteria par. 2.2). De effektieve populatie omvatte 24 ondernemingen (ca. 17% van het totale aantal bij de Amsterdamse beurs genoteerde Nederlandse ondernemingen**) en de respondenten zijn als volgt in te delen***:

17 voorzitters van Raden van Bestuur/Direkties
5 andere leden van Raden van Bestuur
2 president-direkteuren van de Nederlandse bedrijven van multinationale concerns (t.w. Shell en Unilever)

De gegevens in dit onderzoek zijn verzameld door middel van een schriftelijke enquête en mondelinge interviews. De enquêteformulieren**** werden steeds vóór het interview aan de betrokkenen toegezonden. Zij zijn geïnterviewd aan de hand van een open vragenlijst***** die niet van tevoren was toegezonden. Wel was vooraf een kopie toegestuurd van de motie waarover wij met hen van gedachten wilden wisselen.

---

* Deze beperking is hoofdzakelijk om praktische redenen geschied, te weten de tijdsfaktor, het betreft hier nl. een kortlopend onderzoek.

** Ter beurze genoteerde dochterondernemingen zijn daarbij niet als aparte ondernemingen gerekend.

*** Zie voor de lijst van respondenten bijlage 1.

**** Het enquêteformulier is als bijlage 4 opgenomen.

***** De vragenlijst is als bijlage 5 opgenomen.

Tijdens het interview hebben wij een gestyleerd schema* (doelboom; zie paragraaf 5.2) voorgelegd en als leidraad bij het gesprek gebruikt. De gesprekken werden vastgelegd door middel van een kassetterecorder (slechts één geënquêteerde wilde dit niet toestaan). De interviews zijn later van de banden letterlijk op schrift gesteld. De duur van de gesprekken varieerde van 45 tot 80 minuten met een gemiddelde duur van ongeveer 60 minuten (hierin is alleen opgenomen de gesprekstijd voor zover deze direkt betrekking heeft op de vragenlijst). De lengte van het interview had weinig invloed op de diepgang van het gesprek c.q. de onderwerpen die aan de orde zijn gesteld. In elk gesprek zijn nagenoeg alle vragen behandeld. Daar waar zulks wegens tijdnood niet is gebeurd, is dat bij de rapportage steeds vermeld. De meeste interviews (20) zijn in de periode 16 augustus-26 oktober 1983 gehouden. Op 28 en 30 juni 1983 werden de twee eerste interviews gehouden en op 14 en 29 november 1983 de twee laatste. Alle gegevens zijn vertrouwelijk verwerkt en er is zorg voor gedragen dat de individuele meningen niet herkenbaar zijn.**

Het materiaal is vervolgens geanalyseerd naar diverse ingangen (beleidselement, vraag, respondent, politieke geëngageerdheid, opleiding, onderneming, vergelijking met voorstellingen van leden van de VCEZ uit het vorige onderzoek, vergelijking met het regeringsbeleid). Bij de analyse van de op schrift gestelde interviews is voor wat betreft het gewenste beleid naar aanleiding van de motie, de beleidsanalysemethode van Prof.dr. G. Kuypers*** gehanteerd.

1.4 Indeling van de gestelde vragen

De vragen, die zijn gesteld door middel van (schriftelijke) enquête en (mondeling) interview (zie bijlagen 4 en 5), zijn in te delen naar:

1. de onderneming: de overheidsfaciliteiten waar de onderneming

---

* Opgenomen als bijlage 3.

** In de sporadische gevallen waar in dit rapport wèl herkenbare gegevens of meningen worden vermeld, is daartoe uitdrukkelijk de toestemming van de geïnterviewde verkregen.

*** Zie G. Kuypers, 'Beginselen van beleidsontwikkeling', delen A (basistheorie) en B (praktische methoden), Coutinho, Muiderberg, 1980.

gebruik van heeft gemaakt, de wijze(n) waarop de onderneming probeert invloed uit te oefenen op het overheidsbeleid en informatie verzamelt over overheidsmaatregelen die van belang (kunnen) zijn voor de onderneming e.d. (kenmerken van de ondernemingen - die alle naamloze vennootschappen zijn - zoals branche, aantal werknemers en financiële gegevens, zijn uit schriftelijke stukken verkregen, met name Jaarverslagen, het Financieel Economisch Lexicon* en perspublikaties).

2. de persoon: kenmerken van de betrokkenen, zoals leeftijd, opleiding, beroepservaring, nevenfunkties, politieke interesse en politieke participatie, alsmede persoonlijke opvattingen ten aanzien van de relatie managers-politici, taken van leden van de Tweede Kamer enz.
3. de ekonomische politiek in Nederland: de beoordeling van het regeringsbeleid, maar vooral de wijze waarop de (top)managers vinden dat de overheid een proces van ekonomisch herstel kan bewerkstelligen.
4. de politiek (zie ook onder 1, 2 en 3): perceptie van de relatie overheid-bedrijfsleven c.q. politici-managers, opvattingen over politici, kontakten met politici en hoge overheidsfunktionarissen, politieke informatieverzameling, overheidsbeïnvloeding enz.

1.5 Rapportage

Allereerst zullen in de hoofdstukken 2 en 3 kenmerken van de onderzochte ondernemingen en de respondenten worden gegeven. De rapportage van het onderzoek naar de voorstellingen die de managers hebben bij de beleidselementen in de hen voorgelegde motie, alsmede naar hun opvattingen ten aanzien van de in Nederland gevoerde ekonomische politiek en de relatie met de overheid c.q. politici, zal in hoofdzaak dezelfde volgorde aanhouden als de vragen van het interview. Deel A van het interview behandelt achtereenvolgens de beleidselementen in de motie.

---

* Financieel Economisch Lexicon, Deventer (Kluwer), juni 1983.

In de delen B en C van het interview is ingegaan op de aktoren die met dit beleid te maken hebben, in casu managers en politici.

In hoofdstuk 4 zullen wij uitgebreid de opvattingen van de respondenten rapporteren. Daarbij zijn alle beleidselementen in de motie nagelopen en is in het bijzonder gelet op het door de respondenten instrumenteren van de beleidselementen en het relateren aan zaken van bedrijfsekonomische of meer algemeen ekonomische aard. Tevens wordt aandacht geschonken aan enkele hoofdaksenten die de respondenten aanbrachten buiten de struktuur van de motie om, zoals alternatieven die kunnen bijdragen aan het proces van ekonomisch herstel.

Vervolgens worden in hoofdstuk 5 de genoemde middelen om tot lastenverlichting voor het bedrijfsleven te komen, gerelateerd aan door de geïnterviewden tijdens de gesprekken gedane verwijzingen naar zaken van (bedrijfs)ekonomische aard.

Hoofdstuk 6 vormt de uitwerking van de delen B en C van het interview en een groot aantal vragen uit de schriftelijke enquête betreffende de relatie overheid-bedrijfsleven c.q. politici-managers. De geïnterviewde managers geven hier aan hoe hun ondernemingen zich van voor hun beleid relevante overheidsinformatie voorzien, hoe zij proberen het overheidsbeleid te beïnvloeden, welke kontakten zij met 'de politiek' onderhouden en hoe zij tegen de politici aankijken.

Tenslotte zullen wij in hoofdstuk 7 een slotbeschouwing van het onderzoek geven en de belangrijkste resultaten samenvatten.

2. DE ONDERNEMINGEN

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zijn de belangrijkste kenmerken opgenomen van de ondernemingen die in de onderzoekspopulatie zijn vertegenwoordigd. Verschillende van die kenmerken zouden kunnen samenhangen met de antwoorden der respondenten. Daarbij valt o.a. te denken aan de bedrijfsgroep en de branche waartoe de onderneming behoort, de omvang van de onderneming, de bedrijfsresultaten, de internationale oriëntatie en de verhouding tussen eigen en vreemd vermogen van de onderneming. De onderzoekresultaten zullen ook tegen deze achtergronden worden bezien. Een aantal kenmerken is ook bepalend geweest voor de selektie van de ondernemingen voor het onderzoek.

2.2 Selektie van de ondernemingen

Zoals in het vorige hoofdstuk reeds werd aangegeven, is de populatie van het onderzoek om praktische redenen beperkt tot bij de Amsterdamse effektenbeurs genoteerde Nederlandse ondernemingen. Deze NV's kunnen echter niet representatief genoemd worden voor het gehele Nederlandse bedrijfsleven. In de eerste plaats zijn niet alle bedrijfstakken vertegenwoordigd: met name de sektoren landbouw en visserij ontbreken onder de ter beurze genoteerde ondernemingen. In de tweede plaats geldt dat de andere bedrijfstakken weliswaar binnen de populatie vallen, doch dat - aangezien het ter beurze genoteerde ondernemingen betreft - het midden- en kleinbedrijf vrijwel niet is vertegenwoordigd. Mede hierom is bij de selektie van ondernemingen de nadruk gelegd op de grotere NV's. Van de ondernemingen uit de populatie is hun relatieve betekenis voor de Nederlandse ekonomie evident: de 24 ondernemingen nemen ruim 8% van het totale aantal werknemers bij het bedrijfsleven in Nederland voor hun rekening*. Gemeten naar omzet horen bovendien 14 van deze ondernemingen thuis in de top 100 van de grootste Nederlandse ondernemingen**.

---

* Gebaseerd op Nationale rekeningen over 1982.

** ABN en Nationale Nederlanden zijn daarbij buiten beschouwing gelaten.

Er is een indeling gemaakt naar een zevental bedrijfsgroepen*, waarbinnen de ondernemingen van de steekproef proportioneel zijn vertegenwoordigd**, met dien verstande dat er minimaal twee ondernemingen per bedrijfsgroep zijn opgenomen. Tevens is er naar gestreefd dat daarbij de relatief belangrijkste branches** in de steekproef zijn opgenomen. Tenslotte is zoveel mogelijk getracht uit elke bedrijfsgroep zowel winstgevende ondernemingen op te nemen als ondernemingen die verlieslatend zijn, dan wel in de afgelopen vijf jaar (1978 t/m 1982) een verliesgevende periode hebben gekend.

Op grond van deze selektiekriteria is de in tabel 2.1 weergegeven populatie tot stand gekomen (zie blz. 15).

2.3 Kenmerken van de ondernemingen

In bijlage 6 van dit rapport wordt van elke onderneming uit het onderzoek een korte profielschets gegeven. Op basis van de daar vermelde gegevens van de individuele ondernemingen zullen de ondernemingen van de onderzoekpopulatie in deze paragraaf naar een aantal kenmerken worden gegroepeerd.
In tabel 2.1 werd reeds een indeling naar bedrijfsgroepen gemaakt. Met uitzondering van de financiële instellingen/verzekeringsmaatschappijen, de transportbedrijven en de diverse dienstverlenende bedrijven bevonden zich in elke bedrijfsgroep ook één of meer ondernemingen die een negatief resultaat hebben of in de afgelopen vijf jaar hebben gehad. Bij de industriële ondernemingen zijn dit AKZO NV, Kon. Ned. Hoogovens en Staalfabrieken NV, Océ van der Grinten NV, Kon. Ned. Papierfabrieken NV, Textielgroep Twente NV en NV Kon. Ned. Machinefabriek v/h E.H. Begemann, bij de bouw- en installatiebedrijven Kon. Volker Stevin NV, bij de drukkerijen/uitgeverijen Wegener's Couranten Concern NV en bij de handelsondernemingen NV Kon. Bijenkorf Beheer KBB.

---

* Konform de indeling van 'Nederlandse Ondernemingen en hun financiële kenmerken', Dun & Bradstreet, Rotterdam, 1977e.v.(jaaruitgave)

** Bepaald op grond van de Nationale Rekeningen 1982. Helaas hebben wij geen scheepswerf bereid gevonden aan het onderzoek medewerking te verlenen.

Tabel 2.1: De ondernemingen van de populatie, gerangschikt naar bedrijfsgroep en met vermelding van branche en netto resultaat in termen van positief (+) en negatief (-)

	BRANCHE	NETTO RESULTAAT '78	'79	'80	'81	'82	'83
INDUSTRIËLE ONDERNEMINGEN:							
- N.V. KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE PETROLEUM MIJ. (Houdstermij. KON./ SHELL GROEP)	opsporing, winning, verwerking van en handel in olie, aardgas en steenkool	+	+	+	+	+	+
- N.V. PHILIPS' GLOEILAMPENFABRIEKEN	elektrotechniek elektronika	+	+	+	+	+	+
- AKZO N.V.	chemie farmacie	+	+	-	+	+	+
- UNILEVER N.V. (Houdstermij. UNILEVER-CONCERN)	levensmiddelen wasmiddelen toiletartikelen	+	+	+	+	+	+
- KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE HOOGOVENS EN STAALFABRIEKEN N.V.	ijzer- en staalindustrie	-	-	-	-	-	-
- HEINEKEN N.V.	drankenindustrie	+	+	+	+	+	+
- OCÉ-VAN DER GRINTEN N.V.	repro-apparatuur fijnchemikaliën	+	+	+	-	+	+
- KONINKLIJKE NEDERLANDSE PAPIERFABRIEKEN N.V.	papierindustrie	-	-	-	-	+	+
- TEXTIELGROEP TWENTHE N.V.	textiel	+	+	-	-	+	+
- N.V. KON. NED. MACHINEFABRIEK v/h E.H. BEGEMANN	machines en staalkonstrukties	-	-	-	+	+	+
BOUW- EN INSTALLATIEBEDRIJVEN:							
- KONINKLIJKE VOLKER STEVIN N.V.	bouw en aanneming	+	+	-	-	+	+
- KONINKLIJKE BOSKALIS WESTMINSTER N.V.	bouw en aanneming	+	+	+	+	+	-
DRUKKERIJEN/UITGEVERIJEN:							
- ELSEVIER-NDU N.V.	uitgeverij drukkerij	+	+	+	+	+	+
- WEGENER's COURANTEN CONCERN N.V.	uitgeverij drukkerij	+	+	+	-	-	+
HANDELSONDERNEMINGEN:							
- N.V. KONINKLIJKE BIJENKORF BEHEER KBB	detailhandel	+	+	+	-	-	+
- RIVA N.V.	automobielhandel	+	+	+	+	+	+
- ORENSTEIN & KOPPEL N.V.	machines en werktuigen	+	+	+	+	+	+
- N.V. HOLDOH-HOUTUNIE	houthandel	+	+	+	+	+	+
TRANSPORTBEDRIJVEN:							
- KONINKLIJKE LUCHTVAARTMAATSCHAPPIJ N.V.	luchtvaartmaatschappij	+	+	+	+	+	+
- SMIT INTERNATIONALE N.V.	maritieme dienstverlening	+	+	+	+	+	+
DIVERSE DIENSTVERLENENDE BEDRIJVEN:							
- AHOLD N.V.	detailhandel, levensmiddelenindustrie, horeka, rekreatie	+	+	+	+	+	+
- GRAND HOTEL KRASNAPOLSKY N.V.	horekaexploitatie	+	+	+	+	+	+
FINANCIËLE INSTELLINGEN/ VERZEKERINGSMAATSCHAPPIJEN:							
- ALGEMENE BANK NEDERLAND N.V.	bank	+	+	+	+	+	+
- NATIONALE NEDERLANDEN N.V.	verzekeringsmaatschappij	+	+	+	+	+	+

Het aantal werknemers in Nederland bij de 24 bij het onderzoek betrokken ondernemingen varieert van 57 tot 73.000 en bedraagt in totaal een kleine 268.000 (inklusief werknemers in buitenland: ca 1.065.500). Wanneer we de ondernemingen groeperen in klassen van bedrijfsgrootte, dan kent de populatie geen enkele onderneming die tot het Midden- en Kleinbedrijf (MKB) wordt gerekend. Daarbij is uitgegaan van hetgeen in het raam van de Kredietbeschikking Midden- en Kleinbedrijf 1976* in beginsel tot het MKB wordt gerekend, te weten: ondernemingen met maximaal 100 werknemers, terwijl voor industriële ondernemingen tevens geldt dat de omzet niet groter mag zijn dan 10 miljoen gulden per jaar.
De populatie bestaat dus uitsluitend uit grotere ondernemingen. Van deze bedrijven willen wij die met 5.000 tot 50.000 werknemers klassificeren als zeer grote ondernemingen en die met 50.000 of meer als de 'giganten' (tabel 2.2).

Tabel 2.2

	Bedrijfsomvang (N = 24)		
Klasse	Aantal werknemers (inkl. buitenland)	Namen der ondernemingen	Percentage totale populatie
Kleine en middelgrote ondernemingen	100 en minder (industriële ondernemingen: tevens omzet max. f 10 miljoen)	-	0
Grotere ondernemingen	101 - 5.000	Orenstein & Koppel,** Holdoh-Houtunie, Kon.Ned.Machinefabriek v/h Begemann, Grand Hotel Krasnapolsky, Textielgroep Twenthe, Riva, Wegener's Couranten Concern, Smit Internationale (8)	33,3
Zeer grote ondernemingen	5.000 - 50.000	Kon.Ned.Papierfabr., Elsevier-NDU, Kon. Boskalis Westminster, Océ van der Grinten, KBB, Kon.Volker Stevin, Nationale Nederlanden, KLM, Heineken, AHOLD, ABN, Kon.Ned.Hoogovens en Staalfabrieken (12)	50
'Giganten'	50.000 en meer	AKZO, Shell, Unilever Philips (4)	16,7
			100%

**) Hoewel het aantal werknemers bij Orenstein & Koppel NV beneden de 100 ligt, is deze onderneming op grond van de omzetcijfers niet tot de kleine en middelgrote ondernemingen gerekend.

* Staatscourant 1976, nr. 248, gewijzigd Staatscourant 1981, nr. 233.

In 1981 lag het eigen vermogen in procenten van het balanstotaal bij de ter beurze genoteerde Nederlandse bedrijven gemiddeld rond de 32%*. Zonder de vijf internationale concerns AKZO, Hoogovens, Koninklijke/Shell Olie, Philips en Unilever komt dit percentage echter zo'n 10% lager te liggen.**
Tabel 2.3 geeft aan hoe dit percentage bij de in dit onderzoek betrokken ondernemingen ligt.

Tabel 2.3 Eigen vermogen in procenten balanstotaal

	Aantal ondernemingen	(N = 24)
minder dan 10%	3	(12,5 %)
10 - 20 %	0	(0 %)
20 - 30 %	2	(8,3 %)
30 - 40 %	3	(12,5 %)
40 - 50 %	8	(33,3 %)
50 - 60 %	4	(16,7 %)
60 - 70 %	3	(12,5 %)
meer dan 70 %	1	(4,2 %)
	24	(100 %)

Vermeld dient te worden dat onder de ondernemingen met minder dan 10% eigen vermogen zich een bank en een verzekeringsmaatschappij bevinden. Bij de vier internationale giganten (AKZO, Koninklijke Olie/Shell, Philips en Unilever) ligt het eigen vermogen tussen de 35% en 60% van het balanstotaal. Het eigen vermogen ligt bij tweederde van de geselekteerde ondernemingen boven de 40%; hun solvabiliteit ligt daarmee boven het gemiddelde van het Nederlandse bedrijfsleven.

* Statistical Yearbook of the Netherlands 1982.
** Vgl. CBS-Statistieken van balans en resultatenrekening beurs-NV's en CBS-Maand Statistieken Financiewezen. Zie ook: G. Rietkerk, 'Verschaffing van risikodragend vermogen onder de Garantie-regeling PPM's' in Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde, 57e jrg. nr. 1, januari 1983; hierin geeft Rietkerk de dominerende invloed van de vijf in de tekst genoemde internationale concerns aan: zij hadden in 1980 een gezamenlijk balanstotaal dat 70% vormde van het totale vermogen van de beurs-NV's (exklusief de sektor bank-, krediet- en verzekeringswezen en beleggingsinstellingen).

De internationale oriëntatie van de ondernemingen is bepaald op grond van het aantal landen, waarin zij vestigingen hebben. Vier ondernemingen opereren uitsluitend in Nederland, vier hebben tevens dochter- of zusterondernemingen in nog één ander land, terwijl zestien ondernemingen in nog vier of meer andere landen vestigingen hebben, waarvan twaalf zelfs wereldwijd (zie tabel 2.4).

Tabel 2.4 Aantal landen buiten Nederland, waarin de ondernemingen vestigingen hebben

Aantal landen	Aantal ondernemingen (N = 24)	
geen	4	(16,7 %)
1	4	(16,7 %)
2 - 5	2	(8,3 %)
6 - 20	2	(8,3 %)
wereldwijd	12	(50 %)
	24	(100 %)

Tenslotte is gebleken, dat de onderzochte ondernemingen de afgelopen jaren (periode 1-1-1981 tot 1-1-1984) redelijk goed gebruik hebben weten te maken van stimuleringsmaatregelen van de overheid.
Van de WIR (Wet Investeringsrekening) hebben zo goed als alle ondernemingen geprofiteerd.
Met betrekking tot subsidies, kredieten en deelnemingen is vooral gebruik gemaakt van door de overheid geschapen regelingen op het gebied van innovatiebeleid, exportbeleid en regionaal beleid m.b.t. bedrijven (elk van de regelingen door 25 à 30% van de ondernemingen).
Ten aanzien van garanties heeft zo'n 40% gebruik gemaakt van bijzondere financiering van de Nationale Investeringsbank, terwijl slechts 15 à 20% daartoe een beroep heeft gedaan op Partikuliere Participatiemaatschappijen respektievelijk Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen.
Een paar ondernemingen (waaronder een internationale 'gigant'!) hebben van speciale regelingen voor het Midden- en Kleinbedrijf weten te profiteren.

3. PROFIELSCHETS DER RESPONDENTEN

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk kwamen enkele kenmerken van de bij het onderzoek betrokken ondernemingen ter sprake. Nu zullen wij een aantal kenmerken behandelen van de respondenten, die deze ondernemingen besturen. De persoonlijke kenmerken van de respondenten hebben betrekking op leeftijd, sinds welk jaar men in de huidige funktie werkzaam is, beroepservaring, opleiding e.d. (paragraaf 3.2).
In paragraaf 3.3 worden de nevenfunkties van de respondenten in beschouwing genomen.
In paragraaf 3.4 komt de politieke geëngageerdheid van de respondenten aan de orde.
Evenals bij de andere kenmerken der respondenten kan het ook bij politieke geëngageerdheid gaan om een verklarende variabele. De onderzoekresultaten zullen behalve tegen kenmerken van de ondernemingen ook tegen deze persoonlijke kenmerken worden bezien.
De achtergrond van de respondenten kan wellicht van invloed zijn op de voorstellingen die zij hebben over het proces van ekonomisch herstel en hun opvattingen over de relatie management - politiek.

3.2 Persoonlijke kenmerken

In deze paragraaf gaan we in op de leeftijd, de opleiding en de beroepservaring van de managers en het aantal jaren dat ze in de huidige funktie werkzaam zijn.

De funktie die de managers ten tijde van de interviews vervulden, waren:

- voorzitter van de Raad van Bestuur	17
- lid van de Raad van Bestuur	5
- President-direkteur van de Nederlandse bedrijven van een internationaal concern (t.w. Koninklijke Olie/Shell en Unilever)	2

De leeftijd van de managers varieert van 43 jaar tot 64 jaar. De gemiddelde leeftijd is 55 jaar.
De opgegeven leeftijden zijn ingedeeld in vijf klassen:

- 2 managers jonger dan 45 jaar
- 3 managers tussen 45 en 50 jaar
- 4 managers tussen 50 en 55 jaar
- 9 managers tussen 55 en 60 jaar
- 6 managers tussen 60 en 64 jaar

Figuur 3.1 Leeftijd der respondenten(N = 24)

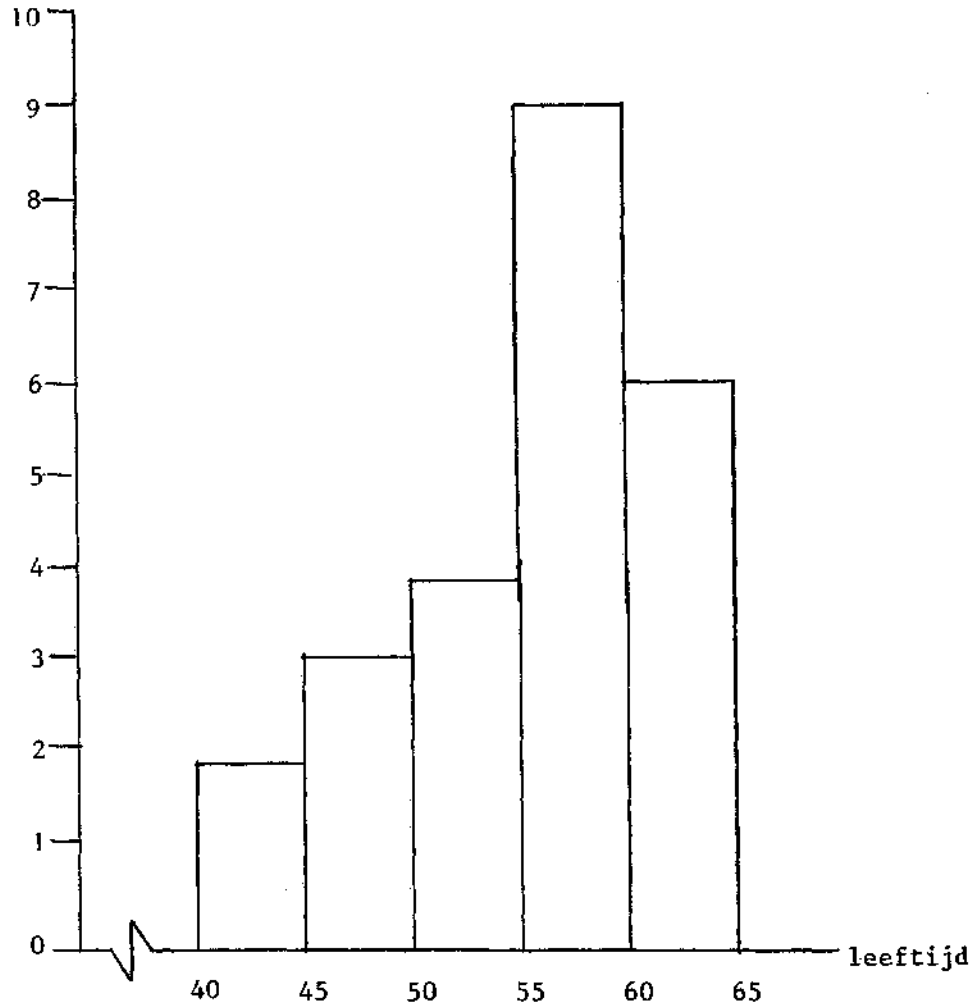

Het jaar sinds wanneer de managers in hun huidige funktie werkzaam zijn (vraag 1 van de enquête) varieert van 1943 tot 1982.

Tabel 3.1 Aantal jaren in huidige funktie

Periode	Aantal respondenten (N = 24)
0 - 5 jaar	6
6 - 10 jaar	10
11 - 20 jaar	3
21 jaar en langer	5

De gemiddelde periode dat de managers in hun huidige funktie werkzaam zijn is ruim twaalf jaar. Hierbij dient te worden aangetekend dat enkele managers van vooral de kleinere ondernemingen uit dit onderzoek het gemiddelde sterk omhoog trekken.
Zonder de drie managers die het langst in funktie zijn is het gemiddelde negen jaar.

Het aantal bedrijven waar men gewerkt heeft vóór men bij het huidige bedrijf in dienst trad varieert van nul tot zes. Twintig managers hebben voor twee of minder andere bedrijven gewerkt. Hiervan zijn negen managers nog nooit van bedrijf gewisseld.
Opgemerkt dient te worden dat funkties bij andere bedrijven binnen hetzelfde concern niet meegeteld zijn (zie figuur 3.2 op blz 22).
De topmanagers uit ons onderzoek blijken over het algemeen weinig van onderneming te zijn gewisseld. Zij zijn duurzaam aan dezelfde onderneming verbonden, waarbij wel sprake is geweest van mobiliteit *binnen* het concern. Bovendien zijn de meesten al zes jaar of langer werkzaam in hun huidige funktie (een derde meer dan 10 jaar). Door de grote ervaring binnen de eigen onderneming is er wellicht sprake van een sterkere identifikatie met (de aktiviteiten van) de 'eigen'onderneming, hetgeen als een positief kenmerk van het management kan worden gezien.*
Zij maken zich daarmee klaarblijkelijk niet schuldig aan de gekritiseerde 'Amerikaanse kortzichtigheid, de gewoonte om managers als pionnen heen en weer te schuiven in plaats van een duurzame evenwichtige organisatie op te bouwen'.**

* Zie Thomas J. Peters en Robert H. Waterman Jr.:'Excellente ondernemingen; kenmerken van succesvol management', Utrecht/Antwerpen (Veen) 1983, hoofdstuk 2.
** Ibid., blz. 63

Figuur 3.2 Bedrijfswisselingen van de respondenten(N=24)

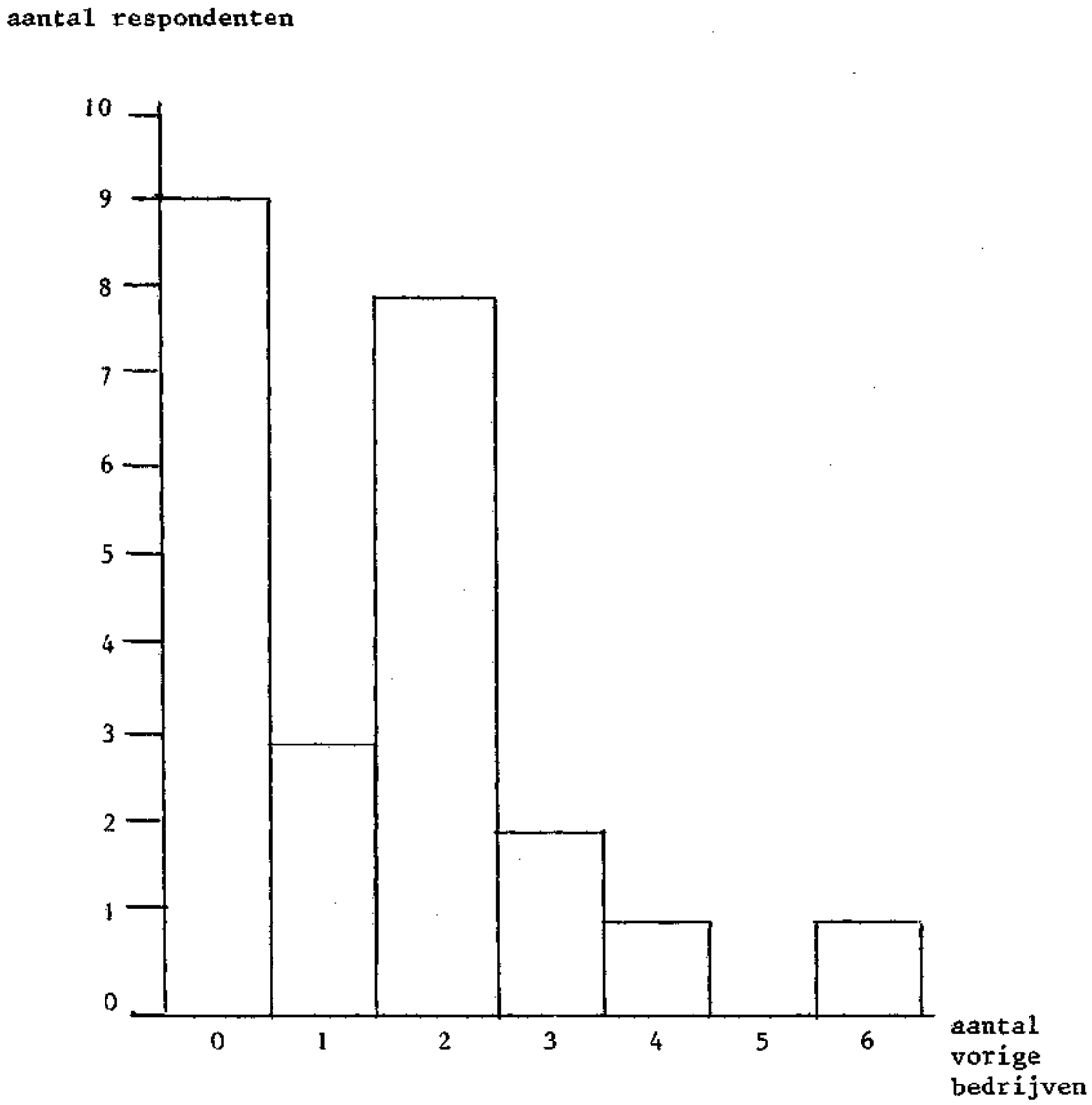

Opvallend is dat slechts drie van de geïnterviewde managers, in een of meer funkties, buiten het bedrijfsleven werkzaam zijn geweest. Deze werkzaamheden waren wetenschappelijk werk, hoogleraar, chirurg, advieswerk tussen bedrijfsleven en overheid en lid van de Ministerraad.

In vraag 3 van de enquête komt de opleiding ter sprake. De bestaande opleidingen zijn verdeeld in groepen van ongeveer gelijk niveau.

Tabel 3.2 Opleiding* van de respondenten(N=24)

- Universitair	
-afgestudeerd:	
-ekonomie	7
-rechten	5
-aan T.H.	3
-medicijnen	1
-kandidaats	
-ekonomie	1
- M.B.A.	1
- Accountancy	2
- Hoger beroepsonderwijs	5
- middelbaar onderwijs	3

Opvallend is het hoge opleidingsniveau van de managers, veertien managers hebben een voltooide akademische opleiding (waarvan twee tevens gepromoveerd zijn). 20 Managers hebben universitair of hoger beroepsonderwijs genoten.

3.3 Nevenfunkties

Twintig managers vervullen naast hun werkzaamheden als lid van de Raad van Bestuur of direktie van een onderneming, één of meer nevenfunkties. Het aantal per respondent varieert van één tot meer dan vijftien.
Vier managers vervullen in het geheel geen nevenfunkties.

---

* Vier managers hebben een dubbele opleiding genoten, te weten:
- Ekonomie en rechten
- Ekonomie en accountancy
- Weg- en waterbouw en fiskaal recht
- H.T.S. en M.B.A.

Allereerst is gekeken naar het huidig aantal kommissariaten per respondent (tabel 3.3).

Tabel 3.3 Aantal kommissariaten per respondent (N=24)
(peildatum: 1 november 1983)

Aantal kommissariaten	aantal respondenten
0	9
1	5
2	5
3	1
4	0
5 of meer	4
	24

Het hoogste aantal kommissariaten van een respondent is zeven; het gemiddelde aantal ligt op 1,75.

Vier managers zijn lid van het algemeen bestuur van de Stichting Nijenrode.

Negen managers blijken de laatste jaren in of namens één of meer Nederlandse branche-organisaties een funktie te hebben vervuld.

Eveneens negen managers hebben de laatste jaren in of namens een Nederlandse ondernemers-organisatie één of meer funkties vervuld. Deze negen vervullen allen een bestuursfunktie binnen het verbond van Nederlandse ondernemingen (VNO), hetzij in het dagelijks bestuur, hetzij in het algemeen bestuur.
Alle managers die een funktie binnen een werkgeversorganisatie vervullen, vervullen daarnaast nog andere nevenfunkties, zowel binnen het bedrijfsleven als daarbuiten.

Naast de in het bovenstaande reeds genoemde nevenfunkties vervullen de managers nog diverse andere bestuursfunkties, o.a. bij Stichting De Baak, de Europese Liga voor Ekonomische Samenwerking, het Nederlands Instituut voor Efficiency (NIVE), het Nederlands Instituut voor Voortgezet Wetenschappelijk Onderzoek, het Nederlands Centrum voor Handelsbevordering, de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel, de Stichting Maatschappij en Onderneming (SMO) en een Kamer van Koophandel en Fabrieken.

3.4 Politieke geëngageerdheid*

Politiek en bedrijfsleven zijn steeds meer van elkaar afhankelijk geworden. De toegenomen interdependentie tussen ekonomische en andere maatschappelijke krachten heeft geleid tot een omvangrijker overheidsingrijpen en wetgeving op steeds meer terreinen.
Het is daarom voor een onderneming van groot belang om goed op de hoogte te zijn van overheidsregelingen en ontwikkelingen in de politiek om daarop te kunnen anticiperen. Door een grotere interesse voor en participatie in de politiek kunnen managers er voor zorgen dat de stem van het bedrijfsleven beter in de politiek doorklinkt. Daarnaast zal het begrip voor en kennis van het Nederlandse ondernemingsgebeuren toenemen en de relevantie van overheidsmaatregelen voor het ondernemingsbeleid beter worden ingeschat als managers betrokken raken bij de politiek.
Zowel in Nederland als in het buitenland is er de afgelopen jaren door politici, ondernemers en wetenschappers veelvuldig op gewezen dat managers weinig interesse hebben voor en nauwelijks participeren in de

---

* De operationalisatie van de variabele 'politieke geëngageerdheid' in deze paragraaf is vooral gebaseerd op een intern M & P-stuk van 17 maart 1981 door J.W.A. van Dijk t.b.v. het deelonderzoek 'Produktbeleid en Overheid', op. cit.

politiek, terwijl het anticiperen op politiek juist een onderdeel van goed management zou moeten zijn.*

Managers **vrezen** echter veelal om betrokken te raken bij de politiek in verband met het mogelijk optreden van een ongewenste verstrengeling van belangen, waardoor het bedrijf wellicht in een politieke hoek wordt gedrukt. Daarop zouden dan weer reakties kunnen volgen van afnemers en externe belangengroepen of participanten binnen de onderneming. Tenslotte ziet de manager in politieke participatie onder kantooruren doorgaans meer kosten dan baten gelegen.
Prof.dr. M.P.C.M. van Schendelen zegt in dit verband in "Management Totaal" van maart 1981: "Door niet te participeren in politieke processen ontstaan nu uitsluitend extra kosten. Er worden op tal van niveaus beslissingen genomen waar veel ondernemers tegen aan zitten te hikken. Dat zijn de reële kosten. Mijn stelling is dat dat ten dele komt door non-participatie van de ondernemers zèlf. Wie niet meedoet heeft geen kans op winnen. Zo simpel ligt dat (....). Systematische kennis over hoe de politiek werkt kan verschrikkelijk profijtelijk zijn voor de onderneming, in de meest letterlijke zin van de verlies- en winstrekening".

Om te onderzoeken in hoeverre de respondenten politiek geëngageerd zijn is in de enquête een aantal vragen opgenomen om dit te kunnen meten (zie bijlage 4 , vragen 5-11, 13-14). Onder politiek geëngageerde managers verstaan we managers, die in hoge mate participeren in en/of zich interesseren voor de politiek.
Het kenmerk politieke geëngageerdheid is van een dermate hoog abstraktieniveau, dat het niet direkt waarneembaar en meetbaar is.

* Zie o.a. artikelen in NRC/Handelsblad: 'Ondernemers gedragen zich in de politiek als amateurs' door prof.dr. M.P.C.M.van Schendelen (6.11. 1980), 'Bedrijfsleven is te weinig politiek actief' door Mr.F. Bolkestein (4.12.1980); in Economisch Dagblad: 'Kloof management/overheid bijna onoverbrugbaar' door Clem Keunen (3.10.1980); in Sociaal Economisch Management: 'Wie dicht kloof tussen politiek en bedrijfsleven' door Fred van Overbeeke (3.3.1982); in Management Totaal: 'Waarom de ondernemer aan politiek moet doen' door Michael van Os (maart 1981). Verder o.a. Research report from the Conference Board (V.S.), no.777 (z.j.): 'Politics and Corporate Chief Executive' door David G. Moore; Symposium van het European Management Forum (EMF) in 1977 te Genève: 'How should managers be involved in politics'; Nieuwjaarsrede voorzitter K.v.K., Amsterdam, 1981; Drs.J.H. Leyer: 'Ondernemen tussen politiek en markt', Scheveningen (SMO), maart 1982.

Vandaar dat het geoperationaliseerd is naar de twee dimensies (subkenmerken) politieke interesse en politieke participatie, die op hun beurt vertaald worden in direkt waarneembare 'konkreta'. Bij elke dimensie zijn de verkregen skores op die konkreta gesommeerd, waarna de twee dimensies gekombineerd zijn tot een skore voor het kenmerk politieke geëngageerdheid.

3.4.1. Politieke interesse

Het subkenmerk politieke interesse richt zich op de belangstelling van de respondent voor de politiek. Het zich openstellen voor politieke informatie is daarvoor een goede graadmeter.* Daartoe zijn in de enquête vragen opgenomen met betrekking tot mediagebruik door de respondent en zijn houding tijdens de diskussies over politieke onderwerpen in gezelschappen waar hij deel van uitmaakt.

Mediagebruik

In tabel 3.4 wordt weergegeven in welke mate de managers uit het onderzoek zeggen gebruik te maken van televisie, radio, dagbladen en opiniebladen voor het verwerven van politieke informatie. Ter vergelijking zijn tevens de cijfers opgenomen voor de totale Nederlandse kiesgerechtigde bevolking, zoals die voorkomen in het Nederlandse Kiezersonderzoek (NKO).**

TABEL 3.4. MEDIAGEBRUIK VOOR VERWERVEN VAN POLITIEKE INFORMATIE

Medium / Gebruik	Televisie			Radio		Dagbladen			Opiniebladen	
	leden RvB		Ned. kiezers	leden RvB		leden RvB		Ned. kiezers	leden RvB	
	abs.	%	%	abs.	%	abs.	%	%	abs.	%
vaak	10	41,7	48,7	6	25	23	95,8	48,6	17	70,8
soms	10	41,7	34,5	13	54,2	0	0	30,8	5	20,8
zelden of nooit	4	16,7	16,7	4	16,7	1	4,2	20,5	1	4,2
geen antwoord/ weet niet	0	-	0,1	1	4,2	0	-	0,1	1	4,2
	24	100,1*	100	24	100,1*	24	100	100	24	100

* 0,1% afwijking door afronding.

* Zie o.a. C. van der Eijk: " Belangstelling voor politiek" in G.A. Irwin, J. Verhoef en C.J. Hiebrens (red.): " De Nederlandse kiezer '77", Voorschoten, 1977, blz. 23-32.

** NKO, 1977, var 0002(televisie); NKO, 1981, var 007(krant); soortgelijke vragen naar radio-luister- en opinieblad -leesgedrag zijn niet gesteld in het NKO.

Uit de tabel blijkt dat de managers voor hun politieke informatie zeer intensief gebruik maken van de krant (95,8% vaak tegenover 48,6% vaak bij de Nederlandse kiezers in het algemeen) en van opiniebladen (70,8% vaak). Televisie en vooral radio skoren duidelijk lager.

Politieke diskussie

Ten aanzien van de opstelling van de managers tijdens diskussies over politieke onderwerpen in gezelschappen waarin zij verkeren, blijkt dat zij allen zo goed als altijd meedoen aan het gesprek. In vergelijking met de totale kiesgerechtigde Nederlandse bevolking is dit een uitzonderlijk hoge skore. Tegenover de 100% van de managerspopulatie staat 48,1% van de Nederlandse kiezers dat (bijna) altijd of vaak meedoet aan het gesprek. Daarnaast zegt 36,9% der kiezers niet mee te doen aan het gesprek, maar wel met belangstelling te luisteren, terwijl 13,7% ook niet luistert of geen belangstelling heeft*.

3.4.2. Politieke participatie

Onder politieke participatie verstaan we, dat de managers direkt of indirekt pogingen ondernemen gericht op beïnvloeding van het overheidsbeleid.
In deze omschrijving van politieke participatie wordt de nadruk gelegd op het instrumentele karakter ervan: het wordt gezien als een middel om belangen te behartigen of om zich te beschermen tegen de "sinister interests" van de regeerders **.
Politieke participatie beperkt zich niet tot de input- zijde, dat wil zeggen de beïnvloeding van de besluitvorming van het politieke systeem (stemgedrag, verkiezingskampagne e.d.), maar richt zich tevens op de output-zijde, dat wil zeggen de uitvoering van beleid.

---

* NKO, 1981, var 008
** D.F. Thompson: " The Democratic Citizen", Cambridge, 1970, blz. 55-56

Zowel in de politikologische literatuur als binnen de overheid is er sprake van een toenemende belangstelling voor de outputzijde, want wanneer er eenmaal tot een bepaald beleid besloten is, blijft er vaak nog veel ruimte voor het invullen van de details en hierin ligt een mogelijkheid voor de burgers om te participeren*.
Door in de politiek te participeren leert de manager het politieke bedrijf beter kennen en kan hij bijvoorbeeld de relevantie van overheidsmaatregelen voor het ondernemingsbeleid beter op haar waarde schatten.

In de literatuur zijn vele indikatoren onderscheiden om de mate van politieke participatie te meten**. Daarbij dient rekening te worden gehouden met de beschikbare hulpbronnen van de te onderscheiden onderzoekspopulaties, zoals geld, tijd, relaties, kennis enz. Tijd is voor managers doorgaans zeer schaars. Niettemin willen wij er niet a priori vanuit gaan, dat politiek aktieve managers alleen politieke aktiviteiten zouden verrichten die relatief weinig tijdsintensief zijn, aangezien uit onderzoek blijkt, dat de hoogte van de sociale klasse en inkomensgroep waartoe respondenten zich rekenen positief korreleren met de deelname aan kollektieve akties***.
De in ons onderzoek opgenomen vragen met betrekking tot politieke participatie bevatten een globale afspiegeling van de in de literatuur terzake onderscheiden indikatoren. Deze vragen richten zich op

---

* Zie G.A. Irwin en R.B. Andeweg: "Politieke participatie en democratie"in J.J.A. Thomassen (red.): "Democratie, theorie en praktijk", Alphen a/d Rijn/Brussel, 1981, blz. 198.

** Zie o.a. J. van den Doel: "Democratie en welvaartstheorie", Alphen a/d Rijn, 1978; R.J. Mokken: "A Theory and Procedure of Scale Analysis", 's-Gravenhage, 1971; M.P.C.M. van Schendelen: "Politieke participatie: een politiek economische benadering" in Acta Politica 1973, jrg. 8, blz. 204-213; Centraal Bureau voor de Statistiek (C.B.S.): "Leefsituatie-onderzoeken (sociale participatie en welzijn)" in Sociaal-Cultureel kwartaalbericht 1981, jrg. 3, no.1, blz. 9 (politieke participatie)

*** H.A.A. Molleman: "Wie voeren actie?", in Acta Politica, 1972, jrg. 7, blz. 102-103

het stemmen bij politieke verkiezingen, lidmaatschap van een politieke partij, diverse ontplooide politieke aktiviteiten (al dan niet in partijverband) en kontakfrekwentie met politici en hoge overheidsfunktionarissen. Hieronder volgen de resultaten, die - waar mogelijk - worden vergeleken met gegevens voor de Nederlandse ondernemers uit een Lagendijk-opinie-onderzoek* en de Nederlandse kiesgerechtigden**.

Politieke verkiezingen

De 24 topmanagers hebben allen gestemd bij de Tweede Kamerverkiezingen in 1981 en 1982, bij de laatste Provinciale Statenverkiezingen (1982) en bij de laatste Gemeenteraadsverkiezingen (1982). Alleen bij de Tweede Kamerverkiezingen in 1977 hebben twee van de 24 niet gestemd (wegens verblijf in het buitenland).

Partijlidmaatschap

Elf (45,8%) van de 24 managers zijn lid van een politieke partij. Dit percentage ligt niet alleen veel hoger dan de gemiddelde Nederlandse stemgerechtigde (8,6%), maar eveneens hoger dan bij de gemiddelde Nederlandse ondernemer(37%).

Politieke aktiviteiten

Van de managerspopulatie hebben negen (37,5%) vaak of zo nu en dan wat gedaan voor een politieke partij (afgezien van het uitbrengen van een stem bij politieke verkiezingen). De overige vijftien (62,5%) doen dat zelden of nooit.
Ten aanzien van verrichte politieke aktiviteiten skoort het aan een politieke partij geven van geld speciaal voor haar verkiezingsaktiviteiten het hoogst: zeven respondenten (29,2%) deden dit zo nu en dan en zes (25%) gaven te kennen dit zelfs vaak te doen (totaal: 54,2%). Andere politieke aktiviteiten die meer dan 25% van de respondenten weleens verrichten:

- gesprekken met anderen voeren om hen over te halen op een bepaalde politieke partij te stemmen (50% zo nu en dan)
- de krant inschakelen (4,2% vaak, 33,3% zo nu en dan)

---

* Lagendijk:'Nederlandse ondernemers en politiek',1981, zie noot blz. 5.
**Nationaal Kiezersonderzoek (NKO), 1977,1981.

- een verkiezingsvergadering, -bijeenkomst of forum bezoeken (4,2% vaak, 29,2% zo nu en dan)
- een belangenorganisatie inschakelen (4,2% vaak, 25% zo nu en dan)

Vergelijken wij de skore van 37,5% van de respondenten die politieke aktiviteiten hebben verricht met de Nederlandse ondernemers (N=402), dan blijken die in 9% van de gevallen politieke aktiviteiten te ontplooien; van de Nederlandse kiezers (N=1856) heeft 3,9% de afgelopen jaren (NKO, 1977) weleens iets gedaan voor een politieke partij.

Politieke kontakten

Van de respondenten hebben als persoon (dus los van het bedrijf) zeven (29,2%) vaak* kontakten met politici of hoge overheidsfunktionarissen, drie (12,5%) zo nu en dan en veertien (58,3%) zelden of nooit. Hoewel zij ook door politici worden benaderd, zoeken zij primair zelf bewust deze kontakten.

3.4.3. Interpretatie

Bezien wij de resultaten ten aanzien van politieke interesse (indikatoren: politieke informatieverzameling via verschillende media en opstelling bij politieke diskussie) en politieke participatie (indikatoren: stemmen bij politieke verkiezingen, partijlidmaatschap, politieke aktiviteiten, kontaktfrekwentie met politici/hoge overheidsfunktionarissen) dan blijken de topmanagers in vergelijking met de gemiddelde Nederlandse kiezer in hoge mate politiek geïnteresseerd te zijn en politiek te participeren.

In gezelschap, waar over politieke onderwerpen wordt gesproken, doen zij altijd mee aan het gesprek. Behalve politieke interesse kan hiervoor echter ook als verklaring worden aangevoerd de min of meer sociale verplichting die de topmanagers uit hoofde van hun funktie en sociale status hebben c.q. voelen om in zulke gesprekken te participeren ("social talk").
Voor het verzamelen van politieke informatie maken de managers zeer frekwent gebruik van dagbladen (95,8% vaak) en opiniebladen (70,8% vaak, 20,8% soms) en in mindere mate van radio (25% vaak, 54,2% soms) en televisie (41,7% vaak, 41,7% soms). Het relatief intensieve ge-

* Onder 'vaak' is hier verstaan: minimaal één maal per maand

bruik van de geschreven pers valt te verklaren uit het feit, dat de managers (waarvoor een efficiënte tijdsbesteding doorgaans noodzakelijk is) de informatie in geschreven vorm op elk door hen gewenst tijdstip tot zich kunnen nemen, terwijl men bij radio en televisie geheel afhankelijk is van de geprogrammeerde tijden waarop de informatieprogramma's worden uitgezonden. Hoewel de tijdsfaktor bij televisie een grotere rol speelt dan bij radio (luisteren, reizen, werken enz. kunnen immers vaak samengaan) wordt er door de managers toch meer naar televisie gekeken dan naar de radio geluisterd als het gaat om de verwerving van politieke informatie. Mogelijk past het later op de avond kijken naar aktualiteitenuitzendingen op de televisie beter in de volle agenda der managers dan het overdag of in de vroege avond luisteren naar zulke uitzendingen via de radio. Bovendien biedt de 'video' de mogelijkheid om deze uitzendingen op elk gewenst tijdstip te zien.

Ten aanzien van politieke participatie geldt dat de managers zonder uitzondering bij alle verkiezingen stemmen, dat 45,8% lid is van een politieke partij, dat 37,5% weleens politieke aktiviteiten verricht en dat 29,2% vaak en 12,5% zo nu en dan als persoon (los van het bedrijf) kontakt zoeken met politici en/of hoge overheidsfunktionarissen.
Uit het Lagendijk-onderzoek "Nederlandse Ondernemers en Politiek" (1981) bleek één derde van de ondernemers bereid tot politieke aktiviteiten, doch door tijdgebrek lag het aantal dat metterdaad politiek aktief was op slechts 9%. Uit ons onderzoek blijkt, dat de managers der beurs-NV's in dit opzicht eerder de daad bij het woord voegen, want van de respondenten blijkt ruim een derde politieke aktiviteiten te verrichten. Dat ook voor deze managers de tijdsfaktor wel degelijk meespeelt mag blijken uit het feit dat het geven van geld aan een politieke partij speciaal voor haar verkiezingsfonds de door hen meest verrichte politieke aktiviteit is. Ook de andere politieke aktiviteiten die de managers verrichten zijn relatief tijdsextensief.

Uit eerder in het kader van het mantelprojekt "Management & Politiek" verricht onderzoek onder managers (in hoofdzaak direkteuren)

bij de verpakkingsmiddelenindustrie* bleek dat managers van grote bedrijven meer kontakten zoeken met politici en overheidsfunktionarissen dan managers van middelgrote en kleine bedrijven. In het verlengde hiervan liggen de gevonden resultaten dat managers van de op hun beurt weer grotere beurs-NV's inderdaad nóg frekwenter kontakt zoeken met politici en overheidsfunktionarissen.

3.4.4. Politieke geëngageerdheid: een typologie

Om te kunnen bepalen of de politieke geëngageerdheid van de managers als verklarende variabele geldt voor (met name) hun voorstellingsvermogen bij de hen voorgelegde motie over het proces van ekonomisch herstel in Nederland en hun opvattingen ten aanzien van de relatie overheid-bedrijfsleven c.q. politici-managers, dient een typologie van politieke geëngageerdheid te worden ontwikkeld. Daartoe worden de afzonderlijke variabelen per dimensie/subkenmerk (politieke interesse en politieke participatie) "gesommeerd". De niet diskriminerende variabelen "politieke diskussie", "politieke informatie via dagbladen" en "stemmen bij verkiezingen" worden daarbij buiten beschouwing gelaten.

Bij "politieke interesse" kan elke respondent minimaal 3 en maximaal 9 skoren** en bij "politieke participatie" minimaal 3 en maximaal 8***.

Na een reduktie per dimensieschaal tot de schaalwaarden hoog, middel en laag, kunnen de twee dimensieschalen worden gekombineerd tot een typologie: zie figuur 3.3.

---

* Drs. P. van Helsdingen: "Produktbeleid en Overheid", Ekonomische Fakulteit aan de Vrije Universiteit, Researchmemorandum 1982-4, februari 1982.

** De drie opgenomen variabelen voor "politieke interesse" zijn: politieke informatie via televisie, politieke informatie via radio en politieke informatie via opiniebladen. Skore 3-4=laag, 5-6=middel, 7-9=hoog.

*** De drie opgenomen variabelen voor "politieke participatie" zijn: partijlidmaatschap, politieke aktiviteiten en kontaktfrekwentie (als persoon) met politici en/of hoge overheidsfunktionarissen. Skore 3-4=laag, 5-6=middel, 7-8=hoog.

Figuur 3.3 TYPOLOGIE POLITIEKE GEËNGAGEERDHEID

POLITIEKE INTERESSE \ POLITIEKE PARTICIPATIE	hoog	middel	laag
hoog	4 A	3 C	2 F
middel	3 B	2 E	1 H
laag	2 D	1 G	0 I

Op grond van deze typologie kan de relatieve politieke geëngageerdheid van de managers binnen de populatie worden bepaald. Daartoe zijn de negen onderscheiden typen (vakken A t/m I) waarden toegekend van 0 - 4. De respondenten die in deze typologie 4 of 3 skoren (de gearceerde vakken A,B en C) noemen wij in hoge mate politiek geëngageerd, zij die 2 skoren (vakken D,E en F) middelmatig politiek geëngageerd en zij die 1 of 0 skoren (vakken G,H en I) relatief weinig politiek geëngageerd*.
Dit betekent dat binnen de populatie zeven managers (30,4%) in hoge mate politiek geëngageerd zijn, elf (47,8%) relatief middelmatig politiek geëngageerd en vijf (21,7%) relatief weinig politiek geëngageerd (N=23)**.

Opvallend is dat de zeer politiek geëngageerden doorgaans tevens bestuursfunkties bij werkgeversorganisaties en diverse andere nevenfunkties in het bedrijfsleven vervullen.

* N.B. Het gaat hier dus uitdrukkelijk om een vergelijking van de politieke geëngageerdheid der respondenten ten opzichte van elkaar. In vergelijking met de gemiddelde Nederlandse kiezer zijn zij allen politiek geëngageerd te noemen. In hoeverre deze managers politiek geëngageerd zijn in vergelijking met soortgelijke referentiegroepen is ons niet bekend.

** Door twee "missing values" kon bij één van de respondenten de politieke geëngageerdheid niet worden bepaald, vandaar N = 23 i.p.v. 24.

4. VOORSTELLINGEN BIJ DE MOTIE INZAKE HET PROCES VAN EKONOMISCH HERSTEL

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de voorstellingen weergegeven van de geïnterviewde leden van Raden van Bestuur c.q. (hoofd)direkties van ter beurze genoteerde Nederlandse ondernemingen over een Tweede Kamermotie die gericht is op het proces van ekonomisch herstel. In een vraaggesprek over alle elementen in de motie zijn deze voorstellingen tot uitdrukking gekomen. Het betreft een d.d. 18 maart 1982 door de Kamerleden Van Iersel en Gerritse voorgestelde motie (Tweede Kamer 1981-1982; 17.100, hoofdstuk XIII, nr 106; zie bijlage 2 en paragraaf 1.3). De in deze motie genoemde beleidselementen zijn in hun onderlinge relaties zichtbaar gemaakt met behulp van een schema (zie bijlage 3). Naar aanleiding van elk element werd aan de managers een aantal relevante beleidsvragen gesteld.

De elementen uit de motie komen achtereenvolgens aan de orde in de paragrafen 4.2 - 4.6 en 4.8, terwijl in paragraaf 4.7 andere mogelijke lastenverlichtingen worden besproken:

- proces van ekonomisch herstel (4.2)
- lastenverlichting in energiekosten (4.3)
- lastenverlichting in fiskale kosten (4.4)
- lastenverlichting in kapitaalkosten (4.5)
- versnelling van milieuprocedures (4.6)
- andere lastenverlichtende maatregelen (4.7)
- specifieke maatregelen gericht op startende ondernemingen (4.8)

De relevantie van de in de motie genoemde beleidselementen moge onder meer blijken uit het in het vorige hoofdstuk reeds aangehaalde Lagendijk-onderzoek 'Nederlandse Ondernemers en Politiek' uit 1981. In dat onderzoek werd van een aantal verschijnselen gevraagd te willen aangeven of zij deze in hoge mate, in enige mate of niet als bedreiging zien voor slagvaardigheid en toekomst van het Nederlandse bedrijfsleven. Met betrekking tot de beleidselementen in de motie, alsmede de sociale lasten en de Nederlandse konkurrentiepositie, leverde dat het volgende beeld op:

Tabel 4.1 Mate van bedreiging van een aantal faktoren voor het Nederlandse bedrijfsleven, zoals gepercipieerd door Nederlandse ondernemers (N = 402)

	hoge mate bedreiging	enige mate bedreiging	geen/tegendeel bedreiging
de energiepositie	42 %	37 %	21 %
de sociale lasten	74 %	25 %	1 %
de rentestand	72 %	26 %	2 %
de belastingdruk	56 %	35 %	8 %
konkurrentie lage-lonen landen	42 %	36 %	21 %
konkurrentie geïndustrialiseerde landen	16 %	49 %	35 %
de animo tot beleggen in Nederlandse bedrijven	24 %	46 %	28 %
kosten van milieuwetgeving	17 %	53 %	28 %

Bron: Lagendijk, 1981

Het blijkt dus dat vooral de sociale lasten, de rentestand* en de belastingdruk, maar ook - zij het in iets mindere mate - de energiepositie en de konkurrentie van lage-lonen-landen als belangrijke bedreigingen worden gezien. De andere in tabel 4.1 opgenomen faktoren werden overigens ook nog door 65 à 70 % der ondernemers in meer of mindere mate als bedreigend gezien voor het Nederlandse bedrijfsleven. Als niet bedreigend of zelfs als positief percipieerden de ondernemers: de geografische ligging van Nederland, de know-how alhier, de werkgeversorganisaties en de ondernemingsraden.

De paragrafen 4.3, 4.4 en 4.5 geven eerst een korte algemene beschrijving van de bestaande situatie in Nederland, inklusief de van kracht zijnde overheidsregelingen ter zake. Een uitputtend overzicht van steunregelingen die de overheid voor het bedrijfsleven heeft geschapen is echter bijna niet samen te stellen. Het zou een apart onderzoek vergen. De konklusie van de door de Vaste Kamerkommissie voor de

* Ten aanzien van de rentestand dient te worden opgemerkt, dat deze ten tijde van het Lagendijk-veldonderzoek (18-29 mei 1981) zeer hoog lag, namelijk op bijna 12%.

Rijksuitgaven in het leven geroepen sub-kommissie Van Dijk op dit gebied strookt geheel met onze eigen ervaring: 'Het zeer grote aantal steunregelingen, de veelheid van de betrokken instellingen en de moeilijkheid om de benodigde informatie redelijk snel en synchroom te verwerven, noopte ertoe het streven naar volledigheid bij het onderzoek van de steunregelingen te laten varen.'* De idee om zo'n uitputtend overzicht van het steuninstrumentarium van de overheid ter illustratie in dit rapport op te nemen, hebben wij dan ook snel laten varen en alleen een globaal overzicht opgenomen (zie bijlage 7).
Tevens zullen steeds de belangrijkste beleidsvoornemens van de regering op de respektieve gebieden worden genoemd.

De voorstellingen der respondenten bij de diverse beleidselementen zullen in de volgende paragrafen centraal staan. Deze voorstellingen van de managers zullen bovendien - waar mogelijk - worden vergeleken met die der leden van de VCEZ (Vaste Commissie voor Economische Zaken), zoals die uit het onderzoek 'Kamerleden en Bedrijfsekonomie' naar voren zijn gekomen**, alsmede met het regeringsbeleid terzake.

4.2 Proces van ekonomisch herstel

> 'Het herstel van de wereldhandel dat eerder voor de tweede helft van 1982 werd verwacht is uitgebleven. De vooruitzichten voor 1983 versomberen.'
>
> (Regeringsverklaring, uitgesproken door Minister-President drs. R.F.M. Lubbers d.d. 22 november 1982)

---

* Tweede Kamer, zitting 1979-1980, 15.306, nrs 2-3, blz. 27. Een en ander maakt bovendien eens te meer de behoefte aan deregulering duidelijk, waartoe de kommissies Van der Grinten , Geelhoed en 'stroomlijning steuninstrumentarium voor het bedrijfsleven' en de stuurgroepen DROM (Dereguleringsprogram Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer) en Deregulering (Woning)bouwregelgeving in het leven zijn geroepen. Zie ook de par. 4.2, 4.6 en 4.7 van dit hoofdstuk.

** De vragen bij het onderzoek onder leden van de VCEZ zijn in vergelijking met de aan de managers gestelde vragen soms anders geformuleerd. De invloed daarvan is o.i. uiterst gering.
In de tekst zal overigens zowel gesproken worden van 'leden van de VCEZ' als van 'kommissieleden', terwijl daarmee hetzelfde wordt bedoeld.

Begin september 1983 meldde het jaarverslag van het Internationale Monetaire Fonds dat in het eerste halfjaar van 1983 er een duidelijk beginnend ekonomisch herstel viel waar te nemen in een aantal industrielanden, in het bijzonder in de Verenigde Staten. Het jaarverslag gaf aan dat de basis daarvoor is gelegd door de sterk dalende rente, de afnemende inflatie, de hogere koopkracht in een aantal landen en de daling van de olieprijzen.
Op 20 september 1983 merkte minister Ruding in de Miljoenennota 1984 op dat het kabinet rekening houdt met enig herstel van de Nederlandse ekonomie. Deze opleving zou echter veel 'aarzelender' en 'bescheidener' zijn dan in andere geïndustrialiseerde landen. Dus toch herstel, zij het gering. De sombere verwachtingen, zoals in het citaat onder de kop van deze paragraaf verwoord, zijn niet uitgekomen. Ook V.N.O.-voorzitter Van Veen en de president van de Nederlandsche Bank, Duisenberg, lieten zich hoopvol uit over de ontwikkeling van de ekonomie. In snel tempo volgden de optimistische geluiden over ekonomisch herstel elkaar op. De ondernemers in de Nederlandse industrie konstateerden in toenemende mate een voldoende vraag naar hun produkten, een afneming van de voorraden en een hogere bezettingsgraad van de produktie-installaties. Dit bleek uit de resultaten over september 1983 van de konjunktuurtest van het C.B.S. De Rabobank meldde dat Nederland het ekonomisch gezien niet alleen beter doet dan verwacht, maar ook beter dan het wereldgemiddelde*.

Begin 1984 bleek het ekonomisch herstel zich in diverse gedaanten te manifesteren:

- vele grote Nederlandse bedrijven sloten 1983 af met betere netto bedrijfsresultaten
- het aantal faillissementen is in 1983 voor het eerst sinds vijf jaar gedaald en wel met elf procent ten opzichte van 1982 (C.B.S.-gegevens)
- op de Amsterdamse effektenbeurs werden diverse rekords gebroken**
- de Nederlandse export steeg in 1983 met maar liefst 5,5% ten opzichte van 1982***

---

* Rabobank, Economisch Kwartaalbericht, 1983/3

** Bijvoorbeeld de nog nimmer tevoren behaalde dagomzet van ƒ 1,1 miljard op 5 januari 1984

*** C.B.S. Statistisch Bulletin, 23 februari 1984

Dertien managers lieten zich tijdens het vraaggesprek uit over de vraag of er in Nederland sprake was van een ekonomisch herstel. Ondanks de hierboven reeds geschetste positieve geluiden op dit gebied, die alom te horen waren, spraken de managers zich ten aanzien van ekonomisch herstel zeer voorzichtig uit. Negen van hen waren van mening dat er nog geen sprake was van een ekonomisch herstel, er deed zich hooguit een matiging van de verslechtering voor. Vier managers zagen wel de eerste tekenen van herstel, maar voegden hier direkt aan toe dat dit proces nog een lange tijd in beslag zou nemen. Eén van hen drukte dit als volgt uit: 'We hebben er tien jaar over gedaan om jullie generatie* in de nesten te werken. Ik denk niet dat je het in één jaar voor elkaar krijgt om het er weer uit te halen'.

De voorstellingen die de managers zich maken bij het beleidslelement 'ekonomisch herstel' komen in deze paragraaf aan de orde. Hierbij wordt tevens aangegeven of de managers naast het stimuleren van startende en bestaande ondernemingen nog andere elementen voor het proces van ekonomisch herstel nodig achten. Op de vraag: 'Wat verstaat u in eerste instantie onder ekonomisch herstel?' antwoorden de managers tweeledig. Enerzijds betrekt men dit op de bedrijven en geeft men het verbeteren van de winstgevendheid en het herstellen van de vermogenspositie hoge prioriteit, anderzijds schetst men een makro-ekonomisch beeld waarbij hervatting van de ekonomische groei en herstel van de werkgelegenheid centraal staan. Enkele managers noemen het zich aanpassen aan realiteit een vorm van ekonomisch herstel. Dit geldt dan zowel voor het bedrijfsleven als voor de overheid. Naast het stimuleren van startende en bestaande ondernemingen onderscheiden de managers nog andere elementen in het proces van ekonomisch herstel. Acht managers willen de *koopkracht* handhaven of in elk geval niet al te ver laten inzakken. Eén manager wil de koopkracht stimuleren. Elf managers willen de koopkracht niet stimuleren of zelfs laten dalen. Als argumenten hiervoor worden aangevoerd dat marginaal bezien een groot deel van de konsumptie naar het buitenland weglekt en dat de huidige koopkrachtdaling een korrektie is op het in het verleden gevoerde beleid. Loonmatiging zou per saldo een positief effekt hebben op het bedrijfsleven. Vier managers spreken zich niet uit over de koopkracht.

---

* Leeftijd van de interviewers: 22-30 jaar.

De meeste managers die voor handhaving van de koopkracht pleiten vertegenwoordigen ondernemingen met een groot belang bij de binnenlandse konsumptie.
Alle managers zijn voorstander van een *versnelling van overheidsprocedures*. Daarbij wordt in het bijzonder gewezen op versnelling van ontslagprocedures, inspraakprocedures en beroepsprocedures. Een van de managers merkte in dit verband op: 'Ik zit zelf nogal stevig in de produktontwikkeling. Wij weigeren subsidies op dat terrein. De procedures zijn zo ingewikkeld dat het produkt al lang op de markt moet zijn voordat ik antwoord krijg over het al dan niet toekennen van de subsidie. Zo vergaat het veel van mijn kollega's ook.'
Elf managers wijzen in het verlengde hiervan op *deregulering* in het algemeen. Twee managers zijn van mening dat deregulering alleen tot stand kan komen als de overheid haar personeelsbestand inkrimpt: minder ambtenaren.
Het kabinet heeft in het kader van de deregulering in januari 1983 vijf projekten gestart. Dit zijn:

1) De kommissie 'Vermindering en vereenvoudiging van overheidsregulering' (kommissie Geelhoed).
   Deze kommissie had tot doel uitgangspunten inzake regulering en deregulering te ontwikkelen en uit te werken. Haar eindrapport verscheen op 8 maart 1984.

2) De kommissie 'Deregulering in verband met de Economische Ontwikkeling' (kommissie Van der Grinten) met als doel een aktieprogramma op te stellen ter stroomlijning en vermindering van wettelijke voorschriften in verband met de ekonomische ontwikkeling. Dit aktieprogramma werd op 27 juni 1983 aan de voorzitter van de Tweede Kamer aangeboden.

3) Een interdepartementale kommissie met als doel het voorbereiden van een aktieprogramma op het gebied van milieuhygiëne en ruimtelijke ordening ('Dereguleringsprogram Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer' (DROM)). Ook dit aktieprogramma werd op 27 juni 1983 aan de voorzitter van de Tweede Kamer aangeboden.

4) De stuurgroep 'Deregulering (Woning)bouwregelgeving', die een aktieprogramma moest voorbereiden om te komen tot het afschaffen van overbodige regels en voorschriften in het bouwproces, met name bouwtechnische voorschriften. Dit aktieprogramma werd op 22 september 1983 aan de voorzitter van de Tweede Kamer aangeboden.

5) Een kommissie van ambtenaren van de Ministeries van Economische Zaken en van Financiën die zich bezig heeft gehouden met de stroomlijning van het steuninstrumentarium voor het bedrijfsleven. Minister van Aardenne bracht hierover op 8 september 1983, mede namens minister Ruding, verslag uit aan de Tweede Kamer.

Een aantal minder grijpbare elementen in het proces van ekonomisch herstel die werden genoemd zijn: verbetering van het ondernemingsklimaat in algemene zin, het aanpassen van de mentaliteit aan de realiteit, een gezondere inzet van de werknemers bewerkstelligen door een betere motivatie en het weer op gang krijgen van de kreativiteit bij jonge mensen.
Het merendeel der leden van de VCEZ dachten bij ekonomisch herstel eveneens in eerste instantie aan rendementsherstel van de ondernemingen en (daardoor) herstel van de investeringen, hervatting van de ekonomische groei en herstel van de werkgelegenheid. De meeste leden van de VCEZ achtten het niet nodig om naast het stimuleren van bestaande en startende ondernemingen nog andere elementen te onderscheiden die zouden kunnen bijdragen tot ekonomisch herstel in Nederland. Vier kommissieleden wezen op het belang van koopkrachthandhaving.

4.3. Lastenverlichting in energiekosten

4.3.1 Situatieschets

De hedendaagse energieproblematiek is hoofdzakelijk een internationaal gebeuren. Vooral de olieprijs heeft grote invloed; deze prijs wordt voor een belangrijk deel bepaald door het olieprijsbeleid van de organisatie van dertien olie-exporterende landen (OPEC). De sterk gestegen olieprijs in de jaren zeventig heeft geleid tot het op grotere schaal opsporen en exploiteren van olie door de Westerse landen zelf. Tevens zijn zij meer aandacht gaan schenken aan het verder ontwikkelen c.q. meer aanwenden van alternatieve energiebronnen, zoals windenergie, zonne-energie en kernenergie. Een drastische verlaging van de olieprijs zou op dit moment de olieproduktie op bepaalde plaatsen, bijvoorbeeld oliewinning in de Noordzee, onrendabel kunnen maken en tot aanzienlijke kapitaalvernietiging kunnen leiden. Deze oliewinning is belangrijk omdat het Nederland minder afhankelijk kan maken van leveranciers uit het buitenland.

Tevens heeft de olieprijs een direkte invloed op de overheidsfinanciën via de koppeling van de aardgasprijs aan de olieprijs. Van de overheidsfinanciën kan vervolgens weer invloed uitgaan op andere aspekten, die in de motie- Van Iersel en Gerritse zijn genoemd, zoals kapitaalkosten (zie par. 4.5).
Ook de E.G. voert een energiebeleid. Recentelijk kende de Europese Commissie nogruim 4 miljoen gulden subsidie toe voor zes zon-, wind- en biogasprojekten in Nederland.
Binnen dit internationale kader wordt in Nederland een eigen energiebeleid gevoerd. Bij de totstandkoming van dit beleid wordt ook de bevolking betrokken.
In januari van dit jaar verscheen het rapport van de stuurgroep Brede Maatschappelijke Discussie Energiebeleid BMD (de stuurgroep De Brauw). Uit dit rapport kan het volgende worden gekonkludeerd:

- de Nederlandse bevolking zoekt vooral de oplossing in het doorgaan met besparingen op het energiegebruik en het op grotere schaal toepassen van energiebronnen als wind, water en zon (waarbij wind als meestbelovend wordt gezien)
- de twee bestaande kerncentrales in Borssele en Dodewaard mogen openblijven
- men wil in het algemeen geen uitbreiding van kernenergie.

Ten aanzien van dit laatste punt stelde dr.ir. K. Andriesse (PvdA) begin van dit jaar: "Bij een keuze vóór kernenergie wordt pas tegen het jaar 2000 de helft of een kwart van de elektriciteit op basis van kernenergie geproduceerd. Veel invloed op de prijs is er dus voorlopig niet. Op de langere duur wel. Dan zal naar mijn overtuiging kernenergie goedkoper blijken en ben je vanaf dat moment, als je geen kerncentrales hebt, afhankelijk van de atoomstroom uit het buitenland".*
De elektriciteitstarieven verschillen in Nederland sterk per regio. Het land is namelijk verdeeld in een aantal gebieden en elk gebied heeft een eigen regionaal energiebedrijf. Op dit moment zijn er zestien afzonderlijke regionale stroomproducenten die daarnaast bijna allen tevens distributiebedrijf zijn. Zij werken samen in de NV Samenwerkende Electriciteits-Produktiebedrijven (SEP). Ook bestaan er 68

* Het Parool, 23 januari 1984; Dr.ir. Kees Andriesse is veiligheidsdeskundige op het gebied van kernreaktoren, werkzaam bij het onderzoeksinstituut van de elektriciteitsinstellingen(KEMA)in Arnhem.

lokale distributiebedrijven, zoals gemeentelijke energiebedrijven, die doorgaans winst behalen.

Deze situatie leidt tot ongewenste regionale tariefsverschillen. Ter voorkoming van deze verschillen heeft de Kommissie Wagner voorgesteld om te komen tot 'één landelijk stroombedrijf'. Volgens de kommissie kunnen er in Nederland alleen konkurrerende stroomprijzen worden verwezenlijkt als de produktie en distributie door slechts één landelijk elektriciteitsbedrijf wordt verzorgd.*

De SEP, die de vorming van een landelijk stroombedrijf onnodig en te kostbaar vindt en grote organisatorische problemen vreest, ziet meer heil in het omvormen van de SEP van een koördinerend naar een dirigerend samenwerkingsverband van elektriciteitsbedrijven.**

In 1983 hebben de elektriciteitsbedrijven in Nederland bijna 10% van hun afzet ingevoerd uit Zwitserland, België en Duitsland. Dit is een sterke stijging ten opzichte van vorige jaren toen dat percentage hoogstens 1 tot 1,5% bedroeg. Deze toename doet zich voor ondanks het feit dat de elektriciteitsbedrijven lang niet al hun kapaciteit benutten. 'Met deze import zijn tientallen miljoenen guldens verdiend', aldus Ir. Wijmans, voorzitter van de SEP.*** De stroom die uit het buitenland wordt aangeboden, is aanzienlijk goedkoper dan elektriciteit uit eigen land. Men verwacht dat de komende jaren de import nog verder zal stijgen.

De Nederlandse overheid heeft om te komen tot lastenverlichting in de energiekosten al enkele maatregelen genomen. Als belangrijkste kunnen worden genoemd:

- de gigantenregeling; deze regeling houdt in dat grootverbruikers een lager tarief in rekening wordt gebracht en
- het stimuleren van energiebesparende investeringen via de WIR; men ontvangt een hogere WIR-premie, indien investeringen een energiebesparend karakter hebben.

---

* Adviescommissie inzake de voortgang van het industriebeleid, Verslag van werkzaamheden 4, juli 1983-november 1983

** Aldus een woordvoerder van de SEP in De Financiële Telegraaf van 23 september 1983

*** Het Parool, 7 januari 1984

Het bevorderen van energiebesparing gebeurt tevens door middel van:

- de subsidieregeling advieskosten energiebesparing
- regelingen demonstratieprojekten energiebesparing
- proefprojekten rationeel energiegebruik (Prego)
- sektoronderzoeken energie in de bedrijvensektor
- bevordering van warmtekrachtkoppeling.

In de volgende paragraaf spreken de 24 managers zich uit over enkele van bovenstaande maatregelen en over maatregelen, die zij daarenboven nog zouden wensen.

4.3.2 Managers en lastenverlichting in energiekosten

Als eerste werd aan de 24 managers gevraagd of zij lastenverlichting in de energiekosten nodig vinden (vraag 3, bijlage 5). Negentien managers vinden zo'n lastenverlichting inderdaad nodig, terwijl de resterende vijf respondenten een neutraal standpunt innemen of geen mening hebben. Laatstgenoemden zijn overwegend managers van niet-energie-intensieve bedrijven, bedrijven waar de energiekosten een minder belangrijke kostenkomponent vormen. Of, zoals één respondent heel extreem zegt: 'Wij gebruiken geen energie'.

Deze zogenaamde 'neutralen' brengen verschillende argumenten naar voren. Zo stelt één van hen het volgende:

> 'Lastenverlichting in energiekosten is natuurlijk erg prettig, echter het heeft iets kunstmatigs. De energieprijs is een wereldprijs en ik denk dat men zich daarnaar heeft te richten. Als de regering bereid is om bepaalde subsidies voor energie te geven zullen we daarvan natuurlijk gebruik maken, maar in principe zeg ik: probeer het zoveel mogelijk op de vrije markt te doen. Probeer zoveel mogelijk de prijs te betalen die daarvoor wereldwijd geldt. Geen protektionisme.'

Een andere respondent met een tamelijk neutraal standpunt is van mening dat energiekosten een minder belangrijke rol spelen in de konkurrentieverhoudingen dan men in eerste instantie zegt. Deze stellingname licht hij als volgt toe:

'Als men energiekosten als onderdeel van de kostprijs gaat bezien, dan is een 10%-verlaging van energiekosten natuurlijk een heel hoog getal. Maar als de energiekosten slechts 3% van de kostprijs uitmaken, dan praat men in zo'n geval nog maar over 0,3%.'

De hierboven geciteerde respondent erkent echter wel dat er energie-intensievere bedrijfstakken zijn waar het iets gevoeliger ligt. Maar het is duidelijk dat de meerderheid een verlaging van energiekosten nodig vindt.

Acht respondenten achten dit nodig, gezien het kostenniveau in het met Nederland konkurrerende buitenland. Zij konstateren dat de Nederlandse industrie in het algemeen hogere energielasten te dragen heeft dan het vergelijkbare buitenland.

Vervolgens is de geïnterviewden gevraagd middelen aan te dragen om te komen tot de door hen gewenste lastenverlichting in energiekosten (zie vraag 4, bijlage 5). Tabel 4.2 geeft een overzicht van de gegeven antwoorden.

Tabel 4.2 Door respondenten gewenste lastenverlichtende maatregelen met betrekking tot energie (N = 24)

omschrijving	frequentie*)		
	totaal	waarvan zelf aangedragen	niet zelf aangedragen
a) tariefsverlaging	15 (62,5%)	13	2
b) stimuleren van energiebesparende investeringen	15 (62,5%)	-	15
c) inzet andere energiebronnen	6 (25 %)	6	-
d) uitbreiding gigantenregeling	5 (20,8%)	2	3
e) een uniformer energiebeleid	5 (20,8%)	4	1
f) overige	10 (41,7%)	9	1
	56	34	22

* per respondent zijn meerdere mogelijkheden gegeven.

Zoals uit de tabel blijkt werden tariefsverlaging en het stimuleren van energiebesparende investeringen het meest frequent genoemd. Opvallend is dat het stimuleren van energiebesparende investeringen geen enkele maal door de managers zelf werd aangedragen. In 17 van de 24 interviews

hebben de onderzoekers ernaar gevraagd.
Tariefsverlaging (van gas, elektriciteit, e.d.) wordt veelal in verband gebracht met het buitenland. Acht geïnterviewden vinden minstens tariefsverlaging tot aan het niveau van het direkte buitenland nodig. Men pleit, ter verbetering van de konkurrentiepositie van het Nederlandse bedrijfsleven, voor gelijktrekking van de energieprijzen in Nederland met die in het buitenland. Een land dat zich qua energie uit de markt prijst, komt onherroepelijk in de problemen, meent één van de respondenten.
Enkele managers hebben er geen bezwaar tegen als met betrekking tot dit punt bepaalde bedrijfstakken bevoordeeld worden boven andere. Enige differentiatie vinden zij niet bezwaarlijk.

Sommige managers geven middelen aan om te komen tot tariefsverlaging. Eén van hen geeft de volgende redenering: 'Maak energiebedrijven tot NV's en kreëer konkurrentie.' Een ander stelt voor de winst die ten goede komt aan de lagere overheid uit het tarief te halen.
Ook worden soms middelen genoemd ter stimulering van energiebesparende investeringen, zoals de WIR-premietoeslag.

Bij het op grotere schaal inzetten van alternatieve energiebronnen, als lastenverlichtende maatregel, moet men vooral denken aan nukleaire energie. Men meent dat dit een goedkopere energiebron is dan andere, hedendaags veel gebruikte energiebronnen.
Eénmaal wordt gepleit voor een grotere diversifikatie; een evenwichtiger gebruik van meerdere energiebronnen. Het ombouwen van een aantal centrales tot kolencentrales is een andere suggestie.

Ten aanzien van de gigantenregeling zijn er zowel vóór- als tegenstanders. Voorstanders vinden het rechtvaardig dat naarmate men een grotere hoeveelheid van iets koopt, men korting krijgt, terwijl sommige tegenstanders er een vorm van diskriminatie in zien. 'Iedereen zou dezelfde uitgangspositie moeten hebben', stellen zij.

Elf managers* staan positief tegenover de gigantenregeling en zijn voorstander van instandhouding van deze regeling. Vijf van hen vinden uitbreiding van de regeling wenselijk, zodat ook kleinere ondernemingen er gebruik van kunnen maken. Anti-gigantenregeling zijn eveneens vijf managers.

Vijf geïnterviewden achten een uniformer energiebeleid wenselijk. Men denkt hierbij aan de instelling van een landelijk energiebedrijf en het laten beslissen door de centrale overheid in plaats van door de lokale overheden over de vorm van inputenergie. Dit om de huidige versnippering op te heffen.

Onder overige maatregelen (zie tabel 4.2) zijn maatregelen opgenomen die slechts sporadisch genoemd zijn. Enkele daarvan zijn:

- vrije verkrijgbaarheid van energie
- het verlagen van de belasting op elektriciteit en olie
- trachten prijsstijgingen door de OPEC een halt toe te roepen.

Het is niet mogelijk per individu verbanden te vinden tussen het aantal en de soort genoemde maatregelen en de variabelen opleiding en politieke geëngageerdheid van de betrokkene en (inter)nationale gerichtheid van de onderneming.

4.3.3 Vergelijking van opvattingen

Ook de Kamerleden van de VCEZ spraken zich destijds in meerderheid uit vóór *tariefsverlaging* voor het bedrijfsleven. 23 leden waren vóór; twee leden waren tegen.** Deze twee tegenstanders gaven als argumenten dat zo'n verlaging in strijd is met de besparingsgedachte en dat een dergelijke maatregel diskriminerend is ten opzichte van gezinshuishoudens.

Zoals te verwachten is, zijn er onder de managers geen echte tegenstanders ten aanzien van deze tariefsverlaging. Alles wat lastenverlichtend werkt, neemt men graag mee.

---

* Van deze elf managers hebben vier het middel zelf aangedragen en zeven niet. Ter verduidelijking: ook de vijf managers met een neutraal standpunt ten aanzien van lastenverlichting in energiekosten hebben middelen aangedragen ter verlaging van deze lasten. Deze middelen zijn meegerekend.

** De VCEZ bestond in Zittingsjaar 1981-82 uit 25 leden.

Opvallend is dat alle kommissieleden óf voor óf tegen de tariefsverlaging waren, terwijl vijf managers een neutrale visie hebben. Konkluderend kunnen we stellen dat de managers en de kommissieleden ten aanzien van tariefsverlaging over het algemeen vrijwel op één lijn zitten. Met ziet er een goed middel in om de energielasten van de bedrijven te verlichten.

Alle 25 kommissieleden zijn voorstander van het door de regering *bevorderen van energiebesparende investeringen*. Als belangrijkste instrumenten die de overheid zou kunnen hanteren noemen zij:

	aantal keren genoemd
- energietoeslag WIR-premie	17
- verlenen van subsidies	14
- financiering/kredietverstrekking door de overheid	5
- onderzoek en ontwikkeling	4
- fiskale maatregelen	2
- het geven van voorlichting	2

Geen van de managers noemt het stimuleren van energiebesparende investeringen uit zichzelf als lastenverlichtende maatregel. Tevens gaf men doorgaans niet aan in welke vorm of op welke wijze dat dan zou moeten gebeuren.
Het lijkt dus dat de managers ten aanzien van dit punt minder uitgesproken ideeën hebben dan de kommissieleden. Niettemin is van beide groeperingen een meerderheid vóór; we zien derhalve ook hier een grote mate van overeenstemming.

Door de Kamerleden van de VCEZ werden naast tariefsverlaging en het stimuleren van investeringen met een energiebesparend karakter nog andere lastenverlichtende maatregelen genoemd. Vier kommissieleden **stelden** zich een *andere tariefstruktuur* voor, terwijl zes kommissieleden het *overgaan op goedkope energiedragers* noemden. Vijf van hen spraken zich uit voor kernenergie. Ook dit laatste komt vrijwel overeen met onze bevindingen bij de geïnterviewde managers.
Zowel veel kommissieleden als managers brengen de hoogte van de Nederlandse energiekosten in verband met het kostenniveau in het buitenland.

Als we nu het geheel bekijken, dan stemmen de ideeën van de kommissieleden en managers ten aanzien van energielastenverlichting in grote lijnen overeen. Hetzelfde blijkt wanneer we een vergelijking trekken met het regeringsbeleid. We citeren daartoe de Werkgelegenheidsnota 1983/84* :

> 'Om structureel tot concurrerende electriciteitstarieven voor het bedrijfsleven te komen is naast aanpassing van de tariefstructuur spreiding naar goedkope brandstoffen noodzakelijk. Het beleid is erop gericht om voor de industriële grootverbruikers van electriciteit landelijk uniforme tarieven te bewerkstelligen, die in de lijn liggen met de tarieven in het buitenland. (....)
> Het overleg met de Samenwerkende Electriciteits Produktiebedrijven (SEP) zal worden voortgezet om geleidelijk een landelijk electriciteits-, produktie- en transportbedrijf te realiseren.'

Daarnaast is onlangs een tijdelijke verdubbeling van de energietoeslag in de WIR met een half jaar verlengd en is een regeling ter stimulering van warmtekracht op kolen geïntroduceerd. Dit zijn beide maatregelen ter stimulering van energiebesparing.
Het kabinet Lubbers blijkt op het punt van de lastenverlichting in energiekosten een uitvoering aan de motie te geven, die overeenstemt met de opvattingen van zowel de leden van de VCEZ als van de geïnterviewde managers.

4.4 Lastenverlichting in fiskale kosten

4.4.1 Situatieschets

'De doorbraak naar een ekonomisch herstel is een proces dat primair door de ondernemingen zelf tot stand moet worden gebracht. De rol van de overheid zal zich met name richten op een verdere verbetering van

---

*) Werkgelegenheidsnota 1983/1984, Tweede Kamer der Staten-Generaal, Vergaderjaar 1983-1984, stuk 18 102, nr 2, blz. 27

het investeringsklimaat in Nederland', aldus de Minister van Economische Zaken, Van Aardenne*. Deze verbetering van het investeringsklimaat zal o.a. tot stand kunnen komen door de druk van de belastingen op het bedrijfsleven te verminderen. De regering heeft hiertoe een aantal maatregelen getroffen, te weten een verlaging van het vennootschapsbelastingtarief van 48% naar 43% (1984) en een uitbreiding van de voorraad- en vermogensaftrek van 2.25% naar 4% (1983). Voor de komende jaren is het verder het plan om de termijn van de achterwaartse verlieskompensatie uit te breiden van twee naar drie jaar en het tarief van de vennootschapsbelasting nog verder te verlagen tot 40% (het tarief zoals dat ook begin jaren vijftig gold). Tegelijkertijd moet worden opgemerkt dat er naast deze lastenverlichtende maatregelen ook enkele belastingtarieven omhoog zijn gegaan. Zo zijn per 1 februari 1984 de BTW-tarieven met een procentpunt gestegen en zijn de aksijnzen op tabak en alkohol omhoog gegaan.

Eén van de belangrijkste overheidsmaatregelen om de investeringsbereidheid van de ondernemingen te beïnvloeden is de Wet Investerings Rekening (WIR). Deze regeling geeft het bedrijfsleven een fiskale verlichting van ruim 5 miljard gulden per jaar**. De WIR trad in mei 1978 in werking en kwam in plaats van de investeringsaftrek en het systeem van vervroegde afschrijvingen. De WIR voorziet in belastingvrije subsidies welke worden verstrekt in de vorm van een vermindering van de te betalen belasting. Mocht de WIR de verschuldigde belasting overtreffen, dan wordt er een negatieve aanslag opgelegd. Hierdoor kunnen bedrijven die geen winst maken van de investeringsstimulans profiteren (hetgeen bij het systeem van vervroegde afschrijvingen niet mogelijk was).
Het doel van de WIR is, zoals boven reeds opgemerkt, het stimuleren van de bedrijfsinvesteringen en daarmee het kreëren van werkgelegenheid. Ook de gedachte dat via de WIR bedrijfsinvesteringen in een door de overheid gewenste richting kunnen worden gestuurd speelde een belangrijke rol bij de invoering van deze regeling.

---

* In Dr. W.J. de Ridder (red.): 'Risico-kapitaal, maatregelen voor economisch herstel', SMO Informatief 83/1, Scheveningen, maart 1983, blz 13

** Centraal Planbureau, Centraal Economisch Plan 1983, blz. 240, tabel V.29(bedragen voor zover ten laste van de begrotingen van Economische Zaken en Financiën)

Deze sturing geschiedt door middel van toeslagen die men - als men aan bepaalde door de overheid gestelde eisen voldoet - extra kan verkrijgen. Zo is er bijvoorbeeld de Milieutoeslag voor investeringen in bedrijfsmiddelen die van belang zijn voor een goed leefmilieu. Andere toeslagen zijn:

- de Bijzondere Regionale Toeslag
- de Grote Projekten Toeslag
- de Kleinschaligheidstoeslag
- de Ruimtelijke Ordenings Toeslag
- de Energietoeslag.

De regering wil de Bijzondere Regionale Toeslag en de Ruimtelijke Ordenings Toeslag afschaffen. Ook wil men de basispremies uniformeren en een aantal bepalingen vereenvoudigen.
Er kan nog worden opgemerkt dat het internationale bedrijfsleven het Nederlandse fiskale klimaat als relatief vrij gunstig ervaart, hetgeen onder meer blijkt uit een McKinsey Rapport dat in 1978 gepubliceerd is*.

Met de respondenten is vrij uitvoerig over de fiskale materie gesproken naar aanleiding van de vragen 8 t/m 12 uit het interview**. De onderwerpen die ter sprake kwamen zijn o.a.:

- soorten fiskale maatregelen
- de WIR
- loonkostenfaciliteit
- Plan Horringa

4.4.2 Managers en lastenverlichting in fiskale kosten

Op de vraag of men lastenverlichting in de fiskale sfeer nodig acht (vraag 8) antwoordt het merendeel van de respondenten positief. Slechts een tweetal managers (van goedlopende bedrijven) vindt het niet noodzakelijk. Eén van deze managers beargumenteert dit aldus: 'Lastenverlichting kan wellicht een bedrijf op de rand omhoog halen, maar dan houd je een marginale producent in leven, is dat wel goed?'

---

* McKinsey, 'De aantrekkelijkheid van Nederland voor buitenlandse investeerders', Amsterdam, 1978

** Zie bijlage 5

Degenen die fiskale lastenverlichting wel noodzakelijk vinden, geven daar als belangrijkste redenen voor aan :

- deze lastenverlichting kan de zwakke positie van veel ondernemingen versterken
- Nederland heeft een hoog belastingtarief in vergelijking met andere landen.

De respondenten die voor lastenverlichting in de fiskale sfeer zijn, geven tezamen 28 verschillende middelen aan om dat te bereiken. Maar liefst 20 van deze 28 middelen worden slechts een- of tweemaal genoemd. Dit duidt erop dat de managers veelal middelen aangeven die direkt met de eigen werksituatie van de respondent samenhangen. Zo pleit een manager die zijn produkten moet afzetten op de Nederlandse Konsumentenmarkt eerder voor verlaging van het BTW-tarief dan een manager die sterk exportgericht werkt. Toch was er één middel dat door bijna alle managers (21) als belangrijk middel werd gezien om te komen tot fiskale lastenverlichting, namelijk de *verlaging van de vennootschapsbelasting*. Het hoge tarief is veel respondenten een doorn in het oog, en dat de regering hier verandering in brengt heeft de goedkeuring van de respondenten. Ook topmensen van bedrijven waar het minder goed gaat zijn voorstander van deze maatregel, ondanks het feit dat ze er niet direkt van kunnen profiteren.
De redenering hierachter is dat men erop vertrouwt in de toekomst weer winst te gaan maken en dat men er dan voordeel van zal hebben als er een lager vpb-tarief geldt.

Naast een verlaging van de vennootschapbelasting heeft de regering ook de *voorraad- en vermogensaftrek* uitgebreid van 2,25 naar 4%. Deze maatregel stemt de managers tot tevredenheid, al zou een deel graag willen zien dat deze nog verder wordt verruimd. Daarnaast staat ook een *uitbreiding van de verlieskompensatieregelingen* bij een negental respondenten op de wensenlijst.

Vier respondenten memoreren dat een *verlaging van het BTW-tarief* voor hun onderneming een hele verlichting zou zijn, omdat er een stimulans van zou uitgaan op de vraag naar hun produkten. Dit zou de bedrijfsresultaten ten goede komen, welke door de dalende koopkracht van de konsument toch al onder druk zijn komen te staan.

Een vriendelijk klimaat ten aanzien van het verschaffen van *risiko-dragend kapitaal* wordt door een gering aantal respondenten (4) gezien als lastenverlichtend. Men denkt hierbij met name aan afschaffing van de dubbele belasting op dividenden. In paragraaf 4.5 gaan wij hier nader op in.

Het *verlagen van de inkomstenbelasting* wordt door drie managers aangedragen. Deze zien in een minder sterke progressie van de tarieven motivationele voordelen voor de werknemers. Hierop zullen we in paragraaf 4.7.1 terugkomen.

4.4.3 De Wet Investeringsrekening (WIR)

Om twee redenen zijn we tijdens het interview uitvoerig ingegaan op de WIR (vraag 10a-c). Ten eerste is de WIR kwantitatief gezien de meest gebruikte overheidsmaatregel, per jaar voor ruim vijf miljard gulden. Ten tweede is de WIR een vrij nieuw en omstreden instrument. De WIR werd in 1978 na vele protesten ingevoerd, protesten die tot op de dag van vandaag voortduren. Met name het idee dat de overheid met de WIR de investeringen in een door haar gewenste richting kan sturen wordt door velen in twijfel getrokken.

De eerste vraag over deze materie heeft betrekking op de vervanging van het systeem van vervroegde afschrijvingen door de WIR. Van de 22 managers waar deze vraag ter sprake kwam, acht de helft de WIR een verbetering, omdat deze regeling ook van toepassing is op ondernemingen die met verlies draaien.
Zes managers (alle zes van ondernemingen met een positief resultaat) zijn tegen de WIR. De reden hiervoor is dat ze het niet nodig vinden dat verliesgevende bedrijven ook van stimuleringsmaatregelen kunnen profiteren, of zoals één van deze zes het uitdrukte: 'verliesgevende bedrijven moet je saneren'.
Vijf managers merken op onvoldoende geïnformeerd te zijn om een vergelijking te maken tussen het systeem van vervroegde afschrijvingen en de WIR.

Als tweede vroegen wij de managers wat zij van het sturingselement in de WIR vinden.

Van de twintig respondenten die hier hun oordeel over gaven, vonden acht deze sturing positief. Naar hun mening mag juist de overheid in staat geacht worden één en ander op makro-niveau te bezien, terwijl individuele ondernemingen veel meer vanuit mikro-benadering opereren. Een onderneming zal eerder geneigd zijn milieuvriendelijk te investeren als men daar een extra toeslag voor krijgt, dan het geval zou zijn zonder die toeslag.
Zeven managers staan negatief tegenover het sturingsinstrument, omdat ze vinden dat dit niet tot het terrein van de overheid behoort.

Aansluitend op de vraag over de WIR als sturingsmiddel hebben we de respondenten de vraag voorgelegd of de WIR nu van wezenlijke invloed is op het investeringsbeleid van de betreffende ondernemingen.
Op de beslissing of er al dan niet geïnvesteerd wordt heeft de WIR geen invloed volgens veertien respondenten. Men laat zich leiden door de markt en ziet de WIR als een, welkome, financieringsbron. Bij tien respondenten speelt de WIR wel een rol bij de investeringsbeslissing en dan vooral het gegeven dat door de WIR eventueel extra projekten kunnen worden geëntameerd. Door de WIR-uitkering ontstaat extra financiële ruimte voor investeringsprojekten.

4.4.4 Loonkostensubsidie

W. Vermeend beschrijft in zijn proefschrift* dat subsidies op kapitaalinvesteringen, zoals de WIR, kunnen leiden tot een ongewenst substitutie-effekt. Dit substitutie-effekt wordt nog versterkt doordat de faktor arbeid, o.a. vanwege de hoge sociale premies, duur is.
Vermeend komt in zijn proefschrift tot het voorstel om in de inkomsten- en vennootschapsbelasting een zogenoemde loonkostenfaciliteit in te bouwen. Een ondernemer mag dan in Vermeends filosofie de lonen die hij betaalt met bijv. 1,2 vermenigvuldigen en ze daarna aftrekken van de te betalen belasting. Elke gulden loon wordt zo door de overheid gesubsidieerd met ongeveer een dubbeltje. Voor arbeidsintensieve bedrijven zou dit een belangrijke lastenverlichting betekenen en ze zouden nu beter kunnen konkurreren met bedrijven die kapitaalintensief zijn.

---

* W.A.F.G. Vermeend: "Fiskale investeringsfaciliteiten", Arnhem (Gouda Quint B.V.), 1983

Door middel van de loonkostenfaciliteit zouden bedrijven geneigd moeten zijn om mensen langer in dienst te houden en minder snel over te gaan op kapitaalintensieve produktiemethoden.
Het plan van Vermeend bleek bij slechts één manager bekend te zijn.

Nadat we de managers over de inhoud van het plan hadden ingelicht, bleek men het plan vrijwel unaniem af te wijzen.
Het plan wordt zelfs als "een waanzinnig idee" en als "het paard achter de wagen spannen" gekarakteriseerd. Vrij algemeen is de kritiek, dat dit niet de meest geëigende weg is om mensen aan het werk te houden c.q. te krijgen. Juist door het uitstellen van investeringen in nieuwe produktiemethoden zou de ekonomie nog meer in problemen komen. Het aanhouden van meer mensen dan absoluut noodzakelijk is, wordt door allen afgewezen. Een manager zegt het als volgt: 'ik neem zoveel mensen aan zodat mijn organisatie efficiënt draait en geen sterveling meer'.

Slechts één respondent vindt het plan van de loonkostenfaciliteit een goed plan. Hier moet echter bij worden aangetekend dat deze respondent op alles, waar voor hem een voordeel in zou kunnen zitten, cynisch antwoordt dat hem dat 'een zalig idee' lijkt.
Vier respondenten laten zich noch positief noch negatief over het plan uit.

4.4.5 Plan Horringa

Begin februari 1983 lanceerde prof. dr. D. Horringa zijn plan voor een drievoudige afschaffing, te weten:

- een afschaffing van de vennootschapsbelasting
- een afschaffing van de WIR
- een afschaffing van de overheidssubsidies voor het bedrijfsleven.

Prof. Horringa meent dat zijn plan geen nadelige gevolgen zal hebben voor 's Rijks schatkist, omdat de te derven opbrengst aan winstbelasting (exklusief het aardgas-gedeelte) vrijwel geheel gekompenseerd kan worden door afschaffing van de WIR en de meer dan 130(!) bestaande subsidieregelingen. Vooral winstgevende en groeiende ondernemingen zullen, volgens Horringa, dit plan toejuichen.

Het doel van het plan is kleine ondernemingen, door de drievoudige afschaffing, meer mogelijkheden te bieden om (sneller) te groeien. Het resultaat zou zijn een verbetering van de industriële struktuur en, wat nog belangrijker is, nieuwe werkgelegenehid. Prof. Horringa denkt met dit plan 800.000 banen te kunnen kreëren.

Vijftien respondenten kenden het plan Horringa niet toen wij hen ernaar vroegen, vier wisten ongeveer wat het was en slechts vier managers konden aangeven wat het plan in grote lijnen inhield.

Het oordeel van de geïnterviewde managers over het plan is nogal verdeeld. Tien managers vinden het geen goed plan. Twaalf respondenten zien er wel iets in, hoewel onder deze 'voorstanders' tien toch ook bezwaren zien. De belangrijkste bezwaren die worden genoemd zijn:

1) de vraag of Horringa's plan financieel voor de overheid geen nadelige gevolgen zal opleveren
2) dat de ekonomische situatie anno 1983 niet het meest geschikte moment is om het plan in te voeren, omdat er nog teveel verliesgevende bedrijven zijn die het zonder de overheidssubsidies niet kunnen redden.

Tenslotte merkte een enkele manager nog op dat hij het logisch vindt dat er belasting betaald wordt indien men geld verdient.

De voorstanders van Horringa's plan zien met name de eenvoud als een belangrijk pluspunt. Het huidige stelsel van regelingen is, volgens deze respondenten, wel erg onoverzichtelijk geworden. Daarnaast speelt het argument dat dit plan vooral ten goede komt aan winstgevende ondernemingen bij enkele managers (van goedlopende ondernemingen) een rol. Of zoals één van hen het uitdrukte:'je houdt nu een tijd niet-levensvatbare bedrijven het hoofd boven water, terwijl ze al half verzopen zijn'.

4.4.6 Vergelijking van opvatting

Evenals bij de managers is ook bij de leden van de Vaste Commissie voor Ekonomische Zaken (VCEZ) een groot deel van mening dat het tarief van de vennootschapsbelasting omlaag moet.

De kommissieleden wijzen niet alleen op het effekt hiervan voor de bestaande ondernemingen, maar men ziet ook een positieve invloed van een lager tarief op de mogelijkheid buitenlandse investeerders aan te trekken. De politici vertonen aldus een iets bredere kijk op deze problematiek dan de managers, die het veelal op de eigen onderneming betrekken.
Een ander, kleiner deel van de kommissieleden is uitgesproken tegenstander van het verlagen van het vennootschapstarief, al omkleedt men deze afwijzing niet met argumenten.

Dat managers meer middelen noemen die bedrijfsgebonden zijn dan politici, is een konklusie die te verwachten was. De manager spreekt vanuit zijn eigen mikro-benadering, terwijl een politikus meer in makrotermen zal redeneren en minder oog zal hebben voor problemen die slechts een deel van het bedrijfsleven raken.

Ten aanzien van de WIR en het hiervóór gehanteerde systeem van vervroegde afschrijvingen en investeringsaftrek (VAIA) zijn de groepen respondenten verdeeld over de vraag welk systeem beter is.
De reakties op het bezwaar van de VAIA, namelijk dat verlieslijdende bedrijven nauwelijks van dit systeem kunnen profiteren, sluit aan bij de indeling van enerzijds de voorstanders van dit systeem en anderzijds de tegenstanders.
De voorstanders van het systeem van vervroegde afschrijvingen, zowel te vinden onder politici als managers, vinden dat steun aan (struktureel) verlieslijdende bedrijven geen zin heeft.

Het regeringsbeleid van lastenverlichting op fiskaal terrein kan rekenen op steun van de managers. Het verlagen van het tarief van de vennootschapbelasting en een verruiming van de voorraad- en vermogensaftrek worden door de managers als prioriteiten gezien. Zoals bekend heeft de regering daar een begin mee gemaakt: de vennootschapsbelasting is inmiddels van 48% naar 43% verlaagd en de voorraad- en vermogensaftrek is van 2,25% naar 4% verruimd.
De managers zien het ook duidelijk als een begin, want zij vinden in het algemeen dat de regering nog niet ver genoeg is gegaan op het punt van de fiskale lastenverlichting.

4.5 Lastenverlichting in kapitaalkosten

Naast lastenverlichting in energie- en fiskale kosten wordt in de motie als derde element lastenverlichting in kapitaalkosten aangegeven om tot ekonomisch herstel te komen. Allereerst is de managers gevraagd of zij van mening zijn dat lastenverlichting in kapitaalkosten nodig is. Vervolgens kwam de vraag aan de orde op welke manier men graag zou zien dat de regering de lastenverlichting in kapitaalkosten uitwerkt. Tevens is gevraagd in hoeverre de managers van mening zijn dat de regering reeds lastenverlichting gerealiseerd heeft in kapitaalkosten. Onder kapitaalkosten worden hier verstaan de kosten die de onderneming maakt voor het gebruik van vreemd vermogen en van eigen vermogen. Dit zijn dus rente en dividend.

4.5.1 Situatieschets

De overheid voorziet reeds in een aantal instrumenten om lastenverlichting in dezekosten tot stand te brengen. Dit zijn o.a. diverse kredieten tegen zachte voorwaarden, bijvoorbeeld het 'Aangepast achtergesteld krediet' via de NIB (Nationale Investerings Bank) en het 'Kapitaalkrediet', ook via de NIB.
De overheid stelt tevens via de Stichting Industrieel Garantiefonds eigen vermogen beschikbaar. Partikuliere participatie-maatschappijen (PPM's), die deelnemen in het risikodragend vermogen van ondernemingen, kunnen een vergoeding krijgen voor bepaalde verliezen.
Projekten die een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de versterking van de industriële bedrijvigheid en de kommerciële dienstverlening staan open voor deelneming door de MIP (Maatschappij voor Industriële Projekten). De MIP zal dan als regel voor minimaal vier miljoen gulden deelnemen en steeds zó dat de MIP een minderheidsbelang heeft.

Op het moment van schrijven* studeert de regering op mogelijkheden om het ter beschikking stellen van risikodragend kapitaal aantrekkelijk te maken. Men denkt vooral aan het (gedeeltelijk) fiskaal aftrekbaar maken van de aankoop van aandelen en aan het verhogen van de dividendaftrek in de inkomstenbelasting van *f* 500,- tot *f* 1000,-.

---

* februari 1984

4.5.2 Managers en lastenverlichting in kapitaalkosten

Op de vraag of zij lastenverlichting in de kapitaalkosten nodig achten antwoorden vijftien managers positief, zes achten het niet nodig, drie doen geen duidelijke uitspraak of weten het niet. Opvallend hierin is dat de managers die lastenverlichting in de kapitaalkosten niet nodig achten managers zijn van bedrijven met een relatief hoog eigen vermogen (meer dan 35%). Ook zij die geen mening uitspreken vertegenwoordigen zulke ondernemingen.
Van de zes managers die lastenverlichting in de kapitaalkosten niet nodig achten zijn er vier van mening dat de rente niet hoog respektievelijk laag is. Eén merkt op:
'Ik kijk gewoon naar de kosten van het geld vandaag. Dat is een uiterst lage prijs als je het vergelijkt met de laatste jaren en ik denk dat je daar erg goed zaken op moet kunnen doen. Als je dat niet meer kan, dan moet je je afvragen waar je mee bezig bent'.
De twee anderen deden geen uitspraak over de hoogte van de rente.
In totaal laten negen respondenten zich duidelijk over de rentestand uit. Van hen vinden vier de rentestand hoog tot zeer hoog, drie zijn van mening dat de rentestand niet hoog is, twee vinden dat de rente laag of uiterst gunstig is.
Opgemerkt dient nog te worden, dat de rentestand tijdens de interviewperiode geen noemenswaardige fluktuaties heeft vertoond, zodat deze geen verklarende faktor kan zijn voor de verschillende beoordelingen van de hoogte van de rentestand.*

Zes managers zijn van mening dat de regering reeds voldoende heeft gedaan aan lastenverlichting in de kapitaalkosten. Dertien vinden dat dit niet het geval is, terwijl vijf managers geen duidelijke uitspraak doen in dezen. De zes managers die vinden dat de regering al voldoende heeft gedaan zijn dezelfde als de managers die de lastenverlichting niet nodig achten.

Wij zijn nu aangekomen bij de vraag welke middelen de managers wenselijk achten om te komen tot lastenverlichting in de kapitaalkosten.

*Het gemiddeld effektief rendement op aflosbare staatsleningen lag in de maanden juni tot en met november 1983 tussen 9,01% en 8,32%.
Bron: C.B.S., maandstatistiek financiewezen, december 1983.

Ook enkele managers die deze lastenverlichting niet noodzakelijk achten, of zich daarover niet duidelijk uitspreken, hebben middelen aangedragen. Deze middelen zijn wel opgenomen in de onderstaande tabel, omdat ze toch iets zeggen over het voorstellingsvermogen van de managers. Bovendien betekent het niet nodig achten van lastenverlichting nog niet dat men er tegenstander van is.

Tabel 4.3 Door managers gewenste middelen voor lastenverlichting in de kapitaalkosten (N = 24)

	Totaal aantal malen genoemd	Waarvan (door de managers) zelf aangedragen
De overheid moet:		
1. Renteverlaging bewerkstelligen door: - het terugdringen van het financieringstekort	14	10
- het plegen van internationaal overleg	3	3
2. Extra maatregelen nemen die het verschaffen van risikodragend kapitaal door partikulieren bevordert	11	8
3. meer risikodragend kapitaal ter beschikking stellen	2	2
4. meer gericht risikodragend kapitaal ter beschikking stellen	1	1
De M.I.P. moet:		
1. ook produktverbetering steunen	1	1
2. vervangen worden door een echte industriebank	1	1
3. aktiever op de markt optreden	1	1
Totaal aantal middelen:	34 ($\bar{x}$ = 1,4)	27 ($\bar{x}$ = 1,1)

- Zeven managers konden uit zichzelf geen enkel middel noemen. Acht managers wisten één middel te noemen, acht managers twee en één manager wist drie middelen aan te dragen.

Hierbij dient te worden aangetekend dat het terugdringen van het financieringstekort en het bevorderen van de partikuliere verschaffing van risikodragend kapitaal niet in alle vraaggesprekken zijn aangeroerd. De grootste relevantie heeft hier dan ook het aantal malen dat de respondenten deze middelen uit zichzelf genoemd hebben.

Enkele managers zijn van mening dat een verlaging van het financieringstekort geen of weinig invloed op de rentestand zal hebben.
Ze zien dit vooral internationaal bepaald.

Een aantal respondenten geeft aan op welke manier(en) zij graag het verschaffen van risikodragend kapitaal bevorderd zouden willen zien:

Middel	Aantal malen genoemd
- Het afschaffen van de dubbele belasting op dividenden	5
- De belastingvrije voet voor uitgekeerde dividenden verhogen	1
- Het invoeren van een fiskale faciliteit voor het aanschaffen van aandelen	3
- Het bevorderen van kleinere eenheden van het aandeel	1
- Een grotere openheid betrachten door ondernemingen	1
- Het verlagen van de depotkosten	1
- Het bevorderen dat het personeel aandelen van het eigen bedrijf krijgt	1

Ten aanzien van reeds bestaande faciliteiten zijn de respondenten over het algemeen erg positief over de Maatschappij voor Industriële Projekten (15 maal genoemd) en over de aktiviteiten van de Nationale Investeringsbank (N.I.B.; zeven maal genoemd). Twee maal werd gewezen op de Partikuliere Participatiemaatschappijen en éénmaal op de Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen.

Eén respondent noemde expliciet de WIR als een vorm van lastenverlichting in kapitaalkosten.
Enkele managers waarschuwen tegen het konkurrentievervalsende effekt van de verschaffing van leningen tegen zachte voorwaarden.

Een enkele manager betwijfelt of de N.I.B.-leningen steeds op de juiste plaats terecht komen:
'Onze onderneming kan een N.I.B.-lening krijgen, op zichzelf erg leuk. Moet je ook vooral doen als de mogelijkheid er is. Alleen je kunt je de vraag stellen hebben wij het nou eigenlijk nodig? Nee, dat niet.'

Eén manager motiveert zijn positieve houding ten opzichte van de N.I.B als volgt:
'Er is een rechtstreeks verband tussen de kredieten die we krijgen enerzijds en de versnelde expansie van ons bedrijf en de werkgelegenheid die wij bieden anderzijds. Heel duidelijk. Je kunt het van jaar tot jaar aanwijzen'.

4.5.3 Vergelijking van opvattingen

Evenals bij de managers is ook het grootste deel van de leden van de Vaste Commissie voor Ekonomische Zaken (VCEZ) positief over het verschaffen van kapitaal en kredieten door de overheid aan het bedrijfsleven. Deze kamerleden wijzen vooral op de Partikuliere Participatie Maatschappijen (PPM's) en de Maatschappij voor Industriële Projekten (MIP). Ook de aktiviteiten van de Nationale Investeringsbank (NIB) worden genoemd. Opvallend is dat de managers de PPM's en de N.I.B ongeveer even vaak noemen als de kamerleden, doch dat zij tweemaal zo vaak wijzen op de MIP.
Slechts twee leden van de VCEZ noemen maatregelen om het verschaffen van risikodragend kapitaal door partikulieren te bevorderen. Het middel dat zij hiervoor aangeven is het verhogen van de dividendvrijstelling in de inkomstenbelasting.
De managers skoren duidelijk hoger, elf managers noemen maatregelen om het verschaffen van risikodragend kapitaal door partikulieren te bevorderen. Zij weten hier zeven middelen voor aan te geven, waarvan het afschaffen van de dubbele belasting op dividenden en het invoeren van een fiskale faciliteit voor het afschaffen van aandelen het meest worden genoemd.
Twee managers geven bovendien aan dat de overheid zelf meer risikodragend kapitaal ter beschikking moet stellen. Bijna de helft (12) van de kommissieleden wil renteverlaging bewerkstelligen door

het terugdringen van het financieringstekort.

Bij de managers is dit een grote meerderheid. Twee managers zien het plegen van internationaal overleg als een middel om de rente te verlagen.

4.6 Versnelling van milieuprocedures

In de oorspronkelijke motie* was naast lastenverlichting in de energie-, fiskale en kapitaalkosten ook lastenverlichting in milieukosten opgenomen. Enkele politieke partijen die het met de algemene strekking van de motie eens waren konden zich echter niet vinden in de formulering 'lastenverlichting in milieukosten'. Om toch op een zo breed mogelijke steun voor de motie in de Tweede Kamer te kunnen rekenen, werd de motie aangepast. In de nieuwe motie (nr. 106 ter vervanging van die gedrukt onder nr.89) wordt nu gesproken over een 'versnelling van de milieuprocedures'. Deze wijziging zorgde er voor dat de motie in brede kring steun verkreeg** (alleen de PPR, de PSP en de CPN konden zich niet met de motie verenigen). De versnelling van milieuprocedures betekent immers niet, dat ook de normen ten aanzien van het milieu dienen te worden verlaagd.

4.6.1 Managers en versnelling van milieuprocedures

De managers zijn unaniem van mening dat de milieuprocedures te lang duren en dat dit te veel tijd en geld van de ondernemingen vergt. Veel managers kunnen uit eigen ervaring vertellen dat het vaak jaren duurt voordat men de gewenste vergunning heeft en kan overgaan tot het doen van de geplande investeringen.***

---

* Tweede Kamer, zitting 1981-1982, motie 17100-13, nr. 89.

** Ter illustratie de verklaring van de Heer Engwirda namens D'66-fraktie: 'Mijn fraktie heeft voor de motie op stuk nr. 89 gestemd vanwege de wijziging die daarin is aangebracht en tegen de achtergrond van eerdere pleidooien van onze kant voor vereenvoudiging van overheidsvoorschriften waaronder milieuprocedures', Handelingen Tweede Kamer, 18 maart 1982, blz. 2823.

***Als reaktie op deze problematiek heeft het kabinet Lubbers begin 1983 een stuurgroep ingesteld met als taak het opstellen van een aktieprogramma inzake deregulering op het gebied van milieuhygiëne en ruimtelijke ordening. Dit Dereguleringsprogram Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (DROM) is op 27 juni 1983 aan de voorzitter van de Tweede Kamer aangeboden.

Als middelen om tot versnelling van milieuprocedures te komen denken de respondenten aan het volgende:

	aantal keren genoemd
1. beperking beroepsmogelijkheden en -procedures	6
2. vereenvoudigen van procedures	5
3. deregulering in het algemeen	4
4. procedures via minder schijven laten verlopen	2
5. minder delegeren	1
6. overheid moet binnen een bepaalde tijd beslissen, anders is de vergunning verleend	1
7. ministeries op elkaar afstemmen	1
8. milieuproblematiek op een zakelijke manier afhandelen	1
9. internationaal aanpakken	1

Naast de versnelling van de milieuprocedures is een achttal managers van mening dat de milieukosten ook nog op een andere manier verlaagd kunnen worden. Van dit achttal geven zeven respondenten aan dat de normen ten aanzien van de milieubescherming wel iets omlaag kunnen, men moet gemakkelijker een vergunnning kunnen krijgen. Twee managers merkten op dat Nederland niet altijd voorop hoeft te lopen en dat men hier gelijke pas dient te houden met de (lagere) EG - normen. Men is bang dat door de hogere normen in Nederland de *produktie* te duur wordt ten opzichte van de ons omringende konkurrerende landen. Andere maatregelen die de milieukosten kunnen verlagen zijn volgens deze managers: tegemoetkoming in hoge milieukosten, naast de vervuiler ook de gebruiker laten betalen en chemisch en kernafval zo goedkoop mogelijk veilig opslaan. De zeven managers die zich expliciet uitspreken voor een kritischer bezien van de in hun ogen relatief hoge milieunormen in Nederland, vertegenwoordigen vrijwel allen ondernemingen waarvoor de milieukosten een belangrijke kostenkomponent vormen.
Er kan verder nog opgemerkt worden dat negen managers nadrukkelijk tegen de verlaging van milieunormen zijn (of zoals een manager op merkte: 'Ik zie meer mogelijkheden om de milieukosten te verhogen dan te verlagen').

Van deze negen managers vertegenwoordigt tweederde ondernemingen die relatief weinig met de milieuproblematiek te maken hebben; eenderde wordt hier echter wél in hoge mate mee gekonfronteerd.

4.6.2 Vergelijking van opvattingen

Het is opmerkelijk dat ten aanzien van politiek gevoelige onderwerpen de managers een meer uitgesproken mening hebben dan de politici. Zo spreekt tweederde deel van de ondervraagde managers zich uit over de problematiek van het verlagen van de milieunormen, zeven managers zijn hier voor en negen managers wijzen het van de hand. Dat dit bij politici moeilijker ligt blijkt uit het feit dat in totaal slechts zeven van de vijfentwintig kommissieleden zich hierover uitspreken, vijf zijn tegen verlaging van de normen en slechts twee zijn voor.

Ten aanzien van de versnelling van de milieuprocedures bestaat grote eenstemmigheid tussen de managers en de politici. De managers zijn er unaniem voor, terwijl bij de leden van de VCEZ tweederde deel zich hierin kan vinden. Om deze versnelling te realiseren worden veelal dezelfde middelen aangegeven, al leggen de kommissieleden meer de nadruk op een betere koördinatie van de vergunning verlenende instanties, terwijl de managers de meer impopulaire maatregel van beperking van de beroepsmogelijkheden voorstaan.

4.7 Mogelijke andere lastenverlichtingen

Ekonomisch herstel kan volgens de motie (bijlage 2) worden bereikt door het realiseren van lastenverlichting in energie-,fiskale en kapitaalkosten, alsmede door het versnellen van milieuprocedures voor ondernemingen.

De managers is gevraagd om naast deze in de motie genoemde lastenverlichtingen nog andere vormen van lastenverlichting voor de ondernemingen te noemen, die zij van belang achten voor ekonomisch herstel.

4.7.1 Managers en lastenverlichting in arbeidskosten

23 van de 24 managers noemen lastenverlichting in arbeidskosten.

Slechts één manager ziet hierin geen heil om te komen tot ekonomisch herstel. Verlaging van arbeidskosten vermindert, naar zijn zeggen, de koopkracht van zijn klanten en hij acht dit een onwenselijke situatie. "Wij leven in een maatschappij waarin gekonsumeerd moet worden. Als ik daar dan gewoon eerlijk over ben dan zeg ik: 'ik vind de arbeidskosten niet te hoog.'"

De middelen die men noemt om lastenverlichting in arbeidskosten te verwezenlijken zijn in tabel 4.4 samengevat.

Tabel 4.4 Middelen ter verwezenlijking van lastenverlichting in arbeidskosten genoemd door 23 managers (één was tegen)

Omschrijving	frequentie			
	totaal		waarvan zelf aangedragen	niet zelf aangedragen
a) vermindering ziekteverzuim	12	(52%)	4	8
b) verlaging werkgeverspremies	19	(82%)	13	6
c) vermindering aantal (aanspraken op) uitkeringen	8	(34%)	8	-
d) verlaging van uitkeringen	4	(17%)	4	-
e) versoepeling van ontslagprocedures/ontslagrecht	9	(39%)	5	4
f) afschaffen van minimumlonen	2	(8%)	1	1
g) overige	15	(65%)	15	-
	69		50	19

Uit de aangedragen middelen blijkt dat men de lastenverlichting meer zoekt in de sociale sfeer en minder in de loonkosten.

De tabel laat onder meer zien dat twaalf managers een verlaging van het ziekteverzuim wenselijk achten. Negen van hen vinden het ziekteverzuim duidelijk te hoog, terwijl drie managers het een minder belangrijk punt vinden. In de resterende twaalf interviews is het onderwerp ziekteverzuim niet ter sprake gekomen.

Als middelen om het ziekteverzuim te verminderen zijn genoemd (N = 12)

- herinvoering van wachtdagen ('karenzdagen') (10 x)
- een minder hoog ziekengeld (1 x)
- een premie voor niet-ziek zijn (1 x)

Het is zeer opvallend dat de managers met name voor herinvoering van de zogenoemde wachtdagen zijn. Volgens de Ziektewet wordt geen Ziekengeld uitgekeerd over de eerste twee dagen van de ongeschiktheid tot werken.* Deze wachtdagen zijn ingevoerd om al te lichtvaardig ziekmelden te voorkomen. Het bestuur van een bedrijfsvereniging kan echter ten aanzien van haar verzekerde werknemers besluiten geen of minder dan twee wachtdagen toe te passen.** Vrijwel alle bedrijfsverenigingen hebben hiertoe besloten. Belangrijkste uitzondering hierop vormen de uitzendkrachten: bij uitzendbureaus was het tot drie jaar geleden te doen gebruikelijk, dat er twee wachtdagen gelden voor uitzendkrachten die door ziekte niet konden werken. Per 1 april 1981 zijn de A.B.U. (Algemene Bond Uitzendbureaus) en de dienstenbond C.N.V. en de Unie B.L.H.P. een nieuwe kollektieve arbeidsovereenkomst aangegaan voor uitzendkrachten in de kantoor- en administratieve sektor, waarbij het systeem van de wachtdagen is afgeschaft.
Voor de uitzendkrachten in de overige sektoren geldt echter nog één wachtdag in geval van ziekte vanwege de regeling arbeidsvoorwaarden voor geschoolde en ongeschoolde arbeid (industrie- en keukenpersoneel) en de regeling arbeidsvoorwaarden voor uitzendkrachten in de medische, paramedische, verplegende en verzorgende sektor.

Terwijl in de praktijk het verschijnsel der wachtdagen dus steeds verder is afgebrokkeld en op het moment zelfs nagenoeg is verdwenen, blijken veel managers allerminst gelukkig te zijn met deze ontwikkeling en pleiten zij juist voor een herinvoering van het systeem van wachtdagen.

Tussen de punten a,b,c en d uit tabel 4.4 bestaat een bepaalde samenhang. Verlaging van de uitkeringen en verlaging van het aantal uitkeringen kunnen namelijk tot verlaging van de premies leiden.

---

* Ziektewet (1913, in werking 1930), art. 29, lid 3.
** Ibid.

Ook is er een verschuiving van premiedruk van werkgevers naar werknemers mogelijk. Vier managers vinden echter dat verlaging van werkgeverspremies gepaard dient te gaan met verlaging van werknemerspremies.

Opmerkelijk is, dat het huidige beleid van de regering gericht is op loonmatiging en verlaging van sociale uitkeringen, terwijl slechts een minderheid van de managers zich hiervoor uitspreekt (resp. 8% en 17%; zie de punten d en f in tabel 4.4). Lastenverlichting op het gebied van de sociale zekerheid zoeken de managers veeleer in een *volume*beleid, t.w. een vermindering van het *aantal* (aanspraken op) uitkeringen (34%; punt c in tabel 4.4).

Enkele middelen die zijn genoemd om het aantal aanspraken op uitkeringen te verminderen zijn:

- het opnieuw beoordelen van aanspraken
- het introduceren van het behoeftenelement ten aanzien van uitkeringen
- het voeren van een stringenter toelatingsbeleid voor vreemdelingen.

Het versoepelen en vereenvoudigen van ontslagprocedures is ook een veel genoemd middel ter verlichting van arbeidskosten.
De overheid blijkt deze wens gehoord te hebben. De regering overweegt nàmelijk het ontslagrecht zodanig te wijzigen dat de tijd tussen de aanvraag en het verlenen van een ontslagvergunning wordt bekort. Een dergelijke procedure duurt nu twee tot drie maanden en dit zou volgens de regeringsvoorstellen terug moeten worden gebracht tot maximaal een maand.
Het kabinet heeft echter het voorstel van de Kommissie Van der Grinten om de preventieve toetsing door de direkteur van het Gewestelijk Arbeidsbureau te laten vervallen niet overgenomen.*

---

* - zie voor dit voorstel het rapport van de 'Commissie Deregulering in verband met de ekonomische ontwikkeling', welke onder voorzitterschap stond van prof. mr. W.C.C. van der Grinten, Tweede kamer, zitting 1982-1983, 17931, nr 5
- zie voor het kabinetsvoorstel: brief van Minister van Ekonomische Zaken, 27 juni 1983, Tweede Kamer, zitting 1982-1983, 17931, nr 5

Het ontslagrecht vormt overigens een zeer aktueel onderwerp. Nog onlangs pleitten de centrale werkgeversorganisaties voor een wijziging in het ontslagrecht, waardoor werknemers ontslagen zouden kunnen worden zonder vergunning van het Gewestelijk Arbeidsbureau.

Twee managers pleiten voor het afschaffen van de minimumlonen; of in elk geval een verlaging ervan.

Eén van hen noemt de veranderde arbeidsmarkt in dit verband:' Vijf tot zes jaar geleden namen we iedereen aan, omdat er toen een oververhitte arbeidsmarkt was. Nu denk ik er niet over om minimumjeugdloners aan te nemen. De schoolverlaters van achttien, negentien en twintig jaar kosten een heleboel geld en ze lopen alleen maar in de weg. Dus nemen wij vakbekwame mensen aan.'

Onder de 'overige' middelen in tabel 4.4 zijn middelen opgenomen om te komen tot verlichting in arbeidskosten die slechts sporadisch zijn genoemd. Enkele genoemde middelen zijn:

- het verminderen van het aantal automatische koppelingen
- het afschaffen van de prijskompensatie
- arbeidsduur- en arbeidstijdverkorting
- loonbeheersing
- deeltijdarbeid
- leerovereenkomsten met jongeren

Arbeidstijdverkorting als lastenverlichtende maatregel is als volgt gemotiveerd: 'Ik denk niet dat een arbeidstijdverkorting van vijf procent gepaard gaat met een stijging van het aantal arbeiders met vijf procent. Er zit in de bedrijven namelijk een hoop verborgen werk - loosheid.'

4.7.2 Managers en diverse lastenverlichtingen

Naast lastenverlichting in arbeidskosten zijn nog andere lastenverlichtende maatregelen genoemd die kunnen bijdragen aan ekonomisch herstel. Genoemd werden:

- het binden van de ontwikkelingshulp (1 x)
- het beheersen van de medezeggenschapsontwikkeling (2 x)

- het terugdringen van het omvangrijk overheidsapparaat (2 x)
- het weer op gang brengen van kreativiteit bij jongeren (1 x)
- het niet te snel afbouwen van oude bedrijfstakken (1 x)
- het beperken van de vrijheid van gemeenten om zelf lasten te verhogen (1 x)
- het verbeteren van de kommunikatie met de overheid (1 x)
- het stimuleren van produktinnovatie (1 x)

4.7.3 Vergelijking van opvattingen

Ook de leden van de Vaste Commissie voor Ekonomische Zaken (VCEZ) is gevraagd om naast de in de motie genoemde lastenverlichtingen nog andere vormen van lastenverlichting te noemen om te komen tot ekonomisch herstel.

21 kommissieleden noemen lastenverlichting in arbeidskosten, terwijl de overige vier kommissieleden in de toen bestaande omstandigheden geen mogelijkheden zagen om de arbeidskosten voor het bedrijfsleven te verlagen of geen duidelijke keuze maakten.

Zes kommissieleden vinden echter niet dat lastenverlichting in arbeidskosten in de motie thuishoort. Zij vinden het in eerste instantie de verantwoordelijkheid van de sociale partners. Opvallend is dat de managers hierover niet hebben gerept.

We kunnen dus stellen dat zowel een grote meerderheid van de managers als van de kommissieleden lastenverlichting in arbeidskosten noemen. Verschillen treden vooral op bij de verdere invulling van deze lastenverlichting; de managers noemen 79 middelen en de kommissieleden 'slechts' 44.
Evenals bij de managers denkt een meerderheid van de kommissieleden bij arbeidskosten vooral aan sociale premies.

Als middelen om de lastenverlichting in arbeidskosten te verwezelijken noemden de kommissieleden:

- het verlagen van sociale premies (9 x)

- premieverschuiving van arbeidsintensieve naar kapitaalintensievere bedrijven (3 x)
- het opvoeren van de produktiviteit (3 x)
- een trendsetbeleid van de overheid (3 x)
- het plan Schouten (3 x)
- een lager ziekteverzuim (2 x)
- een loonmaatregel (2 x)

De premieverschuiving van arbeidsintensieve naar kapitaalintensievere bedrijven rechtvaardigt men met de vaststelling dat in arbeidsintensieve bedrijven meer sociale premies worden betaald dan in vergelijkbare kapitaalintensievere bedrijven. Men vindt dat dit mag worden gekorrigeerd via een premieverschuiving.

Het blijkt dat verlaging van het ziekteverzuim belangrijker wordt gevonden door de managers dan door de VCEZ-leden. Hier speelt wellicht het feit dat managers, in tegenstelling tot de kommissieleden, vrijwel dagelijks met deze problematiek hebben te maken.

Naast de in de motie genoemde lastenverlichtingen en lastenverlichting in arbeidskosten hebben de kommissieleden nog andere maatregelen genoemd, die kunnen bijdragen aan ekonomisch herstel.

Zeven kommissieleden noemden het versnellen van procedures in het algemeen. De managers 'skoren' aanmerkelijk hoger; vrijwel alle managers beschouwen het als een wenselijk c.q. noodzakelijke maatregel. Men vindt dat er een ontmoedigende werking uitgaat van lange en ingewikkelde procedures, hetgeen remmend werkt op het proces van ekonomisch herstel.

Verder zijn door de kommissieleden onder andere genoemd:

- het bevorderen van innovaties in diverse bedrijfstakken (4 x)
- het bundelen van steunverlening en decentralisatie (2 x)
- het stimuleren van de afzet in binnen- en buitenland. (2 x)

4.8 Startende ondernemingen

4.8.1 Inleiding

In de motie wordt naast bestaande ondernemingen gesproken van startende ondernemingen.
Ook voor deze startende ondernemingen noemt de motie lastenverlichting in energie-, fiskale en kapitaalkosten, alsmede versnelling van milieuprocedures.
De beide typen van ondernemingen bevinden zich in verschillende levensfasen, die specifieke problemen met zich mee kunnen brengen.
Dit kan een overheidsbeleid gericht op één van beide typen vereisen.

Lastenverlichtingen voor het bedrijfsleven dragen op de langere termijn bij tot de beschikbaarheid van financieringsmiddelen door de inhouding van winst. Op de korte termijn blijken echter veel nieuwe aktiviteiten niet van de grond te kunnen komen door een gebrek aan risikodragend kapitaal, hetgeen in het bijzonder bij nieuwe ondernemingen een groot probleem vormt. Het verkrijgen van de benodigde middelen kan door speciale overheidsmaatregelen worden bevorderd. Zeker in een periode waarin de winst van de gemiddelde onderneming nihil is, zoals in de afgelopen paar jaar, zijn zulke aanvullende overheidsmaatregelen wenselijk. Door maatregelen in de direkte winstsfeer van de onderneming (bijvoorbeeld verlaging vennootschapsbelasting), investeringssubsidies (bijvoorbeeld verhoging WIR-premie) of stimulering van aandeleneemissies zouden de benodigde middelen kunnen worden verkregen. De Commissie Risico-Kapitaal heeft in 1982 in haar nota 'Start en Vernieuwing' een groot aantal voorstellen op dit gebied gedaan, waarvan de regering er ook reeds een aantal heeft overgenomen.

De kommissie noemt als de drie meest voorkomende problemen van startende ondernemers de geringe eigen middelen, het gebrek aan bekendheid bij de mogelijke afnemers en het onvoldoende kunnen overzien en begrijpen van allerlei overheidsregelingen en verplichtingen.*

---

* Zie het rapport van de Commissie Rissico-Kapitaal van de Raad van de Centrale Ondernemingsorganisaties (RCO): 'Start en Vernieuwing; Economisch herstel van het bedrijfsleven', 1982, blz. 17.

In Nederland worden per jaar ruim 15.000 nieuwe bedrijven opgericht; echter 60 tot 70 procent van deze bedrijven wordt al binnen enkele jaren beëindigd.
Het Centraal Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf (CIMK) noemt als belangrijkste redenen daarvoor* :

- het niet beschikken over voldoende beginkapitaal
- het niet beschikken over de vereiste diploma's
- een slecht vestigingspunt
- een onvoldoende uitgewerkt ondernemingsplan

4.8.2 Managers en maatregelen voor startende ondernemingen

Daar in de motie een onderscheid is aangebracht tussen bestaande en startende ondernemingen is aan de managers de vraag gesteld of zij, ten aanzien van de vier in de motie genoemde vormen van lastenverlichting, nog andere maatregelen gewenst achten voor startende ondernemingen dan voor bestaande ondernemingen.

Zeventien managers zeggen hiertegen geen bezwaar te hebben. Men vindt echter wel dat voorzichtigheid geboden is. Er wordt vooral gewaarschuwd tegen konkurrentievervalsing. Dit is ook de reden waarom zes managers tégen extra maatregelen voor startende ondernemingen zijn. Eén manager stelde zich neutraal op.

De maatregelen die worden genoemd liggen vooral op het gebied van fiskalekosten en kapitaalkosten, zoals blijkt uit het volgende staatje.
Genoemd aantal middelen** ten aanzien van:

- energiekosten	0
- fiskalekosten	18
- kapitaalkosten	8
- milieu	1
- overige	12
	39

Deze middelen kunnen als volgt worden gekategoriseerd (tabel 4.5):

---

* Zie jaarverslag 1982 van het CIMK
** per respondent zijn meerdere antwoorden mogelijk (N = 24 ; aantal genoemde middelen bedraagt 39)

Tabel 4.5 Mogelijke aanvullende maatregelen voor startende ondernemingen, genoemd door zeventien managers (zes zijn tegen, één heeft geen mening)

Omschrijving	frequentie*		
	totaal	waarvan zelf aangedragen	niet zelf aangedragen
1. belastingpauze	13	10	3
2. uitbreiding van de verlieskompensatie	4	4	-
3. advies c.q. begeleiding	6	6	-
4. het verkrijgen van risikodragend kapitaal vergemakkelijken	8	8	-
5. versoepeling procedures/vergunningen	4	3	1
6. overige	4	4	-
	39	35	4

* per respondent zijn meerdere antwoorden mogelijk

Zoals uit de tabel blijkt staan dertien respondenten niet afwijzend tegenover een belastingpauze voor startende ondernemingen, waarbij men doorgaans denkt aan een pauze van twee tot vijf jaar.
De regering heeft deze zgn. 'tax holiday' van de hand gewezen, omdat oneigenlijk gebruik van deze faciliteiten moeilijk is te voorkomen en omdat dit een inbreuk zou zijn op de gewenste neutraliteit van de belastingheffing. De regering stelde daarentegen verruiming van de achterwaartse verlieskompensatie voor.

Ook de managers waarschuwen steeds voor eventuele ongewenste gevolgen. Zij noemen in dit verband de mogelijkheid van konkurrentievervalsing en het oprichten van nieuwe ondernemingen door bestaande ondernemingen om op deze wijze van de fiskale voordelen te profiteren. Want , zoals één respondent stelt, ' wij maken 50 nieuwe ondernemingen in 24 uur als het nodig is.'
Dit is tevens de reden waarom enkele respondenten een belastingpauze afkeuren.

De overige in de tabel weergegeven maatregelen spreken voor zichzelf

en behoeven nauwelijks toelichting. Onder het hoofdje 'overige' zijn o.a. opgenomen:

- een oplopend tarief van belastingen tot het normale tarief
- het uitbreiden van kursussen voor starters.

4.8.3. Vergelijking van opvattingen

22 van de VCEZ-leden zijn van mening dat er voor startende ondernemingen geen afwijkende lastenverlichtingen in de energiekosten behoren te zijn. De argumentaties lopen uiteen van 'Konkurrentievervalsing' tot 'het toch al geringere energieverbruik door startende ondernemingen.' Men doelt hierbij op het lagere energieverbruik van nieuwe apparatuur ten opzichte van de veelal oudere apparatuur in bestaande ondernemingen.

Er is dus nauwelijks verschil van mening te konstateren met de managers, die unaniem tegenstander zijn van afwijkende lastenverlichtingen in energiekosten voor starters.

Ten aanzien van de fiskalekosten noemen de managers en de kommissieleden dezelfde middelen; beide groeperingen leggen echter de nadruk anders. Het toepassen van een lager belastingtarief of een belastingpauze wordt door veertien managers genoemd en door negen VCEZ-leden. Het uitbreiden van de verlieskompensatie wordt daarentegen iets meer genoemd door de kommissieleden dan door de managers (te weten vier managers en zes kommissieleden).

Op het gebied van de kapitaalkosten zien de kommissieleden meer mogelijkheden iets te doen voor startende ondernemingen dan de managers. Veertien VCEZ-leden en acht managers zijn voor afwijkende maatregelen voor starters op dit terrein.

Ten aanzien van versnelling van milieuprocedures vinden zowel managers als kommissieleden afwijkende maatregelen voor starters ongewenst. De managers zoeken, meer dan de kommissieleden, extra steun voor startende ondernemingen in advies en begeleiding. Men vindt dat een adviesapparaat de beginnende ondernemer de weg moet wijzen in de veelheid van regelingen en procedures. Ook kunnen ondernemingen hierbij helpen door het ter beschikking stellen van hun expertise.
Volgens vier managers moeten regelingen en procedures voor starters versoepeld c.q. versneld worden. Hoe de kommissieleden hierover denken is niet bekend.

5. MIDDELEN OM TOT EKONOMISCH HERSTEL TE KOMEN EN RELATIES MET ZAKEN VAN EKONOMISCHE AARD: EEN NADERE ANALYSE

5.1. Inleiding

De voorstellingen en meningen van de managers zullen in dit hoofdstuk per manager worden geanalyseerd en niet per vraag, zoals in het voorgaande.
De bedoeling is een indruk te geven van de "onderbouwing" van het betoog van iedere respondent.

Alle interviews zijn uitgewerkt met behulp van de zogeheten 'doelboommethode'. Wij koncentreren ons hierbij op de 'middelen' die tijdens het vraaggesprek door de respondent zijn aangedragen om de in de motie aangegeven elementen te verwezenlijken.

In paragraaf 5.2. zal eerst een korte uitleg worden gegeven van het begrip 'doelboom'. De methode zal worden geadstrueerd met behulp van een voorbeeld. Dit voorbeeld betreft de visualisering van de uitwerking van het interview van één willekeurige respondent in een doelboom.

Voorts (paragraaf 5.3.) zullen wij enkele kanttekeningen plaatsen bij de relaties die door de managers zijn gelegd tijdens de interviews (bij de middelen om tot ekonomisch herstel te komen) met zaken van bedrijfs- en meer algemeen ekonomische aard.

Ter afsluiting van dit hoofdstuk (paragraaf 5.4.) is het aantal middelen en relaties per respondent weergegeven. Hieruit worden met het nodige voorbehoud enkele konklusies getrokken. Een vergelijking met het spiegelonderzoek onder leden van de VCEZ kompleteert dit hoofdstuk.

5.2. Doelbomen

Een 'doelboom' is een systematische en bondige weergave van een geformuleerd beleid of beleidsgedeelte in termen van 'beleidselementen' in hun 'doel-middel-relaties'. Deze 'middel-doel-relaties', meestal

'finale relaties' genoemd, kunnen uit de beleidstekst worden afgeleid omdat elk beleidselement (d.i. een situatie of verrichting) bijna altijd genoemd wordt in relatie tot een ander beleidselement (d.m.v. een zgn. 'finale term').
In eenvoudige vorm ziet zo'n doelboom er als volgt uit:

Schema 5.1

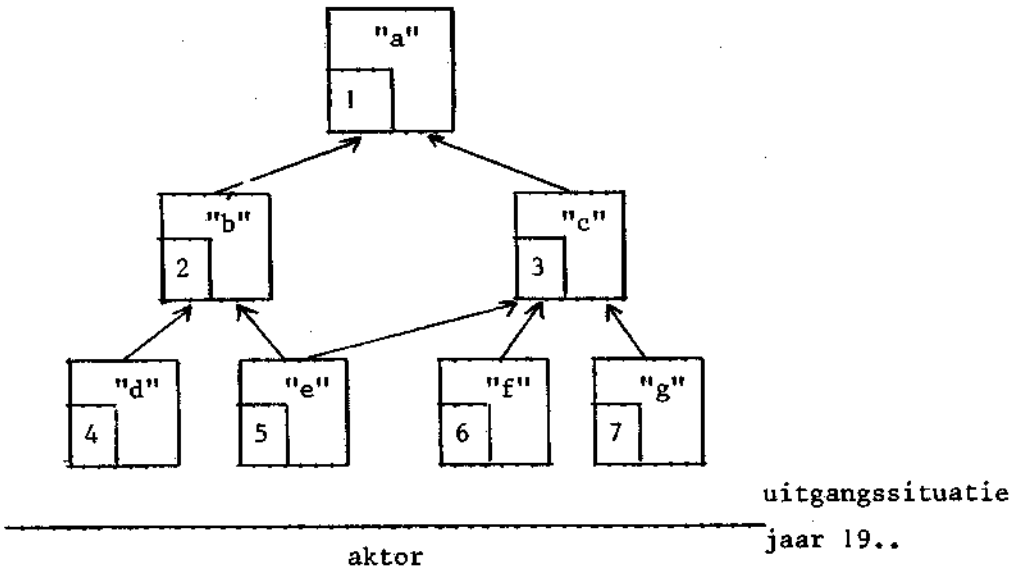

De finale relaties worden door een pijl weergegeven, wijzend van een 'middel' naar een 'doel'. Beleidselement "a" is in het bovenstaande schema te beschouwen als "einddoel", omdat het beleid in kwestie zich niet op een nog verder gelegen doel richt. De elementen "b" en "c" zijn tussendoelen, terwijl de laagste elementen ("d" tot en met "g") middelen in strikte zin worden genoemd, omdat het elementen zijn die alleen middel zijn voor tussendoelen c.q. andere middelen. Door elk beleidselement ("a" tot en met "g") altijd te voorzien van aanhalingstekens, verplicht de analist zichzelf niet af te wijken van de letterlijke tekst.
De hierboven aangeduide eenvoudige techniek is als het ware de 'empirische verantwoording' van de hier gevolgde methode van analyseren.

Omdat alle beleid de struktuur van een doelboom heeft, zodat ook elke ontwerper van een beleid bewust of onbewust ontwerpt langs de lijnen van zo'n doelboom, is een algemene methode van beleidsontwikkeling mogelijk.

Bij beleidsanalyse gaat het om het op strikt empirische wijze uiteenleggen van een beleid in beleidselementen en finale relaties.
De door prof. dr. G. Kuypers* ontwikkelde hoofdregels voor het analyseren van bestaand beleid maken de 'doelboom-methode' tot een intersubjektieve methode: verschillende personen kunnen met dezelfde middelen tot eenzelfde doelboom komen.
Het weergeven van een beleid door middel van een doelboom maakt de methode bij uitstek geschikt voor het systematisch beoordelen van een beleid en het systematisch vergelijken van een beleid (zowel interpersonele als longitudinale vergelijking).
Het ligt voor de hand dat beleidsontwikkelingen opgespoord worden door gebruik te maken van Handelingen van de Tweede Kamer (inkl. die van Kamerkommissies). Deze vormen echter geen echt ontwerp van een beleid. Een motie is evenwel konkreet en bevat een duidelijke opdracht aan de regering. De motie is gestruktureerd, de indiener legt er duidelijk in vast wat hij wil en hij bevat aldus de 'embryonale doelboom'. Wij hebben ons daarom beperkt tot het maken van een empirische doelboom van een ingediende motie met betrekking tot het door ons geselekteerde onderwerp: het overheidsbeleid, voor zover gericht op maatregelen die het proces van ekonomisch herstel in Nederland kunnen bevorderen, toegespitst op lastenverlichtende maatregelen en versnelling van de milieuprocedures ten behoeve van het bedrijfsleven.

Aan de hand van deze doelboom is de vragenlijst (bijlage 5) opgesteld. Naast een analyse per vraag, zoals weergegeven in het vorige hoofdstuk, is verder het gesprek geanalyseerd voor middelen en ekonomische relaties.

---

* G. Kuypers, Beginselen van Beleidsontwikkeling; (twee delen), D. Coutinho, Muiderberg, 1981.

De afwijkende maatregelen voor startende ondernemingen zijn te vinden door uitwerking van het tussendoel 'stimuleren .....van startende ondernemingen (zie hiervoor ook paragraaf 4.8). De komplete doelboom van de motie inklusief de uitwerking van 'het stimuleren van startende ondernemingen' (die analoog is met de uitwerking van het element 'stimuleren van bestaande ..... ondernemingen') is volledigheidshalve opgenomen in bijlage 3.

Schema 5.2

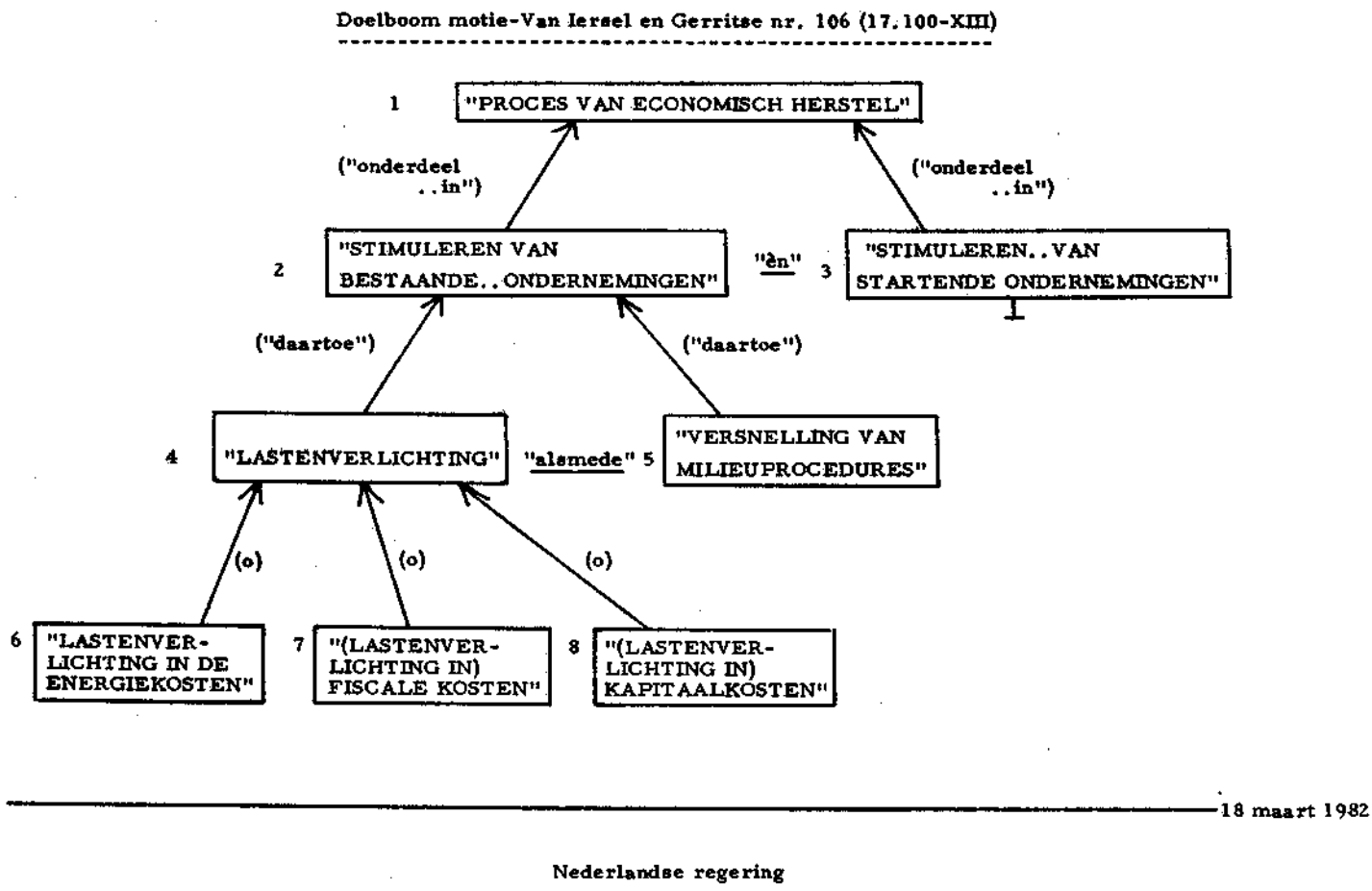

Om het voorgaande te konkretiseren wordt hieronder een uitwerking van een interview gegeven, in de vorm van een doelboom, zoals die voor iedere respondent kan worden gemaakt. De respondent is hierbij volstrekt willekeurig gekozen.

De bijgaande doelboom (schema 5.3)is illustratief voor alle interviews. Elke rechthoek geeft een beleidselement weer. In het vakje linksonder in iedere rechthoek wordt aangegeven of de respondent dit element zelf bedacht heeft of niet. De volgende kodering geldt:

M = beleidselement staat in de motie

Z = door de respondent uit zichzelf aangegeven beleidselement (tussendoel of middel)

V = beleidselement is in de vraag met name genoemd en wordt door respondent voorgestaan

Bij de interpretatie van deze gegevens is enige voorzichtigheid op zijn plaats. De middelen om tot ekonomisch herstel te komen zijn uitsluitend genoemd in het kader van de motie. Zo zullen beleidselementen die de respondent weliswaar nodig acht voor ekonomisch herstel, maar die volgens hem niet in deze motie horen, veelal niet in de doelboom voorkomen.

Schema 5.3: Doelboom van één der respondenten

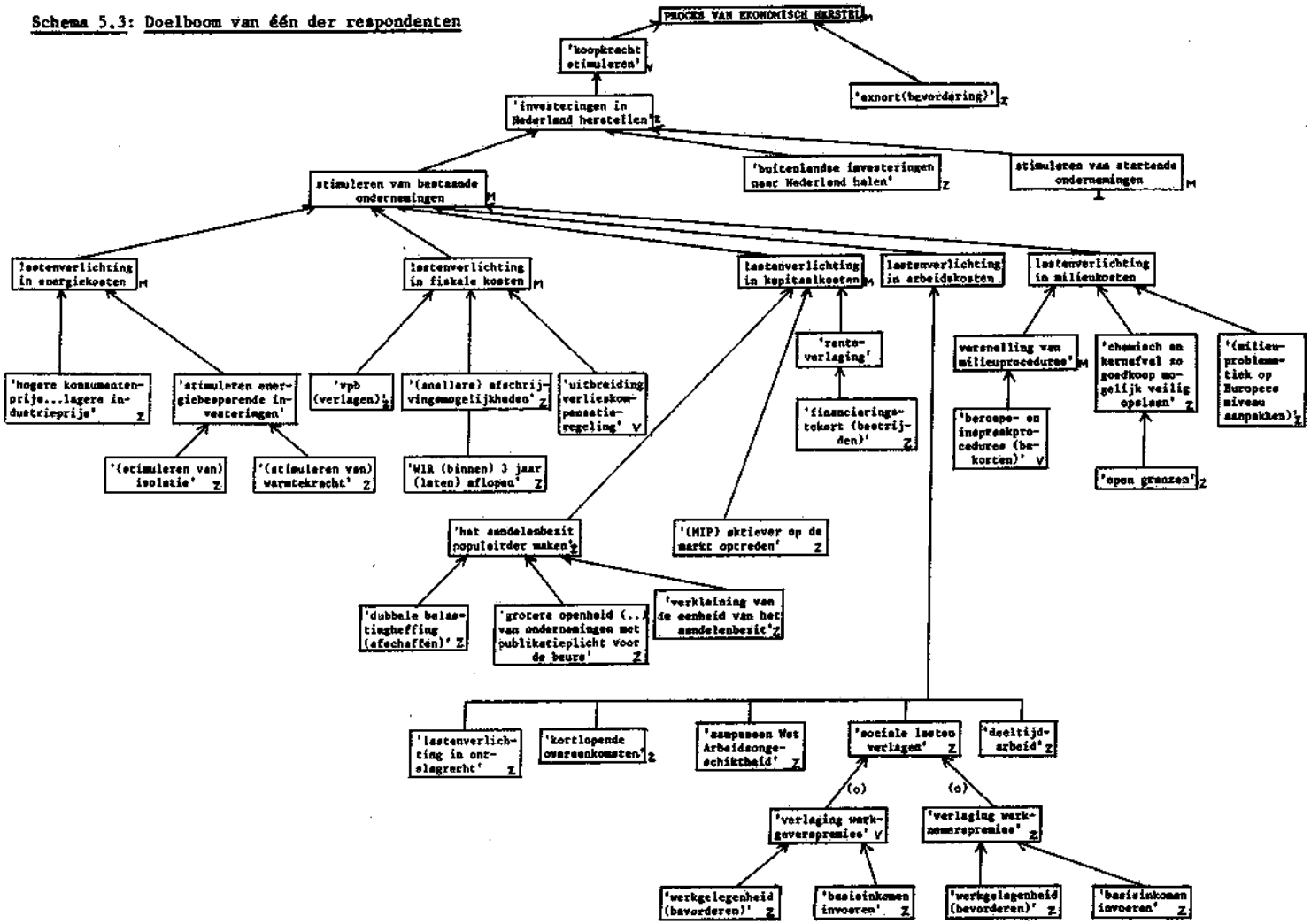

5.3 Relaties met zaken van ekonomische aard

De elementen van de motie én de elementen die een manager daaraan toevoegde zijn door de geïnterviewde zelf in veel gevallen in verband gebracht met zaken van bedrijfsekonomische en van meer algemeen ekonomische aard. De volgende definities zijn hierbij gehanteerd.
Een zaak van bedrijfsekonomische aard is elke zaak die:
-kennelijk beschouwd wordt als een element van het beleid van één of meer ondernemingen. Dit is volgens onze definitie steeds het geval, indien:

. één of meer ondernemingen met name worden genoemd
. de zaak wordt vermeld in een zinsverband, waarin een onderneming als onderwerp bij het taalkundig gezegde wordt gedacht;
. de zaak wordt genoemd in relatie tot een andere zaak, die onmiskenbaar een element van bedrijfsekonomisch beleid is

- kennelijk het attribuut is van één of meer ondernemingen c.q. bedrijfstakken.

Een zaak van meer algemeen ekonomische aard is volgens onze definitie elke andere ekonomische zaak.

Als voorbeelden van relaties met zaken van bedrijfsekonomische aard kunnen o.a. worden genoemd:

- 'Elk bedrijf zal (...) zo proberen te investeren en zo te werken, dat het zo weinig mogelijk energiekosten heeft. Er is bij ons zowel in de fabrikage als bij de ontwikkeling erg veel aandacht geweest om enerzijds zo weinig mogelijk energie te gebruiken in zo'n produktieproces (...) en anderzijds om onze produkten zo te ontwerpen dat ze zo weinig mogelijk energie gebruiken.'
- 'door te hoge reële rente vallen investeringsprojekten buiten boord'
- ' élk rendementsherstel gaat worden aangewend voor het verbeteren van de eigen vermogenspositie'
- 'een eigen vermogen van 22% van het balanstotaal (...) is geen verhouding waarop men zelfs maar nieuwe vervangingsinvesteringen kreëert.'

- 'het investeringsbeleid wordt bepaald door zo verschrikkelijk veel dingen, die dan ook nog per produkt verschillend liggen, dat je van de WIR hoogstens kunt zeggen dat je dit dankbaar meeneemt'

Voorbeelden van relaties met zaken van meer algemeen ekonomische aard zijn:

- 'door de enorme vraag van de overheid op de kapitaalmarkt (...) blijft de reële rente te hoog'
- 'want die investeringen hebben dat multiplier-effekt en dan ben je op een weer gezonde wijze bezig om op een iets langere termijn koopkracht te stimuleren of op peil te houden'
- 'het is de schuld van de Amerikanen, dat we in Europa een te hoge rentestand hebben'
- 'de taak van de industrie zal zijn om (...) via hogere winsten bij te dragen aan de staatskas, waardoor je meehelpt aan de financiering van arbeidsplaatsen elders'

Gezien de achtergrond van de managers mag men verwachten dat zij overwegend zullen verwijzen naar zaken van bedrijfsekonomische aard.

Het aantal gelegde relaties geeft een indruk van de mate waarin een manager zijn betoog onderbouwt.
Echter er moeten hierbij wel enige nuances worden aangebracht. In de interviews is immers niet expliciet gevraagd naar deze relaties.

Beperkende faktoren zijn o.a.:

- de tijdsduur van het interview (naarmate een interview langer duurt, kunnen meer relaties worden genoemd);
- snel spreken (d.w.z. veel zeggen in dezelfde tijdseenheid);
- vermoeidheid;
- spanning;
- de manier van antwoorden.

Ten aanzien van de manier van antwoorden zij het volgende opgemerkt. Meerdere malen is bij de geïnterviewden in de antwoorden een houding van 'u weet wel' aangetroffen, waarna geen relaties zijn gelegd.

Waar mogelijk is naar verduidelijking gevraagd; dit is echter niet in alle gevallen gebeurd.

Daarnaast is er nog een andere invloed. De ene manager antwoordt kort, duidelijk en zakelijk op de vragen, terwijl een andere manager een breedvoerig relaas houdt, waarin over het algemeen meer relaties kunnen worden gelegd. En dit hoeft helemaal niet te betekenen dat de eerstgenoemde zijn betoog minder kan onderbouwen.

Uit bovenstaande relativerende opmerkingen volgt dat de cijfers niet meer dan een globale indruk geven van de door de managers 'uit zichzelf' gelegde relaties met zaken van bedrijfsekonomische resp. meer algemeen ekonomische aard.

5.4 Aantal middelen en relaties

Na de meer theoretische uiteenzetting in de vorige paragrafen zal nu summier worden aangegeven hoe het verkregen materiaal verwerkt is. Een voorbeeld hiervan is schema 5.3 zoals in paragraaf 5.2. is afgebeeld. Dit schema is de zogenoemde 'doelboom' van één manager en geeft weer hoe hij middelen en tussendoelen heeft toegevoegd aan de in de motie genoemde beleidselementen. Elk van de in 'zijn' doelboom opgenomen elementen kon hem aanleiding geven te verwijzen naar zaken van bedrijfsekonomische dan wel van meer algemeen ekonomische aard. Echter ook het juist niét opnemen van bepaalde elementen in zijn doelboom kan een aanleiding zijn om ekonomische relaties te leggen ter onderbouwing van het betoog, waarin in feite een globaal beleid werd ontworpen. Al die 'relateringen' zijn bij de verwerking per respondent genoteerd.*

Tabel 5.1 laat zien hoe voor een aantal belangrijke elementen van de motie deze toegevoegde middelen en relateringen over de respondenten zijn verdeeld.

* Gezien het feit, dat bij één respondent bij het afnemen van het interview geen kassetterecorder mocht worden gebruikt kon deze bewerking bij hem niet worden verricht. Derhalve geldt ten aanzien van de 'relateringen' een effektieve onderzoekspopulatie van 23 in plaats van 24.

De tweede kolom heeft betrekking op het 'einddoel' in de motie, te weten 'het proces van ekonomisch herstel'.
In deze kolom zijn geen genoemde middelen opgenomen, aangezien het hierbij primair ging om wat de respondent in eerste instantie onder ekonomisch herstel verstond. Hoewel antwoorden op een vraag als deze terstond elementen oplevert in termen van 'middelen voor ekonomisch herstel zo verstaan' zijn deze niet meegeteld, omdat ze bij de latere vragen vanzelf terugkeerden.

De derde kolom met als kop 'energiekosten' heeft betrekking op het beleidselement 'lastenverlichting in de energiekosten' van de motie. Hetzelfde geldt voor de twee volgende kolommen ten aanzien van fiskale kosten en kapitaalkosten. In de zesde kolom zijn niet alleen middelen opgenomen voor versnelling van milieuprocedures, maar daarnaast ook andere middelen om tot verlaging van milieukosten voor ondernemingen te komen.

De zevende kolom ('arbeidskosten e.a.') heeft betrekking op buiten de motie vallende lastenverlichtende maatregelen voor ondernemingen. De meeste hier genoemde middelen zijn bedoeld om tot verlaging van de arbeidskosten te komen (zie paragraaf 4.7).

Bij alle in de tabel opgenomen aantallen middelen staat steeds tussen haakjes vermeld hoeveel van deze door de respondent voorgestane middelen door hemzelf zijn aangedragen. Naar de andere middelen is expliciet door de interviewers gevraagd.

Tevens zij nog opgemerkt dat de volgorde van de respondenten in de tabel volstrekt willekeurig is en in geen enkel opzicht overeenkomt met de alfabetische volgorde in bijlage 1.

Tabel 5.1 MIDDELEN EN RELATIES, in absolute getallen

element / respondent *	EKON. herstel		ENERGIE-KOSTEN			FISKALE KOSTEN			KAPITAAL-KOSTEN			MILIEU Procedures	MILIEU div. kosten			ARBEIDSKOSTEN e.a.			TOTALEN		
	b.e.	alg.	midd.	b.e.	alg.	midd.	b.e.	alg.	midd.	b.e.	alg.	midd.	midd.	b.e.	alg.	midd.	b.e.	alg.	midd.	b.e.	alg.
1	0	2	3 (3)	2	3	2 (2)	3	5	1 (0)	1	1	1 (1)	1 (1)	2	0	1 (1)	1	2	9 (8)	9	13
2	0	0	2 (1)	0	2	3 (1)	2	2	1 (0)	2	4	2 (2)	0 (0)	1	2	2 (1)	2	1	10 (5)	7	11
3	0	2	3 (0)	1	3	2 (0)	4	7	3 (2)	0	3	0 (0)	0 (0)	0	0	6 (4)	0	2	14 (6)	5	17
4	1	3	2 (2)	2	0	3 (3)	2	2	1 (0)	2	2	2 (2)	0 (0)	0	0	5 (4)	2	2	13 (11)	9	9
5	0	3	4 (3)	0	4	1 (1)	5	3	2 (2)	4	1	1 (1)	2 (2)	1	1	3 (3)	1	1	13 (12)	11	13
6	1	2	2 (1)	1	1	3 (3)	1	0	0 (0)	1	0	1 (1)	1 (1)	1	1	3 (3)	3	1	10 (9)	8	5
7	1	1	2 (1)	1	2	1 (1)	6	0	2 (1)	3	1	0 (0)	1 (1)	0	0	2 (1)	3	5	8 (5)	14	9
8	0	0	2 (2)	1	3	4 (3)	2	1	2 (2)	2	3	1 (1)	2 (2)	0	0	3 (2)	0	1	14 (12)	5	8
9	1	0	2 (1)	0	3	3 (1)	3	3	2 (1)	1	5	1 (1)	0 (0)	0	0	2 (0)	1	2	10 (4)	6	13
10	4	3	2 (1)	0	5	3 (2)	5	1	2 (2)	0	2	1 (1)	2 (2)	1	0	5 (5)	0	2	15 (13)	10	13
11	?	?	1 (0)	?	?	1 (1)	?	?	0 (0)	?	?	1 (1)	0 (0)	?	?	2 (1)	?	?	5 (3)	?	?
12	0	2	2 (1)	2	0	2 (1)	4	2	1 (1)	0	1	1 (1)	0 (0)	0	1	2 (2)	1	2	8 (6)	7	8
13	0	1	1 (0)	4	1	0 (0)	4	2	0 (0)	1	2	1 (1)	0 (0)	0	0	1 (1)	4	1	3 (2)	13	7
14	1	6	4 (3)	2	2	3 (3)	8	3	3 (3)	2	3	0 (0)	1 (0)	1	0	7 (6)	9	3	18 (15)	23	17
15	0	1	2 (1)	2	0	4 (2)	4	0	0 (0)	3	1	1 (1)	0 (0)	1	0	3 (2)	1	0	10 (6)	11	2
16	0	2	3 (2)	0	2	3 (3)	2	2	2 (2)	1	5	1 (1)	0 (0)	0	1	4 (3)	2	3	13 (11)	5	15
17	0	2	0 (0)	0	2	1 (1)	3	1	2 (2)	1	2	0 (0)	0 (0)	1	1	3 (3)	3	0	6 (6)	8	8
18	0	3	3 (1)	0	1	3 (2)	9	0	1 (1)	4	1	0 (0)	0 (0)	1	0	5 (4)	3	3	12 (8)	17	8
19	1	4	5 (3)	1	9	1 (1)	5	2	1 (1)	0	2	2 (2)	0 (0)	0	0	2 (0)	1	2	11 (7)	8	19
20	0	3	3 (3)	1	2	4 (3)	5	1	2 (2)	0	3	2 (2)	0 (0)	0	0	3 (3)	1	1	14 (13)	7	10
21	3	2	2 (1)	0	6	3 (3)	4	2	2 (2)	3	0	1 (1)	0 (0)	1	0	1 (1)	4	1	9 (8)	15	11
22	0	5	1 (1)	1	0	1 (1)	6	1	1 (1)	2	8	2 (2)	0 (0)	2	0	4 (4)	0	4	9 (9)	11	18
23	0	1	2 (1)	0	2	3 (3)	5	1	1 (1)	1	0	0 (0)	0 (0)	0	0	6 (3)	0	4	12 (8)	6	8
24	2	5	3 (2)	2	3	3 (3)	1	4	2 (1)	3	2	0 (0)	1 (0)	1	0	3 (2)	3	2	12 (8)	12	16
totaal	15	53	56 (34)	23	56	57 (44)	93	45	34 (27)	37	52	22 (22)	11 (9)	14	7	78 (59)	45	45	258(195)[1]	227[2]	258[2]
gemidd.	0,7	2,3	2,3 (1,4)	1	2,4	2,4 (1,9)	4	2	1,4 (1,1)	1,6	2,3	0,9 (0,9)	0,5 (0,4)	0,6	0,3	3,3 (2,5)	2	2	10,8(8,1)	9,9	11,2

* De nummering van de respondenten in deze tabel korrespondeert niet met de lijst van geïnterviewde personen (bijlage 1)

1) N = 24
2) N = 23

LEGENDA

b.e. = relaties gelegd met zaken van bedrijfsekonomische aard
alg. = relaties gelegd met zaken van meer algemeen ekonomische aard
midd. = middelen (de tussen haakjes vermelde getallen geven het aantal door de respondenten zelf aangedragen middelen aan)

5.5 Interpretatie

Uit tabel 5.1 blijkt, dat de managers ten aanzien van lastenverlichting in energiekosten, fiskale kosten en arbeidskosten de duidelijkste ideeën hebben en de gemiddelde manager daar 2 à 3 middelen per element noemt. De leden van de Vaste Commissie voor Ekonomische Zaken (VCEZ) van de Tweede Kamer waren hier minder uitgesproken over. Zij gaven hier 1 à 2 middelen aan. Ter vergelijking zij verwezen naar tabel 5.2, waar de gemiddelden van de managers en de leden van de VCEZ naast elkaar zijn gezet.**

Tabel 5.2 GENOEMDE MIDDELEN EN GELEGDE RELATIES
gemiddeld aantal per respondent*

Element / Resp.	EKONOMISCH HERSTEL		ENERGIE-KOSTEN			FISKALE-KOSTEN			KAPITAAL-KOSTEN			MILIEUPROCE-DURES/-KOSTEN			ARBEIDSKOS-TEN E.A.			TOTALEN $\bar{x}$		
	b.e.	alg.	midd.	b.e.	alg.	midd.	b.e.	alg.	midd.	b.e.	alg.	midd.	b.e.	alg.	midd.	b.e.	alg.	midd.	b.e.	alg.
Managers	0,7	2,3	2,3	1	2,4	2,4	4	2	1,4	1,6	2,3	1,4	0,6	0,3	3,3	2	2	10,8	9,9	11,2
Leden VCEZ	0.7	2	1,8	2,1	2,9	1,8	1,5	2	1,5	2	2	1,5	0,7	0,7	1,8	0,6	2	8,4	7,6	11,5

* Voor leden VCEZ geldt N = 25
Voor managers geldt N = 24, doch ten aanzien van gelegde relaties (b.e. en alg.) geldt N = 23

** De in tabel 5.2 weergegeven gemiddelden voor de leden van de VCEZ vertonen hier en daar afwijkingen van de in het rapport 'Kamerleden en Bedrijfsekonomie' (tabel 12, blz.63) vermelde gemiddelden. Dit komt enerzijds doordat wij in tabel 5.2 de gemiddelden niet hebben afgerond en anderzijds doordat de middelen per beleidselement enigszins anders geteld zijn. In ons onderzoek zijn wij er van uitgegaan, dat voor het voorstellingsvermogen der respondenten bij het instrumenteren van de in de motie genoemde beleidselementen het gaat om middelen, die een 'nieuwe' situatie of verrichting behelsen. Het gaat er immers om op welke manier de respondenten zouden willen zien dat de regering de motie (gericht op het proces van ekonomisch herstel) uitvoert. Dit betekent dat het noemen van reeds bestaande lastenverlichtende faciliteiten voor het bedrijfsleven niet als middelen zijn geteld; wél voorgestane *uitbreidingen* van bestaande regelingen. In het rapport 'Kamerleden en Bedrijfsekonomie' zijn reeds bestaande faciliteiten die door kommissieleden werden genoemd echter wel in de telling opgenomen. Deze hebben wij er uit geschift. Bovendien heeft een hergroepering van een aantal middelen plaatsgehad (o.a. van fiskale lastenverlichting naar overige lastenverlichting). E.e.a. was noodzakelijk om een optimale vergelijking van de onderzoeksgegevens mogelijk te maken. (De konklusies van het rapport 'Kamerleden en Bedrijfsekonomie' worden hierdoor overigens op generlei wijze aangetast).

Om een proces van ekonomisch herstel te bewerkstelligen, geeft de gemiddelde manager 2 à 3 middelen meer aan dan een gemiddeld lid van de VCEZ. Bovendien is bij de managers de bedrijfsekonomische onderbouwing van hun betoog beter dan bij de kommissieleden, in het bijzonder wanneer het fiskale zaken betreft.
In het rapport 'Kamerleden en Bedrijfsekonomie' werd gesteld, dat het grote aantal relaties dat de leden van de VCEZ legden met zaken van meer algemeen ekonomische aard duidelijk maakt, dat politici ook bij een onderwerp als het stimuleren van ondernemingen een meer algemeen ekonomische invalshoek kiezen.* Opvallend is nu dat de geïnterviewde managers dit nauwelijks minder doen. Zij percipiëren de ekonomische problemen van Nederland niet slechts vanuit de invalshoek van de eigen onderneming, maar wel degelijk ook vanuit een breder makro-ekonomisch perspektief. Daarbij doen zij niet of nauwelijks onder voor politici.

De managers die veel eigen middelen aandragen** doen dit ook over de gehele linie. Zij skoren niet hoog dankzij uitschieters op één of twee deelterreinen, doch door op élk gebied (dus ten aanzien van zowel energie-, fiskale, kapitaal- en milieukosten als overige kosten) het gemiddelde of hoger te skoren.
Bij de leden van de VCEZ was juist de specialisatie op deelterreinen zo opvallend, waardoor verschillenden onder hen, die een groot totaalaantal aan middelen noemden, op bepaalde deelterreinen ónder het gemiddelde skoorden. In tegenstelling tot de kommissieleden benaderen de managers de problematiek van ekonomisch herstel dus minder vanuit een nauw afgebakend(politiek toebedeeld c.q. toegeëigend) specialisme, maar is hun benadering breder georiënteerd, meer generalistisch.
Bij 'doorvragen' bleek overigens dat de meerderheid der leden van de VCEZ op bepaalde deelterreinen nauwelijks enige kennis bezat. Vooral ten aanzien van fiskale en kapitaalkosten was dit nogal eens het geval. Een vergaande vorm van specialisatie heeft bij hen geleid tot vormen van verkokering. Dat de kommissieleden ten aanzien van lastenverlichting in kapitaalkosten toch niet lager skoorden dan de managers, komt enerzijds

---

* 'Kamerleden en Bedrijfsekonomie', op. cit., blz. 65

** Dit zijn de managers die zelf elf of meer middelen aandragen (dit geldt in totaal voor zeven managers); vgl. tabel 5.1

doordat verschillende kommissieleden pas na uitleg door de interviewers met een middel kwamen (bij de managers was zo'n uitleg niet nodig) en anderzijds doordat een kwart van de managers lastenverlichting in kapitaalkosten niet nodig acht en om die reden meestal geen middelen aandraagt.

Met betrekking tot milieukosten (milieuprocedures en overige milieukosten) laten zowel politici als managers zich nogal voorzichtig uit. Daarbij noemen de kommissieleden meer middelen ter versnelling van milieuprocedures dan de managers en noemen de managers relatief iets meer middelen om ook andere milieukosten te verlagen:

Tabel 5.3 GENOEMDE MIDDELEN TER VERLAGING VAN MILIEUKOSTEN
gemiddeld aantal per respondent

	versnelling milieu-procedures	verlaging div. milieukosten	totaal
Managers	0,9	0,5	1,4
Leden VCEZ	1,3	0,2	1,5

Dat de leden van de VCEZ ter onderbouwing van hun betoog met betrekking tot milieukosten iets meer relaties leggen met zaken van ekonomische aard (zie tabel 5.2) kan worden verklaard door een extra gestelde vraag op dit punt aan de kommissieleden.*

Evenals bij de leden van de VCEZ het geval was, kan ook bij de managers geen eenduidig verband worden gevonden tussen de aantallen genoemde middelen en gelegde relaties.
Overigens valt er evenmin een duidelijke samenhang te ontdekken tussen deze aantallen en de tijdsduur van de interviews. Ter illustratie: de interviewtijd was bij de respondenten 14 en 17 (zie tabel 5.1) precies gelijk; respondent 14 komt op 18 genoemde middelen en 40 gelegde ekonomische relaties, respondent 17 op 6 middelen en 16 relaties. Het kortste interview leverde ongeveer gemiddelde aantallen middelen en relaties op.

* Voor de inventarisatie van gelegde ekonomische relaties is er zorg voor gedragen, dat er per beleidselement zo weinig mogelijk verschillen waren voor wat betreft inhoud en aantal van de geselekteerde vragen in vergelijking met het onderzoek 'Kamerleden en Bedrijfsekonomie'. Ten aanzien van het beleidselement 'versnelling milieuprocedures' is in het onderzoek bij leden van de VCEZ echter één vraag meer gesteld.

Bij de drie langste interviews varieerde het aantal genoemde middelen van 8 (d.i. 3 onder het gemiddelde) tot 15 (d.i. 4 boven het gemiddelde), en het aantal gelegde ekonomische relaties van 23 (2x) tot 27 (gemiddelde: 21,1).

Relateren we het aantal door de managers zelf aangedragen middelen om tot lastenverlichting voor het bedrijfsleven te komen aan hun politieke geëngageerdheid, dan levert dat het volgende beeld op:

Tabel 5.4 Verband tussen politieke geëngageerdheid der respondenten en het aantal door henzelf aangedragen middelen (N=23)

Pol. geëngageerdheid / Aantal zelf aangedragen middelen*	Hoog	Middel	Laag
Veel (10 of meer middelen)	4 a	2 b	1 c
Middel (7-9 middelen)	3 d	5 e	0 f
Weinig (0-6 middelen)	0 g	4 h	4 i

* $\bar{x}$ = 8,1

Om een verband te kunnen konstateren tussen de politieke geëngageerdheid van de managers en het aantal door henzelf aangedragen middelen voor een process van ekonomisch herstel, dienen de meeste managers in de vakken a,e en i te skoren(met een kleine uitwaaiering naar de vakken b,d,h en f). Dit blijkt het geval te zijn. De managers die relatief weinig politiek geëngageerd zijn dragen doorgaans weinig middelen aan en naarmate hun politieke geëngageerdheid groter is, dragen zij ook meer middelen aan en beschikken zij dus blijkbaar over een groter voorstellingsvermogen om de elementen in de motie nader te instrumenteren.
Ten aanzien van het aantal gelegde ekonomische relaties valt een dergelijk verband niet te onderkennen. Bij geen der andere onderzochte variabelen (zoals opleiding,bedrijfservaring,aantal nevenfunkties,bedrijfsomvang) kan een duidelijk verband worden gelegd met het aantal genoemde middelen of gelegde ekonomische relaties.De beperkte omvang van de steekproef is daar wellicht een verklarende faktor voor.

6. DE RELATIE OVERHEID-BEDRIJFSLEVEN C.Q. POLITICI-MANAGERS

6.1 Inleiding

Om in beeld te brengen wat voor voorstellingen managers zich maken bij een zaak van ekonomische politiek, is in het eerste deel van het onderzoek uitgegaan van een motie betreffende het proces van ekonomisch herstel door middel van het stimuleren van bestaande en startende ondernemingen. De managers zijn in de gelegenheid gesteld om bij de elementen uit de motie aan te geven welk beleid hen daarbij voor ogen staat. De resultaten hiervan zijn in de twee vorige hoofdstukken gegeven.

In dit hoofdstuk zal worden ingegaan op de vraag hoe managers aankijken tegen hun relatie met politici. De in Nederland gevoerde ekonomische politiek is primair de verantwoordelijkheid van politici. Veel overheidsmaatregelen raken in meer of mindere mate het ondernemingsbeleid. Aan elke overheidsregeling gaat een proces van politieke beleidsvorming vooraf. Het kan voor ondernemingen van belang zijn om op de hoogte te zijn van lopende politieke beleidsvormingsprocessen, om daar invloed op uit te oefenen en om het resultaat ervan goed in te schatten en daarop te anticiperen.

Wetsontwerpen dienen door de Staten-Generaal te worden goedgekeurd om tot wetten te kunnen worden verheven. De rol van de Tweede Kamer in dezen is in feite van doorslaggevende betekenis (slechts zelden gaat de Eerste Kamer 'contrair' en een door de Tweede Kamer verworpen voorstel komt niet eens in aanmerking voor behandeling in de Eerste Kamer).
Nu is in de loop der jaren de autonomie van ondernemingen sterk afgenomen, doordat er steeds meer wetten van kracht zijn geworden die het ondernemingsbeleid raken. Deze wetten (inmiddels meer dan 50) betreffen o.a. de lonen, prijzen, de ruimtelijke ordening, mededinging en milieu.*

---

* Zie ook J.W. de Beus: "Politieke autonomie" in Percy B. Lehning en M.P.C.M van Schendelen (red.): "Actualiteit van Politieke Filosofie", Amsterdam (Intermediair), 1981, blz.

De toegenomen komplexiteit van de samenleving heeft er o.a. toe geleid, dat er op steeds meer manieren geprobeerd wordt om invloed uit te oefenen op het doen en laten van ondernemingen, zowel door politieke als door andere groeperingen in de samenleving. Juist onder druk van deze invloeden komen ook de hierboven bedoelde wetten tot stand, niet in het minst doordat de beïnvloedingspogingen veelal via Tweede Kamer en overheid plaatsvinden.
De toenemende druk van buitenaf heeft in de afgelopen twintig jaar in de Verenigde Staten al geleid tot het ontstaan van 'public-affairs'-afdelingen binnen tal van ondernemingen. Een uitspraak uit de 'Public Affairs Review' van 1980 luidt:
'De omzetten en de winsten zouden in de jaren tachtig wel eens meer afhankelijk kunnen zijn van het sukses waarmee de public-affairs-funktie wordt vervuld dan van enig ander aspekt van het ondernemingsbeleid.'

Het is voor de Nederlandse manager van belang om kennis te nemen van de ontwikkelingen op dit gebied. In Nederland is van formalisering van de public affairs-funktie nog alleen sprake bij de multinationals.*
Drs. J.H. Leyer zegt in dit verband:
'Ondernemen wordt er niet leuker op. Managers moeten, ondanks onzekere economische vooruitzichten,in toenemende mate sociaal-politieke eisen en wensen vertalen in bedrijfseconomisch verantwoord beleid en aanvaardbare organisatiestructuren.(...)
De verweving van het commerciële met het sociale beleid is een feit geworden.
Een bedrijf dat tot het geven van redelijke antwoorden niet in staat of bereid is, loopt de kans op conflicten, die de doelmatigheid en de continuïteit van de organisatie in gevaar kunnen brengen. (...)
Het managen van sociaal-politieke invloeden, gericht op het verwerven en behouden van maatschappelijke acceptatie, is derhalve even essentieel voor de continuïteit van een bedrijf als het rendabel opereren op de juiste markten met de juiste strategieën.'**

* Public Affairs Consultants b.v.: 'Externe betrekkingen in de strategie en organisatie van ondernemingen', Amsterdam, 1981
** Drs. J.H. Leyer: 'Ondernemen tussen markt en politiek', Scheveningen (SMO), maart 1982, blz. 5-7

Door de hierboven geschetste maatschappelijke veranderingen hebben ondernemers in toenemende mate met politici te maken en zijn zij in feite steeds afhankelijker geworden van de beslissingen van politici.
Reden genoeg om de relatie tussen managers en politici iets nader te onderzoeken. In het onderzoeksrapport 'Kamerleden en Bedrijfsekonomie' is dit geschied vanuit de visie van Kamerleden, in dit hoofdstuk wordt een en ander belicht vanuit de invalshoek van managers.

In de paragrafen 6.2 en 6.3 wordt allereerst bezien op welke wijze ondernemingen de voor hun beleid relevante overheidsinformatie verzamelen en vervolgens op welke manieren de ondernemingen proberen invloed uit te oefenen op het overheidsbeleid.

In paragraaf 6.4 worden de kontakten van de managers met politici nader beschouwd.
De twee laatste paragrafen geven opvattingen van de managers weer ten aanzien van onder andere overheidsinvloed op het ondernemingsbeleid, de taken en het funktioneren van politici en eenaantal klachten aan het adres van managers.

6.2 Politieke informatie

In de schriftelijke enquête is eenaantal vragen opgenomen over het vergaren van overheidsinformatie door bedrijven (bijlage 4, vragen 21-23).
Het ontvangen van informatie over overheidsmaatregelen die van belang kunnen zijn voor de onderneming geschiedt vooral via:

- ondernemingsorganisaties	(20 x genoemd)
- de media	(19 x)
- branche- of vakorganisatie	(16 x)
- vakbladen anders dan door de branche- of vakorganisatie uitgegeven	(12 x)

Opvallend laag skoren de (informele) kontakten met politici (4 x).
Dat de Kamers van Koophandel en Fabrieken slechts vijf maal worden genoemd is te verklaren uit het feit, dat de populatie uit hoofdzakelijk grote tot zeer grote ondernemingen bestaat, terwijl de Kamers van Koophandel en Fabrieken in het bijzonder door het Midden- en Kleinbedrijf als informatiebron voor overheidsmaatregelen worden geraadpleegd.*

*Zie ook rapport 'Produktbeleid en Overheid', op. cit., blz. 57-60

In dertien bedrijven (54%) bestaat er een aparte funktionaris of dienst die zich bezighoudt met het verzamelen van relevante overheidsinformatie. In vijf van deze bedrijven is er sprake van een aparte afdeling, bibliotheek of dokumentatiecentrum. Dit zijn alle grote internationale ondernemingen.
Vier geven aan dat zij vooral ook informatie over ontwikkelingen in de EG volgen. Eén bedrijf heeft hiervoor zelfs een bureau in Brussel. Dit bedrijf heeft tevens 'een man in Den Haag'. Een manager vertelde ons, dat zijn bedrijf de ontwikkelingen in Washington volgt.
Een andere manager merkte op: 'We hebben ook een full-time subsidioloog in dienst. Bovendien wordt er in de afdelingen gekontroleerd of alle subsidies gebruikt worden.'
Elf managers geven aan binnen hun onderneming geen aparte funktionaris of dienst voor het verzamelen van overheidsinformatie te hebben. De informatieverzameling geschiedt dan veelal per afdeling. Een enkele manager merkt op, dat de informatieverzameling in zijn bedrijf ad hoc plaatsvindt.
De hoeveelheid tijd die aan deze informatieverzameling in de ondernemingen wordt besteed, loopt uiteen van rond vier mens-uren per maand tot ongeveer twintig mens-jaren per jaar.
Opvallend is, dat een groot deel van de managers weinig of geen inzicht heeft in de hoeveelheid tijd die de onderneming in deze informatievergaring investeert.

Op de vraag wat er met de verzamelde overheidsinformatie gebeurt antwoorden veertien managers (van de zeventien die zich hierover duidelijk uitlieten), dat deze naar de betrokken personen en/of afdeling(en) wordt doorgespeeld. Bij enkele ondernemingen gebeurt dit door middel van een soort interne knipselkrant.

6.3 Beïnvloeding overheidsbeleid

Een logisch vervolg op de verzameling van politieke informatie is om -aan de hand van deze informatie- te trachten het voor de ondernemingen relevante overheidsbeleid te beïnvloeden.

Tabel 6.1 Beïnvloeding van het overheidsbeleid door ondernemingen

Manier van beïnvloeding		aantal malen genoemd door de respondenten
Indirekt:	a. via brancheorganisaties	17
	b. via V.N.O. of N.C.W.	11
	c. via de Kamers van Koophandel en Fabrieken	2
Direkt :	d. kontakten met de ministeries	12
	e. kontakten met de regering	5
	f. kontakten met de lagere overheden	3
	g. kontakten met individuele kamerleden	5
	h. kamerfrakties op bezoek laten komen	4
	i. kontakten met kamerkommissies	1
	j. diversen (participatie in een politieke partij, het schrijven van artikelen in kranten en tijdschriften, deelnemen aan symposia, via de Nationale Investeringsbank, via Stichting De Baak, via de Twentse Ideeënbank)	6

De beïnvloeding blijkt vooral door middel van de gestruktureerde kaders van de branche- en werkgeversorganisaties te geschieden. Hierbij dient nog te worden vermeld dat het VNO en het NCW voornamelijk door de grotere ondernemingen genoemd worden en de Kamers van Koophandel en Fabrieken alleen door twee kleinere.
Eén manager vertelde dat zijn onderneming ongeveer een miljoen gulden per jaar uitgeeft aan kontributies. Een andere manager zei:'Sommige dingen kunnen gewoon beter door de anonieme lobby van de werkgeversorganisatie gebeuren dan door individuele bedrijven.'

Naast deze indirekte beïnvloeding is er ook sprake van direkte beïnvloeding, met name door kontakten met ministeries. Kontakten met de regering en met de parlementsleden worden echter alleen onderhouden door grote internationale ondernemingen.
Over deze direkte kontakten merkt één manager op:'Ik ben een groot tegenstander van lobbyen, maar meer en meer gaat het ingang vinden; dan loopt het uit de hand zoals in Amerika: de betaalde lobbyist.'
Een andere manager is het hier klaarblijkelijk niet mee eens: '(...) en dat is ook niet onbelangrijk, ons direktie-bureau Den Haag, waar de heer X zit. En die houdt zich met name bezig met zeg maar de hele relatie van ons bedrijf met de overheid, de politiek, de topambtenaren etc. En hij zorgt dat de kanalen open zijn aan beide kanten en hij moet dus ook alert zijn op wat er in Den Haag speelt.'

Een lid van de Raad van Bestuur van een groot internationaal bedrijf probeert 'op alle geoorloofde manieren' invloed uit te oefenen op het overheidsbeleid. Enkele andere managers lieten zich in gelijksoortige bewoordingen uit.
Een manager vertelde ons, dat hij bij zijn bezoeken aan EZ ook wijst op de problemen van een aantal kleinere bedrijven, omdat deze daar anders niet voldoende ingang krijgen.

6.4 Kontakten

Uit de antwoorden blijkt dat vier managers zeer vaak (minstens vijf maal per maand) voor het bedrijf kontakten hebben met politici en/of hogere overheidsfunktionarissen. Elf managers hebben vaak (één tot vier maal per maand) kontakten, drie managers weinig (minder dan éénmaal per maand) en vier managers hebben nooit kontakten. Twee managers merken op dat het hebben van kontakten sterk wisselend is en afhankelijk van de situatie waarin het bedrijf zich bevindt.
In dertien, vooral grotere ondernemingen hebben ook andere leden van de Raad van Bestuur kontakten met politici en/of hogere overheidsfunktionarissen. De managers van de 'giganten' hebben allen zeer vaak kontakten. Bij de overige bedrijven is het verband tussen bedrijfsomvang en kontaktfrequentie minder duidelijk.

De kontakten die onderhouden worden zijn vooral kontakten met hoge overheidsfunktionarissen (achttien maal genoemd) en met kamerleden en/of kamerkommissies (vijftien maal genoemd). Acht managers geven aan weleens kontakt te hebben met bewindslieden. Deze managers leiden grote ondernemingen die internationaal georiënteerd zijn. Zes managers onderhouden kontakten met gemeentelijke ambtenaren, burgemeester en wethouders en met de gemeenteraad.
Andere kontakten die genoemd worden zijn o.a. kontakten met de Europese Commissie, de provincie, Gedeputeerde Staten en met de partijbesturen.

6.5 Bedrijfsleven en Tweede Kamer

6.5.1 Taken van de Tweede-Kamerleden

De konstitutionele taken van het parlement zijn:

- wetgevende macht (medewetgeving)
- budgetrecht
- kontrole op de overheid

In 1979 is aan de leden van de Tweede Kamer gevraagd welke taken van Tweede-Kamerleden zij het meest belangrijk en het minst belangrijk achten.* Hierbij ging het dus om een 'norm' voor wat betreft de funktie van het parlement in de werkverdeling tussen regering en parlement ten aanzien van beleidsbepaling en beleidsbeoordeling. Uit zijn onderzoeksgegevens kan worden gekonkludeerd dat er voor de kamerleden zelf een vrij grote tegenstelling bestaat tussen 'norm' en 'werkelijkheid'. Zo vindt 42% van de kamerleden, dat het parlement de hoofdlijnen van het overheidsbeleid zou dienen te bepalen én het beleidsresultaat zou dienen te beoordelen, terwijl slechts 6% vindt dat beide ook inderdaad door het parlement worden gedaan. Zij kwalificeren 'de regering kontroleren' als de belangrijkste taak en 'het overeindhouden van een regering' als de minst belangrijke taak van Tweede-Kamerleden.

---

* Zie J.W. Letterie: 'Parlement en Overheidsbeleid' in M.P.C.M. van Schendelen e.a.: 'Leden van de Staten-Generaal,..., 's-Gravenhage (VUGA), 1981, blz. 155-178

Zij zijn echter de mening toegedaan dat laatstgenoemde taak in de praktijk het beste wordt vervuld.
Als de drie méést belangrijke werden genoemd:

- het kontroleren van de regering
- het verrichten van wetgevende arbeid
- het beïnvloeden van het overheidsbeleid.

Aan de 24 geïnterviewde topmanagers hebben wij ook de vraag gesteld welke drie taken van Leden van de Tweede Kamer zij het belangrijkst achten (enquêteformulier, vraag 18).
Dit levert het volgende beeld op:

- het verrichten van wetgevende arbeid	(14)*
- het kontroleren van de regering	(12)
- de verlangens van verschillende groeperingen tegen elkaar afwegen	(8)
- het kontroleren van het overheidsapparaat	(7)
- beïnvloeden van het beleid	(5)
- het vormen van een kabinet	(4)
- kontakt onderhouden met de kiezers	(5)
- de begroting beoordelen	(4)
- het verkrijgen van publieke steun voor het regeringsbeleid	(3)
- het legitimeren van regeringsbeslissingen	(2)
- programma's van politieke partijen uitvoeren	(1)
- het overeind houden van een regering	(1)
- aanhaken bij problemen zodra deze zich voordoen	(1)

Niet door de managers genoemd zijn: 'goede kontakten onderhouden met departementen', 'het veranderen van de samenleving' en 'de klachten van de burgers behandelen'.

Ook in de ogen van de managers behoren dus 'het verrichten van wetgevende arbeid' en 'het kontroleren van de regering' tot de belangrijkste taken van Tweede-Kamerleden.

---

* De getallen tussen haakjes geven aan hoe vaak de taak genoemd is. Het totaal bedraagt 72, aangezien elke respondent (N = 24) drie taken heeft genoemd.

Opmerkelijk is dat *het tegen elkaar afwegen van de verlangens van verschillende groeperingen* door de managers als belangrijker wordt gepercipieerd dan het 'beïnvloeden van het overheidsbeleid' of het 'beoordelen van de begroting' (laatstgenoemde taak kwam bij de kamerleden op de vierde plaats qua belangrijkheid).* Mogelijk vinden managers dat bij afwegingen in de Tweede Kamer veelal te weinig rekening wordt gehouden met hun verlangens. In de ogen van de manager heeft de politikus te weinig waardering en respekt voor ondernemers: volgens slechts 10% heeft de gemiddelde politikus veel, volgens 48% toch wel wat en volgens liefst 40% niet zo veel of totaal geen waardering voor ondernemers.**Slechtsin ekonomisch slechtere tijden groeit de waardering voor de ondernemers enigszins, omdat de politici dan pas tot het inzicht zouden komen dat men het bedrijfsleven niet kan missen. Zoals één van de door ons geïnterviewde managers het uitdrukt : 'Je krijgt minder het idee dat je een boef bent dan vroeger'.
Tevens valt op hoe belangrijk verschillende managers het vinden, dat er een krachtig regeringsbeleid kan worden gevoerd, aangezien een aantal managers tot de *drie belangrijkste taken* van leden van de Tweede Kamer wenst te rekenen: 'het verkrijgen van publieke steun voor het regeringsbeleid' (12,5%), 'het legitimeren van regeringsbeslissingen' (8,3%) en 'het vormen van een kabinet' (16,7%), terwijl één manager zelfs 'het overeind houden van een regering' tot de belangrijkste taken van Tweede-Kamerleden rekent.

---

* Hierbij dient te worden vermeld, dat de vraagstelling bij de Kamerleden afweek van die bij de managers. De Kamerleden is gevraagd om van elk van de 17 genoemde taken (zie enquêteformulier, bijlage 4, vraag 18) het relatieve belang aan te geven (gerangschikt naar skore op een negen-punts schaal).
Aan de managers is alleen gevraagd om de hun inziens drie belangrijkste taken van de Tweede-Kamerleden aan te geven. Hierdoor is het zeer wel mogelijk, dat men om die reden het 'beoordelen van de begroting' impliciet heeft meegenomen in de taken 'het verrichten van wetgevende arbeid' (de begroting wordt immers bij wet vastgesteld) en 'het kontroleren van de regering'.

** Lagendijk, op. cit., blz. 5.3.

6.5.2 Opvattingen over politici

'Het is bedroevend wat deze mensen er van weten en het is bedroevend dat ze alleen maar makro-ekonomisch kunnen denken. Daar word je doodziek van.' Aldus liet één van de respondenten uit ons onderzoek zich uit over kamerleden. De kloof tussen management en politiek is nog groot. Over en weer beschuldigt men elkaar van onbegrip en onkunde. Politici zeggen bijvoorbeeld dat managers niet begrijpen dat politici met meer belangen rekening moeten houden dan alleen het bedrijfsbelang.* Deze 'klacht' hebben wij aan de 24 topmanagers uit ons onderzoek voorgelegd. Toch nog 25% is het eens met de klacht. Menig politikus is ook de mening toegedaan dat veel van de problemen in het bedrijfsleven worden veroorzaakt doordat er sprake is van slecht management. Opmerkelijk is dat rond 30% van de geïnterviewde managers het hiermee eens is.
Andersom vinden managers in het algemeen dat politici hun beslissingen vaak doorslaggevend door elektorale belangen laten beïnvloeden en dat slechts enkele kamerleden inzicht hebben in het bedrijfsleven. De managers uit ons onderzoek zijn het daar vrijwel unaniem over eens.**

Ter illustratie citeren wij uitspraken van een drietal managers met betrekking tot het vermeende gebrek aan inzicht in het bedrijfsleven bij politici:

'We zien zo vaak dat wetsvoorstellen gedaan worden waarvan je duidelijk kunt stellen dat die mensen die dat voorstellen niet weten hoe dingen gaan in het bedrijfsleven.'

'Ik heb me verbaasd over de exakte kennis van enkele Kamerleden, maar ik heb me ook verbaasd over de onzin die anderen uitkramen. Dat is in die positie onverantwoordelijk.'

---

* Deze en andere in deze paragraaf aangehaalde percepties en klachten die politici hebben ten aanzien van managers en andersom, zijn ontleend aan het verkennend onderzoek 'Topfiguren spreken zich uit' door Mr. Fred Beekers en Drs. Piet van Helsdingen, Amsterdam (Ekonomische Fakulteit aan de Vrije Universiteit, diskussienota 1981-2), maart 1981.

** Van de leden van de Vaste Commissie voor Ekonomische Zaken in de Tweede Kamer (zitting 1981-1982) was 48% het eens met de uitspraak 'politici laten hun beslissingen doorslaggevend beïnvloeden door elektorale belangen' en 76% achtte de uitspraak 'slechts enkele Kamerleden hebben inzicht in het bedrijfsleven' juist. Rapport 'Kamerleden en Bedrijfsekonomie', op.cit., blz. 77 en 84.

'Als je ziet dat de komplexiteit waar de Kamer voor staat toeneemt en als je dan aan de andere kant ziet dat de kwaliteit afneemt, ook door het snel wisselen van de generaties en de personen, dan vind ik dat met name voor het funktioneren van de demokratie een griezelige zaak. Het niveau neemt op alle gebieden af. Als je ziet hoeveel er weggaan die veel ervaring hebben, dan raak je veel kennis en ervaring in de Kamer kwijt.'

Het feit, dat veel managers en politici de bovengenoemde 'verwijten' aan hun adres onderschrijven, geeft aan dat de stereotype vooroordelen een grond van waarheid bevatten. Onderzoek toont ook aan dat er zowel bij managers als bij politici op menig terrein sprake is van onbegrip en onkunde. Het is al zo vaak gezegd: managers en politici hebben met elkaar te maken, of ze het nu leuk vinden of niet. Eén van de managers uit ons onderzoek:

'Van de week hoorde ik een of andere Amerikaanse minister zeggen: 'Die Russen, het is een rot volk, dat geef ik graag toe, maar we zitten wel op dezelfde planeet. We moeten er wat mee doen'. Ik kan op een gegeven moment allerlei nare dingen zeggen over politici en ambtenaren, maar gegeven het feit dat we samen in Nederland zitten, moeten we er wel wat mee.'

De relatie tussen managers en politici wordt door de geïnterviewde managers als gebrekkig ervaren. Drie managers vinden dat er veelal van een nonrelatie sprake is. Eén van hen voegt daar echter aan toe: 'Ik denk aan de andere kant, dat daar waar ondernemers zich de moeite geven zich wat meer in het politieke milieu te begeven, blijkt dat er een redelijke respons is. Het is dus vooral het niet voldoende moeite nemen, overigens over en weer.'
Verschillende anderen wijzen op een duidelijke verbetering in de relatie, ook al is deze nog verre van optimaal te noemen. Slechts één respondent ervoer de relatie als positief.

Bij het onderzoek 'Kamerleden en Bedrijfsekonomie' werd aan de 25 leden van de Vaste Commissie voor Ekonomische Zaken in de Tweede Kamer (VCEZ) eveneens gevraagd hoe zij de relatie tussen politici en managers ervaren. Ook zij waren het er vrijwel unaniem over eens, dat die relatie gebrekkig is.

Als belangrijkste oorzaken noemden de kommissieleden:

- het grote mentaliteitsverschil tussen politici en managers
- de verschillende taak- en doelstellingen, die tot een belangenkonflikt hebben geleid
- de negatieve opstelling van verschillende koepelorganisaties, met name het VNO en het KNOV.

De meeste managers zijn het overwegend of geheel eens met de twee eerste oorzaken, die de kommissieleden noemden (respektievelijk 95 en 70%). Ten aanzien van de derde oorzaak zijn de managers het niet eens met de kommissieleden: van de 20 managers die zich hierover uitlieten zijn elf het er in het geheel niet mee eens, vijf zijn het er overwegend mee oneens (in totaal 80%), drie hebben geen mening en één manager was het er geheel mee eens.
Andere belangrijke oorzaken die managers noemen:

- het gebrek aan bedrijfservaring bij politici
- onvoldoende beeld van elkaars werkelijke aktiviteiten en opvattingen (hetgeen leidt tot een gebrek aan begrip voor elkaars problemen)
- politici denken te makro-ekonomisch, ondernemers zijn veelal te veel mikro-ekonomisch of op het eigen bedrijfsbelang gericht.

Met betrekking tot het laatste punt merkt een manager op: 'Politici denken per definitie te makro-ekonomisch. Naarmate men daarbij meer vanuit Den Haag denkt te kunnen regelen, levert dit spanningen op het mikro-vlak op, waar de praktijk vaak anders uitwerkt.'

Eén manager wijst op de volgende tegenstelling, die zijns inziens tussen politici en managers bestaat: 'politici zijn 'uitgevers van geld' zonder zich druk te maken waar het geld vandaan komt; managers weten hoe moeilijk het is geld te verdienen in hun bedrijven en zijn dan nog blij als er 2% nettowinst van hun omzet overblijft.'
Incidenteel worden tenslotte de volgende oorzaken door de managers genoemd: het leeftijdsverschil tussen ondernemers en politici, het grote verschil in 'planningshorizon', het gebrek aan respekt over en weer, de te weinig beschikbare tijd vanuit het individu aan beide zijden, te weinig ontmoetingspunten waar men elkaar 'automatisch' treft.

De meeste managers zouden het een goede zaak vinden als politici en managers wat meer voeling met elkaar hielden, opdat de kloof tussen beide werelden zou kunnen worden verkleind. Bovendien achten zij het wenselijk, dat er iets gedaan wordt aan het beperkte inzicht in het bedrijfsleven bij politici.
Om zulks te realiseren denken de managers met name aan de reeds bestaande SMO-stages* (die Tweede-Kamerleden de gelegenheid bieden om twee weken stage te lopen bij grote Nederlandse bedrijven) en de meer informele kontaktbijeenkomsten, zoals die door Stichting 'de Baak' (management studiecentrum van het VNO) worden georganiseerd. Daarnaast noemen zij:

- meer funktiewisselingen tussen politiek en bedrijfsleven
- vaker kontakt tussen Kamerleden en bedrijfsleven.

Desgevraagd blijkt meer dan 80% der respondenten positief tot zeer positief te staan tegenover de SMO-stages. Sommigen zien het als een lapmiddel.

Twee derde van de managers vindt desgevraagd ook de 'Baak-bijeenkomsten' (zeer) nuttig. De overige managers hebben geen uitgesproken mening of achten de bijeenkomsten weinig zinvol of zelfs nutteloos. Als bezwaren noemt men: 'te fraktie-gericht' of 'vaak te grote bijeenkomsten'. Een manager zegt in dit verband: 'Alleen zijn het gauw te grote bijeenkomsten, waardoor het toch gauw het karakter krijgt van spreken voor de Bühne, dus het oplepelen van de bekende, al eerder ingenomen standpunten. Van een diskussie komt dan niets terecht'. De afwezigheid van de pers wordt door de meesten als een groot voordeel gezien, omdat men daardoor vrijer en opener kan kommuniceren. Ongeveer de helft der respondenten blijkt de 'Baak-bijeenkomsten' te bezoeken.

Eén manager probeert mensen in een veel vroeger stadium kennis te laten maken met het 'onbekende' bedrijfsleven. Op een scholengemeenschap (VWO) geeft hij al jarenlang binnen het vak maatschappijleer lessen in het ondernemen (met daaraan gekoppeld een bedrijfsbezoek).

---

* SMO = Stichting Maatschappij en Onderneming. Deze stichting is in 1981 het Parlement-Onderneming-Projekt (POP) gestart, waarbinnen de stages voor kamerleden worden gerealiseerd. Tientallen kamerleden hebben reeds van de geboden stage-mogelijkheden gebruik gemaakt.

Zijn visie:

'Mensen zitten zo vol met vooroordelen tegen het bedrijfsleven, omdat ze er te weinig mee in aanraking komen en niet weten wat er gebeurt. Dat is een fout van het bedrijfsleven, hoor. We zijn in zoverre fout dat we alleen maar denken aan zaken doen, we moeten uit die toren en dat was ook de reden dat wij naar die scholengemeenschap zijn gegaan. Want het is natuurlijk zot dat er allerlei kinderen in de maatschappij terecht komen die nog nooit een fabriek van binnen gezien hebben. Er ging een wereld open, zowel voor de leraren als voor de kinderen'.

De meeste managers vinden dat er eigenlijk meer mensen uit het bedrijfsleven in de Kamer zouden moeten zitten. Het grote probleem is echter hoe dit gerealiseerd kan worden. Een tweetal managers:

' Ik denk dat de grondoorzaak is dat overheid en bedrijfsleven te gescheiden opgroeien, er is te weinig aktie en interaktie. Het zou ideaal zijn als de karrière-lijn van een deel van de mensen ingevuld zou kunnen worden door de overheid én door het bedrijfsleven. Een praktisch probleem is, dat er nogal beloningsverschillen zijn.(...) Ondernemingen zouden moeten stimuleren dat mensen posities zouden innemen bij de overheid. Als bij ons de vraag komt of X lid kan worden van de gemeenteraad of Y wethouder, wat we hebben gehad, dan proberen we regelingen te treffen dat deze mensen gaan. Dat kan inhouden dat je het betaalt, het kan ook zijn dat je een rentree-mogelijkheid biedt, zodat een deel van het risiko wordt weggenomen. Wij proberen dat op lokale schaal heel bewust te doen. (...) Op landelijk niveau is zoiets ook denkbaar.'

'Politieke partijen met een behoorlijk aantal mensen zouden misschien eens tegen zichzelf moeten zeggen: we gaan zeer bewust streven naar een mengeling in onze fraktie van blijvers, die de parlementaire procedures goed kennen, en een aantal waarvoor we toch eens serieus moeten gaan praten over 'in' en 'out'. We praten nu over vier jaar, maar het zou ook zes, zeven of acht jaar kunnen zijn, en dan moet het bedrijfsleven een plaats voor ze vinden, of de ambtenarij, en dan weer terug. 't Gebeurt natuurlijk veel meer in Amerika en Engeland. Nu nog in Nederland. Politiek is zeer belangrijk. Ik denk dat je de overheidsinvloed kunt verminderen, maar het blijft bijzonder belangrijk, omdat het leven ingewikkelder en komplexer is geworden. Ik geloof dat we dat met z'n allen moeten aksepteren.'

Hoewel men graag de stem van het bedrijfsleven meer in de Kamer wil laten doorklinken, zien de meeste managers echter een aantal praktische problemen. De meerderheid ziet vooral problemen bij het weer terugnemen van de mensen in het bedrijf, nadat zij een aantal jaren in de politiek hebben meegedraaid. Alleen bij zeer grote ondernemingen is het mogelijk om hen weer vergelijkbare funkties te bieden (en een aantal grote internationale ondernemingen bieden die mogelijkheid ook), hoewel ook dan nog problemen kunnen bestaan ten aanzien van de

akseptatie door de medewerkers binnen het bedrijf, de noodzakelijke 'bijscholing' van de persoon in kwestie (omdat hij langere tijd uit het bedrijf is geweest) en het feit dat er gespannen verhoudingen kunnen ontstaan doordat de gewenste onafhankelijkheid in het geding kan komen. Sommigen zien hier een vicieuze cirkel:

'Het is natuurlijk geweldig moeilijk om iemand gedurende langere tijd te missen en dan weer in te passen in je organisatie. Kijk, één van beide: of hij is niet al te goed en dan vind ik het best als hij Kamerlid wordt en dan zie je 'm liever ook niet terug, of hij is echt goed en kan kun je altijd zoveel geld met hem verdienen, dat je hem bij voorkeur niet ziet gaan.'

Een kwart van de managers wijst op het probleem van de beloningsverschillen: goede managers zijn duur; dus als men goede managers in de Kamer wil hebben, zal men er voor moeten betalen. Enkelen pleiten er daarom voor, dat Kamerleden twee- à driemaal zoveel verdienen als nu het geval is.

6.6 Bedrijfsleven en overheid

De toegenomen overheidsinvloed op allerlei terreinen van het maatschappelijk leven (en niet in het minst op ekonomisch gebied) is reeds meerdere keren in dit rapport geschetst.
Aan de 24 managers is gevraagd naar de invloed van een aantal aktoren op het ondernemingsbeleid (vragen 19 en 20 enquêteformulier, zie bijlage 4). Zowel de door hen gepercipieerde feitelijke invloed als de door hen gewenste invloed van deze aktoren op het ondernemingsbeleid zijn door de managers aangegeven. In schema 6.1 zijn de resultaten weergegeven op een schaal die loopt van 'geen invloed' (onderste horizontale lijn) tot 'veel invloed' (bovenste horizontale lijn). Hieruit blijkt, dat de respondenten (allen voorzitters en andere leden van Raden van Bestuur of Direkteuren) met name de invloed van de overheid verminderd zouden willen zien. Verder wensen zij enige vermindering van de invloed van banken en vakbonden op het ondernemingsbeleid. Iets meer invloed willen zij toekennen aan de aandeelhouders, de Raad van Commissarissen, de Ondernemingsraad en de werkgeversorganisaties.

INVLOED OP ONDERNEMINGSBELEID Schema 6.1

norm en perceptie van leden Raden van Bestuur

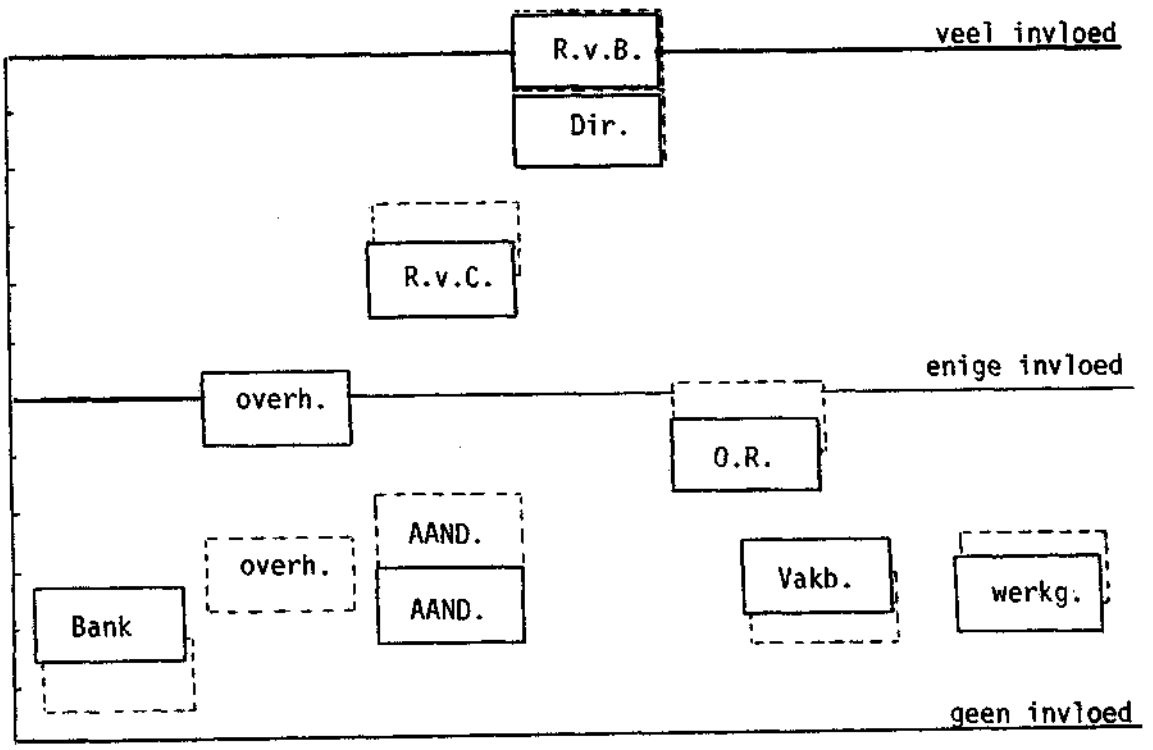

= gewenste invloed (norm)

= perceptie feitelijke invloed (feit)

R.v.B.	=	Raad van Bestuur
Dir.	=	Direktie(s)
R.v.C.	=	Raad van Commissarissen
AAND.	=	Aandeelhouders
O.R.	=	Ondernemingsraad
Vakb.	=	Vakbonden
werkg.	=	Werkgeversorganisaties
Bank.	=	Banken
overh.	=	Overheid

Dat de managers een vermindering van de overheidsinvloed wenselijk achten, blijkt ook uit hun mening over de hen voorgelegde uitspraak 'de rol van de overheid in de ekonomie moet worden teruggedrongen' (zie bijlage II, uitspraak 8). Negentien managers (bijna 80% der respondenten) zijn het met deze uitspraak eens, vier oneens en één manager neemt een middenpositie in.

Op 1 september 1979 werd de omstreden wijziging van de Wet op de Ondernemingsraden 1971 ingevoerd.* De belangrijkste wijzigingen zijn:

- de Ondernemingsraad (OR) bestaat voortaan uitsluitend uit de gekozen leden
- de bestuurder/ondernemer is geen lid en voorzitter meer van de OR
- de OR heeft het recht gekregen in beroep te gaan bij de ondernemingskamer van het Amsterdams gerechtshof indien het besluit van de ondernemer afwijkt van het advies van de OR
- uitbreiding van het instemmingsrecht van de OR inzake regelingen van sociale aard.

Latere wijzigingen (1 mei 1982 en 1 januari 1984) waren veel minder ingrijpend.

Veel ondernemers zijn niet zo gelukkig met (de Wijzigingen op) de Wet op de Ondernemingsraden, met name omdat zij vinden dat deze geleid heeft tot verspilling van geld en vooral van tijd, hetgeen weer leidt tot vertraging in de besluitvorming. Enkele managers zeiden tijdens het interview over de Ondernemingsraad:

'Met name de enorme spoed waarmee de laatste Wet op de Ondernemingsraden naar voren gekomen is en van kracht geworden is, terwijl hij praktisch onwerkbaar is, geeft aan dat de voorstellers ervan niet weten hoe dingen gaan in het bedrijfsleven.'

'Ondernemingsraden zijn niet zinvol. Het is de slechtste manier om medezeggenschap te regelen. Je weet niet wat wel en niet moet, de wet is slecht, ze is gemaakt door mensen die er niets van af weten. (...) De Ondernemingsraad funktioneert niet, ze degenereert, ze vergaderen wel. Hun macht is te klein om werkelijk 'impact' te hebben. Het is slecht voor je karrière om in de Ondernemingsraad te gaan zitten.(...)

* Omstreden, omdat een meerderheid van de SER in haar advies van 17 oktober 1975 de samenstelling en bevoegdheden vrijwel ongewijzigd wilde laten. Kabinetsberaad over deze kwestie leidde bovendien bijna tot een kabinetskrisis.

Een Ondernemingsraad kost enkele miljoenen, bij ons twee tot drie miljoen gulden per jaar. Dat kost anderhalf miljoen in de winst. Dit is niet erg, mits je er maar iets goeds voor krijgt. De kosten zijn voor reizen en adviezen. Maar vooral het tijdsverlies is irriterend. Het personeel mag van mij de helft of alle kommissarissen benoemen. Dan kan ik snel beslissen. Met dat soort mensen kan ik zaken doen. Bovendien zitten er dan toch bijna dezelfde mensen, want er zijn er niet meer.
Medezeggenschap op niveau mag, maar ik wil niet opgehouden worden door domme mensen die niet begrijpen waar ik het over heb. De Ondernemingsraad probeert alles te kontroleren. En ze willen ook alles zelf doen, zelf uitzoeken, wat zeeën van tijd kost. Zo gaan ze zelf met behulp van woordenboeken bijvoorbeeld een Frans kontrakt vertalen. Dat kost ze dagen. Als ze aan ons om een vertaling vragen, dan kunnen wij daar zo voor zorgen. En dan is die vertaling nog beter ook.'

Bij Koninklijke Bijenkorf Beheer liggen de OR-kosten nog hoger. Drs. J. Bons hierover:

'Wij hebben een aantal jaren terug aan een topman van Sociale Zaken, die zich bijzonder bezighield met de Ondernemingsraden, de vraag gesteld of hij enig idee had van de kosten van het instellen van de Ondernemingsraad. (...) Daar had hij geen konkrete voorstelling van. Hij dacht dat het niet zo omvangrijk was. We vroegen hem een bedrag te noemen. Hij zei 3½ ton. Toen kon ik hem vertellen, dat het minimaal berekend (op geen enkele wijze van 'jongens, reken maar naar je toe') 3½ miljoen was. Dat is een onwezenlijk bedrag. Op dit moment kun je rustig zeggen, dat het OR-werk ons bedrijf het afgelopen jaar een bedrag van 5½ miljoen heeft gekost. Daar hebben ze gewoon geen idee van; ze weten niet waar ze over praten.'

Hoewel veel ondernemers de Wet op de Ondernemingsraden een voorbeeld van overbodige overheidsbemoeienis vinden, willen zij de OR toch iets meer invloed op het ondernemingsbeleid geven, zoals uit schema 6.1 blijkt. Tegelijkertijd wensen zij een verminderde invloed van de vakbonden, zodat het lijkt dat zij een zekere verschuiving van bevoegdheden van vakbonden naar Ondernemingsraden voorstaan. De verklaring hiervan moet waarschijnlijk worden gezocht in het feit, dat voor leden van een Ondernemingsraad doorgaans zowel een grotere afhankelijkheid van als een grotere betrokkenheid bij het ondernemingsbeleid geldt.

Opvallend is verder, dat de managers de aandeelhouders meer en de banken minder invloed op het ondernemingsbeleid willen toekennen. Anders geformuleerd: de verschaffers van eigen vermogen meer invloed en de verschaffers van vreemd vermogen minder invloed op het ondernemingsbeleid.

Vijf respondenten (21%) menen, dat de invloed van banken op het ondernemingsbeleid minder zou moeten zijn; deze vijf vertegenwoordigen ondernemingen met een eigen vermogen van minder dan 45%. Alle respondenten van ondernemingen met een eigen vermogen van meer dan 50% percipiëren de invloed van banken op het ondernemingsbeleid als nihil. Twee van hen vinden zelfs, dat de banken méér invloed op het ondernemingsbeleid zouden moeten hebben (eigen vermogen meer dan 60%).

Hoewel de managers de overheidsinvloed op het partikuliere bedrijfsleven veel te groot vinden, menen zij dat de houding van de overheid ten opzichte van het bedrijfsleven de laatste paar jaar wel verbeterd is (vraag C 3 enquêteformulier, zie bijlage 4; bij zes managers is de vraag niet gesteld). Slechts één manager ziet geen veranderde houding van de overheid. 'Overheid' is doorgaans geïnterpreteerd als 'de regering'. Enkelen merken op, dat de relatie met de ambtenaren (met name die van de Ministeries van Ekonomische Zaken en van Sociale Zaken) nooit veel problemen heeft opgeleverd, omdat zij 'zeer goed geïnformeerd zijn en weten waarover zij praten in het algemeen'.
Als belangrijkste oorzaken van de 'verbeterde houding' van de overheid ten opzichte van het bedrijfsleven worden genoemd:

- de verslechterde ekonomische situatie (10)
- de samenstelling van het nieuwe kabinet (CDA/VVD) (7)

Ter illustratie en tevens afsluiting van dit hoofdstuk nog enkele citaten van managers:

'Naarmate het slechter gaat met de bedrijven, naarmate de werkgelegenheid een groter probleem wordt, krijgt de overheid een meer positieve belangstelling voor het bedrijfsleven, is meer geneigd mee te denken etc.'

'Sinds dit kabinet er is, treedt de overheid belangrijk zakelijker op.'

'Men ziet in dat een gezond bedrijfsleven het draagvlak is voor de totale welvaart en dat welzijn erg mooi is, maar dat het zonder welvaart niet mogelijk is.'

'Ik denk dat de overheid en een groot deel van de Nederlandse bevolking tot het inzicht komt, dat ekonomisch herstel niet op het Binnenhof, maar door de ondernemingen moet gebeuren. Ekonomisch herstel moet uit de ondernemingen komen en niet door meer ambtenaren in dienst te nemen.'

'Enige jaren geleden was de sociale bewogenheid veel sterker dan de ekonomische bewogenheid. Men is tot de ontdekking gekomen dat die sociale bewogenheid en het stimuleren en boven water houden van echt verliesgevende zaken echt niet de sociale zaak positief beïnvloedt.'

7. SAMENVATTING EN KONKLUSIES

De invloed van de overheid op het hedendaagse bedrijfsleven is niet meer weg te denken. De Nederlandse manager is de laatste tien jaar in toenemende mate in aanraking gekomen met allerlei overheidsregelingen die zijn handelen beïnvloeden. Het is voor de manager dan ook van essentieel belang kennis te hebben van overheidsmaatregelen en de politieke besluitvorming die daaraan vooraf gaat, om zo tijdig op ontwikkelingen te kunnen anticiperen. Andersom heeft ook de overheid er groot belang bij te weten welke ontwikkelingen er gaande zijn in het bedrijfsleven en een goed beeld te hebben van het reilen en zeilen van ondernemingen.

Om meer wetenschappelijk inzicht te verkrijgen in de relatie tussen overheid en bedrijfsleven werd in 1980 het mantelprojekt 'Management en Politiek' op initiatief van Prof.dr.ir. A. Twijnstra gestart aan de Fakulteit der Ekonomische Wetenschappen van de Vrije Universiteit. "Managers en Ekonomische Politiek" is het vierde onderzoek binnen dit mantelprojekt. In "Managers en Ekonomische Politiek" is uitgegaan van de volgende probleemstelling:

> 'Wat voor voorstellingen maken topmanagers van in Nederland ter beurze genoteerde ondernemingen zich bij één bepaalde in de Tweede Kamer aangenomen motie, betreffende het proces van ekonomisch herstel, en hoe relateren zij deze voorstellingen aan zaken van (bedrijfs)ekonomische aard?'

Aan de hand van een vrij recente motie (Van Iersel-Gerritse, nr. 106, 17100-XIII) van 18 maart 1982 zijn 24 managers van grote, ter beurze genoteerde Nederlandse ondernemingen geïnterviewd.
Deze motie luidt in zijn geheel:

> De Kamer,
>
> gehoord de beraadslaging;
>
> van mening, dat het stimuleren van bestaande èn van startende ondernemingen een belangrijk onderdeel vormt in het proces van economisch herstel;

van oordeel, dat lastenverlichting in de energie-, fiscale en kapitaalkosten alsmede de versnelling van milieuprocedures, welke immers eveneens een kostenverhogende factor vormen, daartoe een positieve bijdrage kunnen leveren;

nodigt de Regering uit, met spoed haar beleidsconclusies terzake te formuleren en deze in ieder geval in de begroting voor 1983 te verwerken,

en gaat over tot de orde van de dag.

Blijkens de begroting voor 1984 heeft de regering duidelijke ideeën over de uitvoering van deze motie. In dit onderzoek is de managers gevraagd naar hun opvattingen over de diverse onderdelen van de motie.

Eerst is in dit onderzoek een beschrijving gegeven van de ondernemingen die door de managers vertegenwoordigd worden. Vervolgens zijn de vooropleiding, de beroepservaring, de nevenfunkties en de politieke geëngageerdheid van de managers als achtergrond weergegeven. Hierna zijn de voorstellingen, die de managers over de motie hebben, gerapporteerd. Ten slotte wordt beschreven op welke wijzen de ondernemingen de voor hen relevante overheidsinformatie verkrijgen en verwerken. Hierbij zijn vooral ook de politieke kontakten van de managers van belang.

Achtereenvolgens zullen wij hier puntsgewijs de voornaamste resultaten uit dit onderzoek samenbrengen. Tussen haakjes zijn steeds paragraafverwijzingen vermeld. Deze slotbeschouwing richt zich vooral op de selektie van die gegevens die kunnen bijdragen aan de beantwoording van de probleemstelling.
Tevens wordt het door de managers voorgestane ekonomische beleid vergeleken met de opvattingen daaromtrent van de leden van de Vaste Commissie voor Ekonomische Zaken (VCEZ) in de Tweede Kamer (Zitting 1981-1982; onderzoek "Kamerleden en Bedrijfsekonomie") en het regeringsbeleid ter zake.

- De 24 geïnterviewde managers vertegenwoordigen ter beurze genoteerde ondernemingen. Het zijn vooral managers van de grotere beurs-NV's die geïnterviewd zijn. De 24 in het onderzoek opgenomen ondernemingen zijn goed voor ruim 8 % van het totale aantal werknemers bij het

bedrijfsleven in Nederland. De onderzochte ondernemingen zijn per bedrijfstak proportioneel vertegenwoordigd. Zowel winstgevende als verlieslatende ondernemingen zijn opgenomen. Goedlopende ondernemingen met een relatief hoog eigen vermogen domineren echter in de effektieve populatie. In het algemeen weten de 24 ondernemingen een goed gebruik te maken van stimuleringsregelingen van de overheid (2.2, 2.3).

- De funktie die de managers ten tijde van de interviews vervulden waren voorzitter (17 x) of ander lid (5 x) van de Raad van Bestuur respektievelijk president-direkteur van de Nederlandse bedrijven van een internationaal concern (2 x). Tien managers zijn zes tot tien jaar en acht reeds meer dan tien jaar in hun huidige funktie werkzaam en de meesten hebben weinig werkervaring in *andere* ondernemingen opgedaan. Wel bekleden zij vrijwel allen diverse nevenfunkties.
  De gemiddelde leeftijd van de managers is 55 jaar (de jongste is 43 en de oudste is 64 jaar), terwijl de meesten tussen de 55 en 60 jaar oud zijn. De opleiding van de managers is hoog: 20 van de 24 hebben universitair of hoger beroepsonderwijs genoten. Een derde van de managers heeft een ekonomische opleiding gevolgd. (3.2, 3.3)

- De politieke geëngageerdheid van de topmanagers (gemeten naar politieke interesse en politieke participatie) blijkt in vergelijking met de gemiddelde Nederlandse kiezer hoog te zijn.
  De zeven managers (30 %) die het meest politiek geëngageerd zijn, vervullen doorgaans bestuursfunkties bij werkgeversorganisaties en diverse andere nevenfunkties (zoals kommissariaten en bestuursfunkties bij een Kamer van Koophandel en Fabrieken, de Europese Liga voor Ekonomische Samenwerking enz.).
  Bovendien blijkt dat er een positief verband te bestaan tussen de mate van politieke geëngageerdheid en het aantal door de managers zelf aangedragen middelen.

- Voor hun politieke informatie blijken de managers zeer intensief gebruik te maken van de krant (96 % vaak tegenover 49 % vaak bij de Nederlandse kiezers in het algemeen) en van opiniebladen (71 % vaak). Vooral de radio wordt in dit verband relatief weinig benut (slechts 25% vaak).

De managers stemmen allen bij politieke verkiezingen, bijna de helft is lid van een politieke partij en ruim een derde verricht weleens politieke aktiviteiten. Het aan een politieke partij geven van geld speciaal voor haar verkiezingsaktiviteiten is de meest verrichte politieke aktiviteit van de managers: 29 % doet dit zo nu en dan en 25 % zelfs vaak (totaal 54 %). Andere politieke aktiviteiten die meer dan 25 % van de respondenten weleens verricht:

- gesprekken met anderen voeren om hen over te halen op een bepaalde politieke partij te stemmen (50 %)
- de krant inschakelen (37,5 %)
- een verkiezingsvergadering, -bijeenkomst of forum bezoeken (ruim 33 %)
- een belangenorganisatie inschakelen (29 %).

29 % van de managers zegt vaak en 12,5 % zo nu en dan als persoon (dus los van het bedrijf) kontakt te zoeken met politici en/of hoge overheidsfunktionarissen. (3.4.2.)

- Naast het stimuleren van bestaande en startende ondernemingen noemen de managers nog een aantal andere elementen in het proces van ekonomisch herstel: acht managers willen de koopkracht handhaven of niet al te ver laten inzakken. Eén manager wil de koopkracht stimuleren. Deze managers vertegenwoordigen vooral ondernemingen met een groot belang bij de binnenlandse konsumptie. Voorts zijn alle managers voorstander van een versnelling van overheidsprocedures. Naast de in de motie genoemde milieuprocedures denken zij daarbij vooral aan ontslag-, inspraak- en beroepsprocedures. Elf managers merken uit zichzelf op een voorstander van deregulering in het algemeen te zijn. (4.2)
- Negentien managers vinden *lastenverlichting in energiekosten* nodig. Het meest genoemde middel hiertoe is tariefsverlaging (62,5%). Desgevraagd blijkt eveneens 62,5% voorstander van het door de overheid stimuleren van energiebesparende investeringen te zijn. Overige middelen skoren beduidend lager: inzet andere energiebronnen 25%, uitbreiding gigantenregeling en een uniform energiebeleid beide 20,8%. De (vijf) managers die een neutraal standpunt innemen vertegenwoordigen overwegend niet-energie-intensieve bedrijven (4.3).
- Slechts twee managers zijn van mening dat *lastenverlichting in fiskale kosten* niet nodig is. De overige managers die deze lastenver-

lichting wel nodig achten, zien dit het liefst geschieden door een verlaging van de vennootschapsbelasting (21 maal genoemd). Ook genoemd worden (verdere) uitbreiding van de voorraad- en vermogensaftrek en uitbreiding van de verlieskompensatie. De WIR wordt als een welkome financieringsbron beschouwd. In het algemeen is de WIR niet van wezenlijke invloed op de *soort* investeringen die men doet, maar maakt veelal bepaalde investeringsprojekten mogelijk die zonder de WIR niet gerealiseerd zouden worden. (4.4)

- Vijftien managers vinden *lastenverlichting in kapitaalkosten* nodig. De meest genoemde maatregelen zijn: het terugdringen van het financieringstekort, om zo renteverlaging te bewerkstelligen (14 maal genoemd), en extra maatregelen om het verschaffen van risikodragend kapitaal te bevorderen, met name door het aandelenbezit aantrekkelijker te maken (bijv. afschaffing dubbele belasting op dividend).(4.5)

- De managers zijn unaniem van mening dat de *milieuprocedures* in Nederland te lang duren. Als voornaamste middelen om deze procedures te verkorten worden genoemd: een beperking van beroepsmogelijkheden en -procedures, een vereenvoudiging van de procedures en deregulering in het algemeen. Ongeveer een kwart van de managers spreekt zich uit voor een herijking van de milieunormen om tot lastenverlichting in milieukosten te komen. Zij menen, dat de milieunormen op diverse punten te hoog liggen en te star zijn. Deze managers vertegenwoordigen vrijwel allen ondernemingen waarvoor de milieukosten een hoge kostenkomponent vormen. (4.6)

- Als aanvulling op de in de motie genoemde lastenverlichtingen, achten de meeste managers een *lastenverlichting in de arbeidskosten* als noodzakelijk. Zij zien dit het liefst gebeuren door middel van een verlaging van de werkgeverspremies, een versoepeling van de ontslagprocedures en het ontslagrecht, en een vermindering van het ziekteverzuim. Slechts enkelen pleiten voor een *verlaging* van de sociale uitkeringen en het afschaffen of verlagen van de minimumlonen. Wel pleit 34% voor een *volume*beleid in dezen, namelijk het verminderen van het *aantal* (aanspraken op) sociale uitkeringen. In het kunstmatig subsidiëren van de loonkosten (loonkostenfaciliteit - Plan Vermeend) zien de managers niet zo veel, omdat dit de invoering van nieuwe produktiemethoden zou tegenhouden (resp. te lang uitstellen).(4.7)

- De managers zijn van mening, dat men *met het oog op mogelijke konkurrentievervalsing* erg voorzichtig moet zijn met extra ondersteunende maatregelen voor *startende ondernemingen*. Gezien de specifieke problemen van starters heeft het merendeel der managers echter geen bezwaar tegen bepaalde lastenverlichtingen specifiek voor starters. Een belastingpauze voor starters geniet de voorkeur. Verder wordt er op aangedrongen dat de overheid het ter beschikking stellen van risikodragend kapitaal bevordert. (4.8)

- Het aantal door de managers genoemde middelen om te komen tot lastenverlichting voor het bedrijfsleven, alsmede het aantal door hen gelegde ekonomische relaties varieert sterk per respondent. Het aantal genoemde middelen loopt uiteen van 3 tot 18, het aantal tijdens het interview gelegde relaties met zaken van bedrijfsekonomische aard en zaken van meer algemeen ekonomische aard varieert respektievelijk van 5 tot 23 en van 2 tot 19. Deze gegevens lijken te wijzen op een aanzienlijke variatie in ekonomisch inzicht.
  De managers blijken ten aanzien van lastenverlichtingen in energiekosten, fiskale kosten en arbeidskosten meer uitgesproken ideeën te hebben dan ten aanzien van lastenverlichtingen in kapitaal- en milieukosten.
- Dat managers mikro-ekonomisch denken en vanuit de eigen bedrijfssituatie redeneren blijkt in menig opzicht ook uit ons onderzoek: managers van ondernemingen die vooral op de binnenlandse markt gericht zijn wijzen op het belang van koopkrachthandhaving, managers van energie-intensieve ondernemingen zijn vóór lastenverlichtingen in energiekosten (de anderen stellen zich neutraal op), managers van ondernemingen met een relatief geringe eigen vermogenspositie staan eerder lastenverlichting in kapitaalkosten voor dan managers van ondernemingen met een groot eigen vermogen, managers van ondernemingen waarvoor milieukosten een belangrijke kostenkomponent vormen zijn eerder geneigd te pleiten voor verlaging van milieunormen.

- Uit ons onderzoek blijkt echter tevens dat de managers de ekonomische problemen van Nederland niet alleen vanuit de invalshoek van de eigen onderneming percipiëren, maar wel degelijk *ook vanuit een breder makro-ekonomisch perspektief*, gezien het feit dat zij gemiddeld meer relaties met zaken van meer algemeen ekonomische aard leggen dan met zaken van bedrijfsekonomische aard. Als we de managers, die toch hun primaire werkterrein binnen de individuele onderneming hebben, vergelijken met politici uit de VCEZ, die primair de ekonomische problemen vanuit een makro-ekonomische invalshoek benaderen, dan blijken de managers niet onder te doen voor de politici: de managers leggen namelijk ongeveer even veel relaties met zaken van meer algemeen ekonomische aard als leden van de VCEZ. Een belangrijke verklaring hiervoor is ongetwijfeld het feit, dat de geïnterviewde topmanagers vrijwel allen zeer grote ondernemingen vertegenwoordigen en uit dien hoofde wel meer maatschappelijk georiënteerd *moeten* zijn. Niettemin wordt hiermee de veelgehoorde klacht ontzenuwd, dat bij '*de* manager' het makro-ekonomisch perspektief zou ontbreken.

  De gemiddelde manager noemt 2 à 3 middelen meer om tot een proces van ekonomisch herstel te komen dan een gemiddeld lid van de VCEZ. Bovendien is bij de managers de bedrijfsekonomische onderbouwing van hun betoog beter dan bij de kommissieleden, in het bijzonder wanneer het fiskale zaken betreft.

  De geïnterviewde managers zijn doorgaans 'all-round' te noemen op ekonomisch gebied, hoewel er duidelijke onderlinge niveau-verschillen vallen te konstateren. Bij de leden van de VCEZ geldt meestal een sterke specialisatie op bepaalde deelterreinen en een duidelijk tekortschieten op andere ekonomische terreinen. (5.4, 5.5)

- De ondernemingen verkrijgen de voor hen relevante overheidsinformatie in hoofdzaak via intermediairs, zoals ondernemersorganisaties, de media en branche- of vakorganisaties en slechts zelden via direkte kontakten met politici.
  Bij meer dan de helft der ondernemingen bestaat er een aparte funktionaris of dienst die zich bezighoudt met het verzamelen van relevante overheidsinformatie. De hoeveelheid tijd die in elke onderneming aan deze informatieverzameling wordt besteed, varieert van ca.

4 tot zo'n 3200 mens-uren per maand. Een groot deel van de managers heeft weinig of geen inzicht in de hoeveelheid tijd die de onderneming in deze informatievergaring investeert. (6.2)

- Ook de beïnvloeding van het overheidsbeleid door ondernemingen geschiedt voornamelijk via intermediairs, te weten de branche- en ondernemersorganisaties. Direkte beïnvloeding vindt vooral door kontakten met ministeries plaats. De grote internationale ondernemingen onderhouden daarnaast nog direkte kontakten met de regering en met parlementsleden. (6.3, 6.4)

- De managers zien als belangrijkste taken van Tweede-Kamerleden:
    1. het verrichten van wetgevende arbeid
    2. het kontroleren van de regering
    3. het tegen elkaar afwegen van de verlangens van verschillende groeperingen.

  De twee eerstgenoemde taken zijn ook in de Grondwet vastgelegde taken van de Tweede Kamer. Opmerkelijk is dat "het tegen elkaar afwegen van de verlangens van verschillende groeperingen" als derde belangrijke taak wordt genoemd. Mogelijk vinden managers, dat bij afwegingen in de Tweede Kamer vaak te weinig rekening wordt gehouden met hún verlangens. In paragraaf 6.5.1. wezen wij er in dit verband op, dat de politikus in de ogen van de manager te weinig waardering en respekt voor ondernemers heeft. De managers menen echter wel, dat in tijden van ekonomische recessie de waardering voor de ondernemer enigszins toeneemt, omdat de politikus dan (min of meer noodgedwongen) tot het inzicht komt hoe belangrijk het bedrijfsleven voor 's lands welvaart is. (6.5.1)

- De relatie tussen managers en politici wordt door de geïnterviewde managers als gebrekkig ervaren, hoewel verschillenden duidelijk verbeteringen in de relatie zien optreden. Als belangrijkste oorzaken van de gebrekkige relatie zien de managers:
    - het grote mentaliteitsverschil tussen politici en managers
    - de verschillende taak- en doelstellingen, die tot een belangenkonflikt hebben geleid
    - gebrek aan bedrijfservaring bij politici

- onvoldoende beeld van elkaars werkelijke aktiviteiten en opvattingen (hetgeen leidt tot een gebrek aan begrip voor elkaars problemen)
- politici denken te makro-ekonomisch, ondernemers zijn vaak te veel mikro-ekonomisch of op het eigen bedrijfsbelang gericht.

(6.5.2)

- 25 % van de managers uit het onderzoek zijn het eens met de klacht 'managers begrijpen niet dat politici met meer belangen rekening moeten houden dan alleen het bedrijfsbelang'; 30 % beaamt, dat veel van de problemen in het bedrijfsleven worden veroorzaakt doordat er sprake is van slecht management.
  De managers zijn het er vrijwel unaniem over eens, dat politici hun beslissingen vaak doorslaggevend door elektorale belangen laten beinvloeden en dat slechts enkele kamerleden inzicht hebben in het bedrijfsleven. Als voorbeeld kan worden genoemd de onder druk van de politici ingevoerde (Wijzigingen op) de Wet op de Ondernemingsraden, waarvan politici noch ambtenaren de met name financiële konsekwenties voor het bedrijfsleven konden inschatten, die voor grote ondernemingen enkele miljoenen per jaar blijken te bedragen, terwijl zij door overheidsfunktionarissen slechts op enkele tonnen werden geschat.

Om bij de politici het inzicht in het bedrijfsleven te vergroten, denken de managers vooral aan de volgende mogelijkheden:

- SMO-stages (stages voor parlementariërs in het bedrijfsleven)
- meer kontakten tussen Kamerleden en bedrijfsleven (waaronder informele kontakten)
- meer funktiewisselingen tussen politiek en bedrijfsleven.

Hoewel de managers graag de stem van het bedrijfsleven meer in de Tweede Kamer willen laten doorklinken, zien de meesten echter een aantal problemen, met name bij het weer terugnemen van de mensen in het bedrijf, nadat zij een aantal jaren in de politiek hebben meegedraaid.

Om mensen die in andere sektoren dan het bedrijfsleven werkzaam zijn meer inzicht in het voor hen meestal 'onbekende' bedrijfsleven te geven, verdient het aanbeveling reeds in het middelbaar onderwijs

aandacht te besteden aan de taak- en doelstellingen, de verantwoordelijkheden en het feitelijk funktioneren van ondernemingen. Het initiatief van één van de respondenten uit ons onderzoek om op een scholengemeenschap binnen het vak maatschappijleer de ondernemingen als wezenlijk onderdeel van een maatschappelijk systeem sterker onder de aandacht te brengen verdient navolging. Maatschappijleer zou op deze wijze een bijdrage kunnen leveren tot meer inzicht in en betere verhoudingen tussen de verschillende maatschappelijke sektoren. (6.5.2)

- De managers willen de invloed van de overheid op het ondernemingsbeleid sterk verminderd zien. In mindere mate geldt dit ook voor de invloed van de banken en de vakbonden. Iets meer invloed willen de managers toekennen aan de aandeelhouders, de Raad van Kommissarissen, de ondernemingsraad (OR) en de werkgeversorganisaties.
  Hoewel veel ondernemers de Wet op de Ondernemingsraden een voorbeeld van overbodige overheidsbemoeienis vinden, willen zij de OR toch iets meer invloed op het ondernemingsbeleid geven. Tegelijkertijd wensen zij een verminderde invloed van de vakbonden, zodat het lijkt dat zij een zekere verschuiving van bevoegdheden van vakbonden naar ondernemingsraden voorstaan.
  Opvallend is verder, dat de managers de aandeelhouders meer en de banken minder invloed op het ondernemingsbeleid willen toekennen. Anders geformuleerd: de verschaffers van eigen vermogen meer invloed en de verschaffers van vreemd vermogen minder invloed. (6.6)

- Hoewel de managers de overheidsinvloed op het partikuliere bedrijfsleven veel te groot vinden, menen zij dat de houding van de overheid ten opzichte van het bedrijfsleven de laatste paar jaar wel is verbeterd. Als belangrijkste oorzaken van deze 'verbeterde houding' worden genoemd: de verslechterde ekonomische situatie en de samenstelling van het nieuwe kabinet. (6.6)

De probleemstelling van het onderzoek vraagt naar de voorstellingen die topmanagers van in Nederland ter beurze genoteerde ondernemingen zich maken bij de in de Tweede Kamer aangenomen motie betreffende het proces van ekonomisch herstel.
In de hoofdstukken 4 en 5 zijn deze voorstellingen uitgebreid geïnventariseerd en geanalyseerd en zijn zij hierboven nog eens geresumeerd.

De voorstellingen van de 24 geïnterviewde managers kunnen in een globale doelboom worden weergegeven als een soort "grootste gemene deler" (schema 7.1). De in deze doelboom opgenomen beleidselementen worden door een meerderheid der respondenten voorgestaan; echter de beleidselementen die zijn weergegeven in een hokje met onderbroken lijn zijn "indikatief" opgenomen: het betreft hier elementen die niet in alle interviews aan de orde zijn gekomen, maar niettemin steeds door meer dan 20 % (5 à 10) van *alle* 24 respondenten werd genoemd.

Plaatsen we deze doelboom naast een analoog gekonstrueerde doelboom van de leden van de VCEZ * (schema 7.2), dan blijkt het aantal overeenkomsten redelijk groot te zijn. Allen pleiten voor:

- tariefsverlaging in energiekosten
- lastenverlichting in fiskale kosten (met name door middel van verlaging van de vennootschapsbelasting, hoewel de kommissieleden daar iets minder uitgesproken over zijn)
- terugdringing van het financieringstekort en verstrekking van risiko-kapitaal (via Maatschappij voor Industriële Projekten en Nationale Investeringsbank) om tot lastenverlichting in kapitaalkosten te komen
- verlaging van de werkgeverspremies om tot lastenverlichting in de arbeidskosten te komen.

Daarnaast pleiten de managers veelal voor lastenverlichtende middelen, waarin de VCEZ-leden zich in het algemeen minder goed kunnen vinden, zoals herinvoering van de wachtdagen teneinde het ziekteverzuim te verminderen, versoepeling ontslagprocedures, beperking beroepsmogelijkheden en -procedures en vermindering van het aantal (aanspraken op) sociale uitkeringen. VCEZ-leden pleiten daarentegen meer voor een betere koördinatie van de verschillende instanties die de vergunningen verlenen.

Zowel leden van de VCEZ als managers zijn in het algemeen geen voorstanders van andere lastenverlichtende maatregelen voor *startende ondernemingen* ten opzichte van bestaande ondernemingen, met name omdat zulks gemakkelijk konkurrentievervalsend kan werken. Ten aanzien van lastenverlichting in fiskale kosten en in kapitaalkosten ziet een deel echter wel ruimte voor afwijkende maatregelen ten behoeve van starten-

---

* Zitting 1981-1982 (Onderzoek "Kamerleden en Bedrijfsekonomie", op.cit.)

Schema 7.1: Doelboom managers

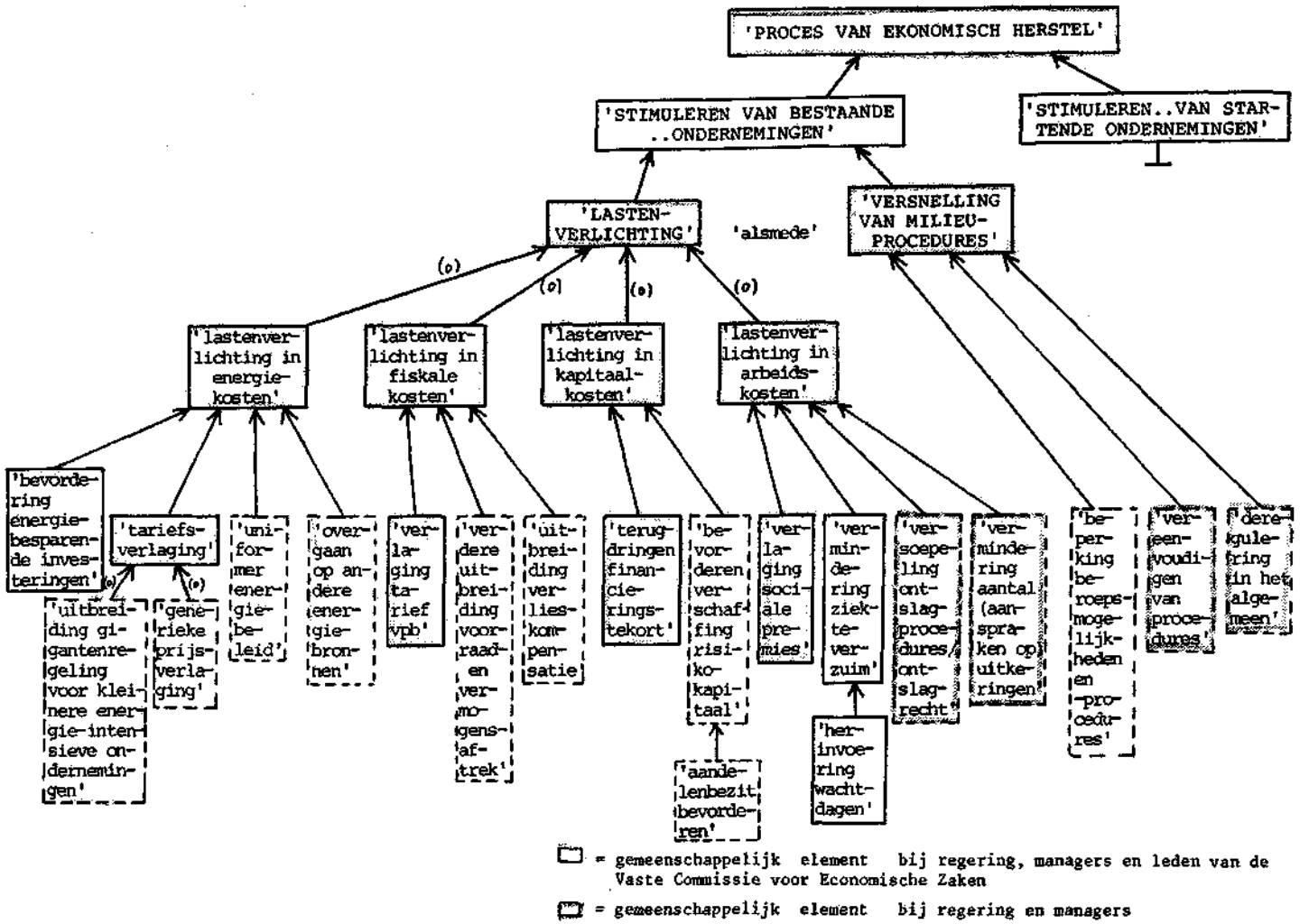

Schema 7.2: Doelboom Vaste Commissie voor Ekonomische Zaken (Tweede Kamer, Zitting 1981-82)

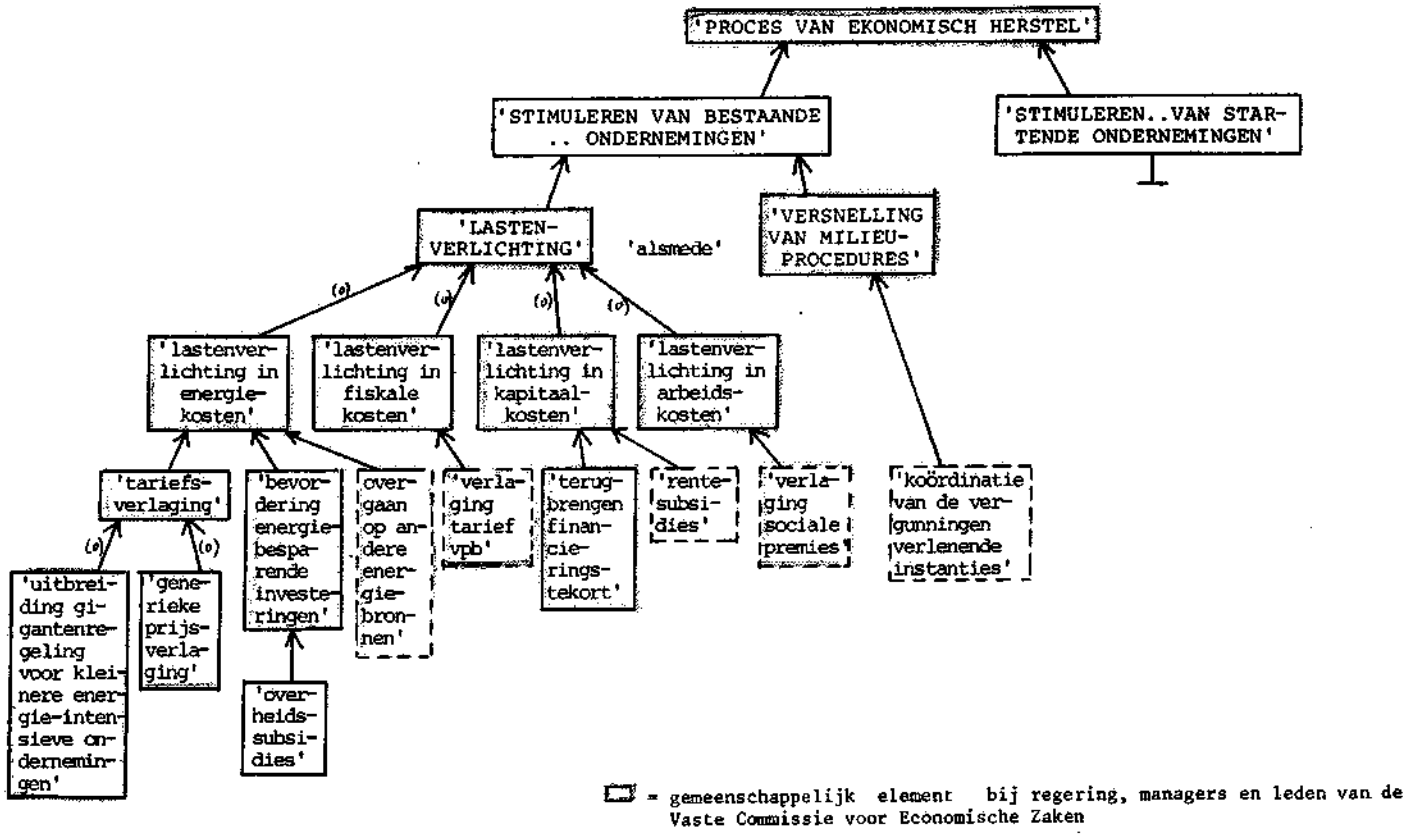

de ondernemingen. Ongeveer 40% van de VCEZ-leden en 60% van de managers achten een belastingpauze c.q. een lager belastingtarief voor starters (voor een periode van twee à vijf jaar) een akseptabele mogelijkheid om startende ondernemingen extra te stimuleren, opdat de vermogenspositie bij snelle groei niet te zeer onder druk komt te staan. Daarbij dient misbruik door schijnhandelingen van bestaande ondernemingen echter te worden tegengegaan, bijvoorbeeld door middel van de 'Wet op de Richtige Heffing'.* Daarnaast vindt rond de 40% van zowel de VCEZ-leden als de managers, dat de overheid het ter beschikking stellen van risikodragend kapitaal voor starters extra moet bevorderen (doch menigeen voegt daar aan toe, dat zulks niet betekent dat de kapitaalverschaffing aan starters *goedkoper* zou moeten zijn, aangezien dat weer konkurrentievervalsend werkt ten opzichte van bestaande ondernemingen).
Opvallend is , dat de VCEZ-leden eerder dan de geïnterviewde managers geneigd zijn knelpunten te willen oplossen door overheidssubsidies. Zo wil een meerderheid van de kommissieleden energiebesparende investeringen bevorderen door middel van overheidssubsidies, terwijl de managers vinden dat energiebesparende investeringen slechts op grond van bedrijfsekonomische overwegingen moeten plaatsvinden, dus indien deze zichzelf zullen terugverdienen. Ook zien managers geen heil in rentesubsidies, terwijl ongeveer een derde van de kommissieleden vóór een dergelijke steunmaatregel is. De meeste managers prefereren fiskale lastenverlichtingen boven het omvangrijke en ingewikkelde subsidiestelsel van de overheid, waarvan de ondoorzichtigheid tot ondoelmatigheid kan leiden, alsmede verminderde mogelijkheden tot parlementaire kontrole. Zij beschouwen subsidies meestal als symptoombestrijding, waarmee je de wezenlijke problemen niet oplost. De door de huidige regering voorgestane stroomlijning van subsidie-instrumenten alsmede stroomlijning en vermindering van vergunningen en vergunningsprocedures, teneinde tot een vermindering van de bureaukratie te komen, spreken de managers duidelijk meer aan.
Zij kunnen zich overigens in het algemeen redelijk tot (zeer) goed vinden in het door het kabinet-Lubbers gevoerde financieel-ekonomische beleid. Zoals bekend staat hierin het zogenoemde drie-sporen-beleid

---

* Art. 31 Algemene Wet inzake Rijksbelastingen, ingevoerd op 29 april 1925.

centraal, waarbij het gaat om het terugdringen van het financieringstekort en de kollektieve lastendruk, de versterking van de marktsektor en de herverdeling van arbeid.
Aangezien in ons onderzoek het proces van ekonomisch herstel door middel van het stimuleren van ondernemingen centraal staat, is de in schema 7.3 weergegeven globale doelboom van het financieel-ekonomische regeringsbeleid toegespitst op de lastenverlichting voor het bedrijfsleven door vrijwel alleen de beleidselementen die hierop betrekking hebben in de doelboom nader te instrumenteren met door de regering aangekondigde middelen*. Hierdoor is ook een vergelijking met de doelbomen in de schema's 7.1 en 7.2 mogelijk.

Gemeenschappelijke elementen in de drie in de schema's 7.1-7.3 weergegeven doelbomen vallen te onderkennen zowel ten aanzien van lastenverlichting in energiekosten als ten aanzien van lastenverlichting in fiskale, kapitaal- en arbeidskosten. De versnelling van milieuprocedures en andere middelen die tot verlaging van milieukosten (kunnen) leiden, kunnen geacht worden te vallen onder de genoemde middelen voor vermindering van de bureaukratie.

Het bezien van de mogelijkheid om voor kleinere energie-intensieve ondernemingen de elektriciteitskosten te verlichten, sluit aan op de wens van de VCEZ en een groot aantal managers om voor deze ondernemingen de zgn. 'gigantenregeling' uit te breiden. Ook het door de regering voorgestane "effektieve beleid ten aanzien van elektriciteitsvoorziening" en de gewenste "andere tariefstruktuur" kunnen samenvallen met de wensen van de VCEZ en managers, indien de konkrete invulling ervan zal leiden tot een (generieke) tariefsverlaging van energiekosten (hetgeen op grond van de Werkgelegenheidsnota 1983/84 aannemelijk is, zie blz. 49 van dit rapport).
De verlenging van de verdubbelde energietoeslag in de WIR, alsmede de bevordering van de toepassing van warmte/krachtkoppeling sluiten aan op de door de VCEZ en managers voorgestane bevordering van energiebesparende investeringen.
Over meer diversifikatie van energiebronnen (bijvoorbeeld meer aksent op kolen, kern- en/of windenergie) heeft de regering nog geen konkreet

* Met name gebaseerd op de Regeringsverklaring, zoals door Minister-President Lubbers op 22 november 1982 uitgesproken. Nederlandse Staatscourant van 22 november 1982 (nr. 225), blz. 1-6.

Schema 7.3: Doelboom ekonomisch regeringsbeleid (Kabinet-Lubbers)

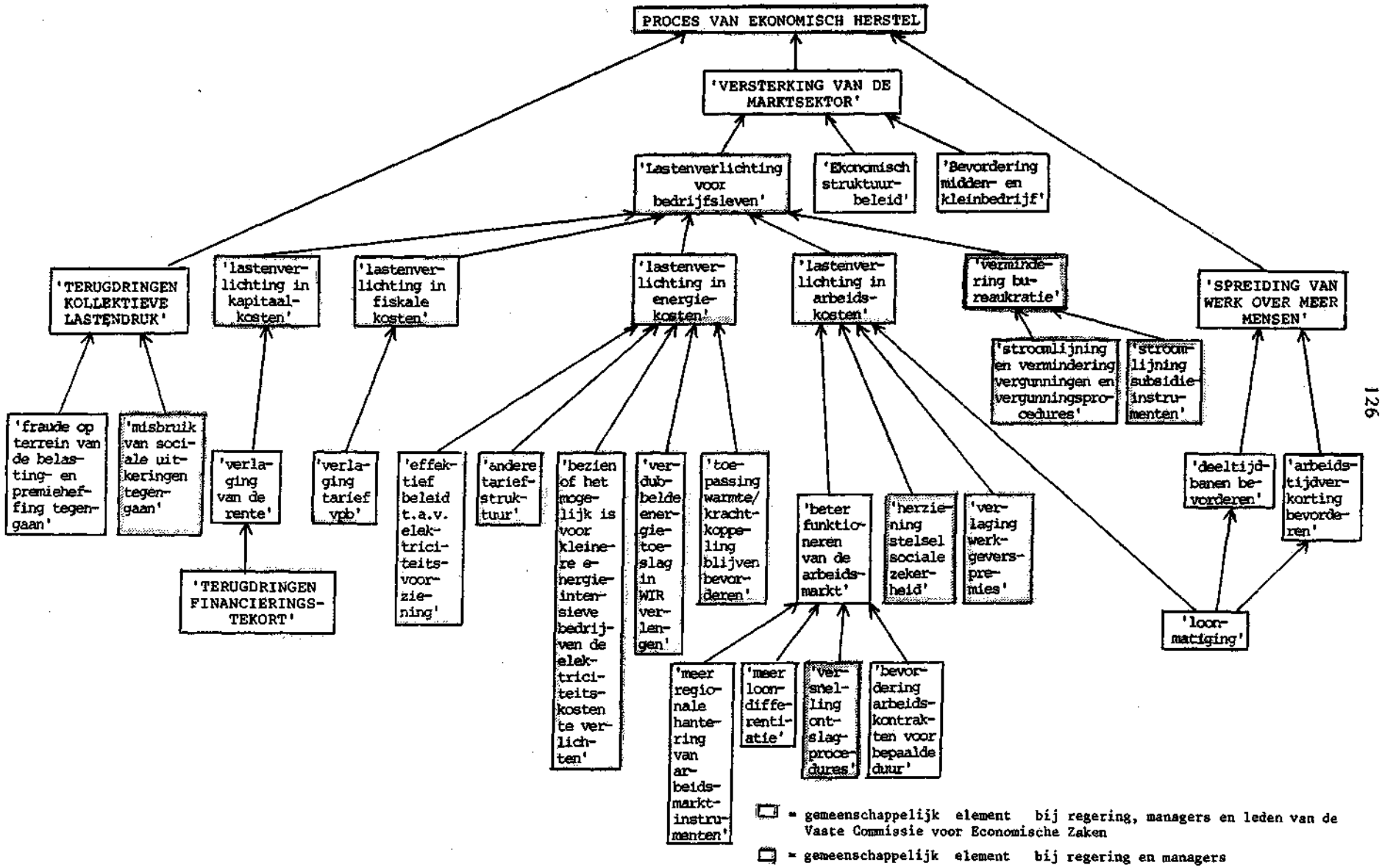

standpunt ingenomen; wel spreekt de Werkgelegenheidsnota 1983/84 over de noodzakelijkheid van 'spreiding van goedkope brandstoffen'.

Ten aanzien van lastenverlichting in fiskale kosten heeft ook de regering een verlaging van de vennootschapsbelasting bepleit en heeft daar reeds uiting aan gegeven met de (eerste) verlaging van 48 % naar 43 % in 1984. Men is voornemens uiteindelijk te komen tot een tarief van 40 %.

Ook zijn regering, de VCEZ en managers het eens over de noodzaak om het financieringstekort terug te dringen teneinde te komen tot een lastenverlichting in kapitaalkosten, waardoor bedrijfsinvesteringen kunnen worden gestimuleerd.

Voor lastenverlichtende maatregelen in de sfeer van de arbeidskosten, in het bijzonder de door de VCEZ en managers gewenste verlaging van sociale premies, heeft de regering voor 1984 reeds 550 à 600 miljoen gulden begroot (zie bijlage 8).

De versnelling van ontslagprocedures is een regeringsmaatregel, die de managers in het algemeen zeer aanspreekt , doch minder enthousiast wordt ontvangen door leden van de VCEZ. Ook de andere elementen die de regering aandraagt voor een beter funktioneren van de arbeidsmarkt worden door menig manager voorgestaan, doch kwamen in ons onderzoek slechts incidenteel ter sprake.
Loonmatiging is een element dat managers niet meer zo expliciet bepleiten, aangezien het regeringsbeleid op dit terrein al het nodige heeft gedaan. Slechts twee managers geven te kennen, dat zij de minimum (jeugd)lonen te hoog vinden. Het tegengaan van misbruik van sociale uitkeringen, zoals in het regeringsbeleid voorgestaan, sluit gedeeltelijk aan op de door veel managers bepleite vermindering van het aantal (aanspraken op) uitkeringen. De naast dit 'volumebeleid' door de regering gewenste 'herziening van het stelsel van sociale zekerheid' wordt in de praktijk ingevuld met verlaging van sociale uitkeringen. De managers zijn in het algemeen niet voor dergelijke verlagingen. Op het punt van de herinvoering van wachtdagen ("karenz-dagen") teneinde het ziekteverzuim te verminderen, vinden de managers voorlopig nog weinig weerklank bij de politici.

Ten aanzien van de bepleite vermindering van het aantal (aanspraken op) sociale uitkeringen vinden de managers de regering aan hun zijde.

Een stroomlijning en vermindering van vergunningen en vergunningsprocedures wordt door alle partijen noodzakelijk geacht. Ook is een meerderheid het er over eens dat zulks echter niet mag leiden tot een verlaging van de milieunormen, daar de nadelige effekten van een verdere aantasting van het milieu onwenselijk zo niet onaanvaardbaar wordt geacht.

De vergelijking van de doelbomen van regering, VCEZ en managers ten aanzien van een beleid gericht op het proces van ekonomisch herstel maakt zichtbaar, dat er in grote lijnen een redelijke mate van overeenstemming bestaat tussen de drie partijen. Buiten het gezichtsveld zijn echter nog aktoren als werkgevers- en werknemersorganisaties gebleven. Ook hun visies spelen een belangrijke rol in de diskussie over een te voeren financieel- en sociaal-ekonomisch beleid.
In het mantelprojekt 'Management en Politiek' zijn intermediaire instellingen tussen overheden en ondernemingen tot op heden nog geen onderwerp van onderzoek geweest. Om op adequate wijze een voldoende inzicht te verkrijgen in de verwevenheden van de handelingen van overoverheden en die van ondernemingen, zoals geformuleerd in de probleemstelling en doelstelling van het mantelprojekt, is een nadere bestudering van intermediairs tussen overheden en ondernemingen noodzakelijk, hetgeen in een volgend deelonderzoek in het kader van het mantelprojekt 'Management & Politiek' zou kunnen geschieden.

Uit ons onderzoek is gebleken, dat de voor ondernemingen relevante overheidsinformatie in hoofdzaak wordt verkregen via een netwerk van externe kontakten, waarbinnen intermediairs, zoals ondernemersorganisaties, de branche- en vakorganisaties, overheidsdiensten en de Kamers van Koophandel en Fabrieken, een centrale plaats innemen.* Ook de beïnvloeding van het overheidsbeleid door ondernemingen blijkt voornamelijk te geschieden via intermediairs, met name ondernemers- en branche-organisaties.

---

* Zie ook 'Produktiebeleid en Overheid', op.cit.

'Handelingen' van overheden worden door ondernemingen derhalve meestal niet direkt waargenomen. Intermediairs vertalen en strukturëren veelal de overheidshandelingen ten behoeve van ondernemingen. Andersom inventariseren intermediairs problemen bij en reakties van ondernemingen op (voorgenomen) overheidsbeleid, konkretiseren dit en spelen het door naar 'de politiek' via aktiviteiten ter beïnvloeding van overheidsbeleid.
Een beter inzicht in het funktioneren van intermediairs in dezen zal derhalve een bijdrage leveren aan het verwerven van een beter inzicht in de verwevenheden van de handelingen van overheden en die van het bedrijfsleven. Een onderzoek naar intermediaire instellingen tussen overheden en ondernemingen zal eveneens de doeltreffendheid van de door deze intermediairs verrichte aktiviteiten dienen te bestuderen, opdat mogelijkheden kunnen worden aangedragen om de doeltreffendheid van de aktiviteiten te vergroten c.q. die aktiviteiten aan te passen, hetgeen kan bijdragen tot beter samenspel tussen overheden en ondernemingen. Tevens zal hiermee een bijdrage worden geleverd aan de verdere uitbouw van omgevingstheorieën, zoals die in de organisatiekunde hun plaats hebben verworven, en van implementatietheorieën.

BIJLAGE 1

Lijst van geïnterviewde personen

1. Dr. N. Albrecht, lid Raad van Bestuur Koninklijke Nederlandsche Hoogovens en Staalfabrieken N.V.
2. B.J. Amesz, lid Hoofddirektie Smit Internationale N.V.
3. Drs. E.K. den Bakker, voorzitter Raad van Bestuur Nationale Nederlanden N.V.
4. Drs. J. Bons , voorzitter Raad van Bestuur N.V. Koninklijke Bijenkorf Beheer KBB (1 februari 1984 opgevolgd door Ir. A. Maas)
5. W.H. Deelman, voorzitter Raad van Bestuur Riva N.V. (1 januari 1984 opgevolgd door drs. A.W.J. Caron)
6. Ir. D.W.F. ten Have, Direkteur N.V. Kon.Ned.Machinefabriek v/h Begemann
7. A. Heijn, voorzitter Raad van Bestuur AHOLD N.V.
8. Drs. A.C. Helfrich, president Direktie Shell Nederland B.V.
9. Drs. H.J. Hesselink, direkteur Textielgroep Twente N.V.
10. Ir. J.J. Kaptein, voorzitter Raad van Bestuur Océ-van der Grinten N.V.
11. Mr.Ir. J.K.J. Kokje, voorzitter Raad van Bestuur Koninklijke Volker Stevin N.V.
12. Ing. J. Kraaijeveld van Hemert, voorzitter Raad van Bestuur Koninklijke Boskalis Westminster N.V.
13. Mr.Drs. H. Langman, lid Raad van Bestuur Algemene Bank Nederland N.V.
14. G. Letteboer, lid Direktie Orenstein & Koppel N.V.
15. Jhr.Mr. A.A. Loudon, voorzitter Raad van Bestuur AKZO N.V.
16. M.L. Mogendorff, voorzitter Direktie Nederlandse Unilever Bedrijven N.V.
17. A.B.M. Mulder, waarnemend voorzitter Raad van Bestuur Wegener's Couranten Concern N.V.

18. Drs. S.Orlandini, president Direktie Koninklijke Luchtvaart Maatschappij N.V.
19. Mr. F.F. Otten, lid Raad van Bestuur N.V. Philips' Gloeilampenfabrieken
20. Drs. G. van Schaik, vice-voorzitter Raad van Bestuur Heineken N.V.
21. P.A.H. Spruyt, voorzitter Direktie N.V. Holdoh-Houtunie
22. P.F. Tichelaar, direkteur Grand Hotel Krasnapolsky N.V.
23. Prof.dr. P.J. Vinken, voorzitter Raad van Bestuur Elsevier-NDU N.V.
24. F.J. de Wit, voorzitter Raad van Bestuur Koninklijke Nederlandse Papierfabrieken N.V.

BIJLAGE 2

Tweede Kamer der Staten-Generaal

2

Zitting 1981–1982 **Rijksbegroting voor het jaar 1982**

17 100

Hoofdstuk XIII
Departement van
Economische Zaken

Nr. 106

GEWIJZIGDE MOTIE VAN DE LEDEN VAN IERSEL EN GERRITSE, TER VERVANGING VAN DIE GEDRUKT ONDER NR. 89
Voorgesteld 18 maart 1982

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

van mening, dat het stimuleren van bestaande èn van startende ondernemingen een belangrijk onderdeel vormt in het proces van economisch herstel;

van oordeel, dat lastenverlichting in de energie-, fiscale en kapitaalkosten alsmede de versnelling van milieuprocedures, welke immers eveneens een kostenverhogende factor vormen, daartoe een positieve bijdrage kunnen leveren;

nodigt de Regering uit, met spoed haar beleidsconclusies terzake te formuleren en deze in ieder geval in de begroting voor 1983 te verwerken,

en gaat over tot de orde van de dag.

Van Iersel
Gerritse

Doelboom motie-Van Iersel en Gerritse nr. 106 (17.100-XIII)

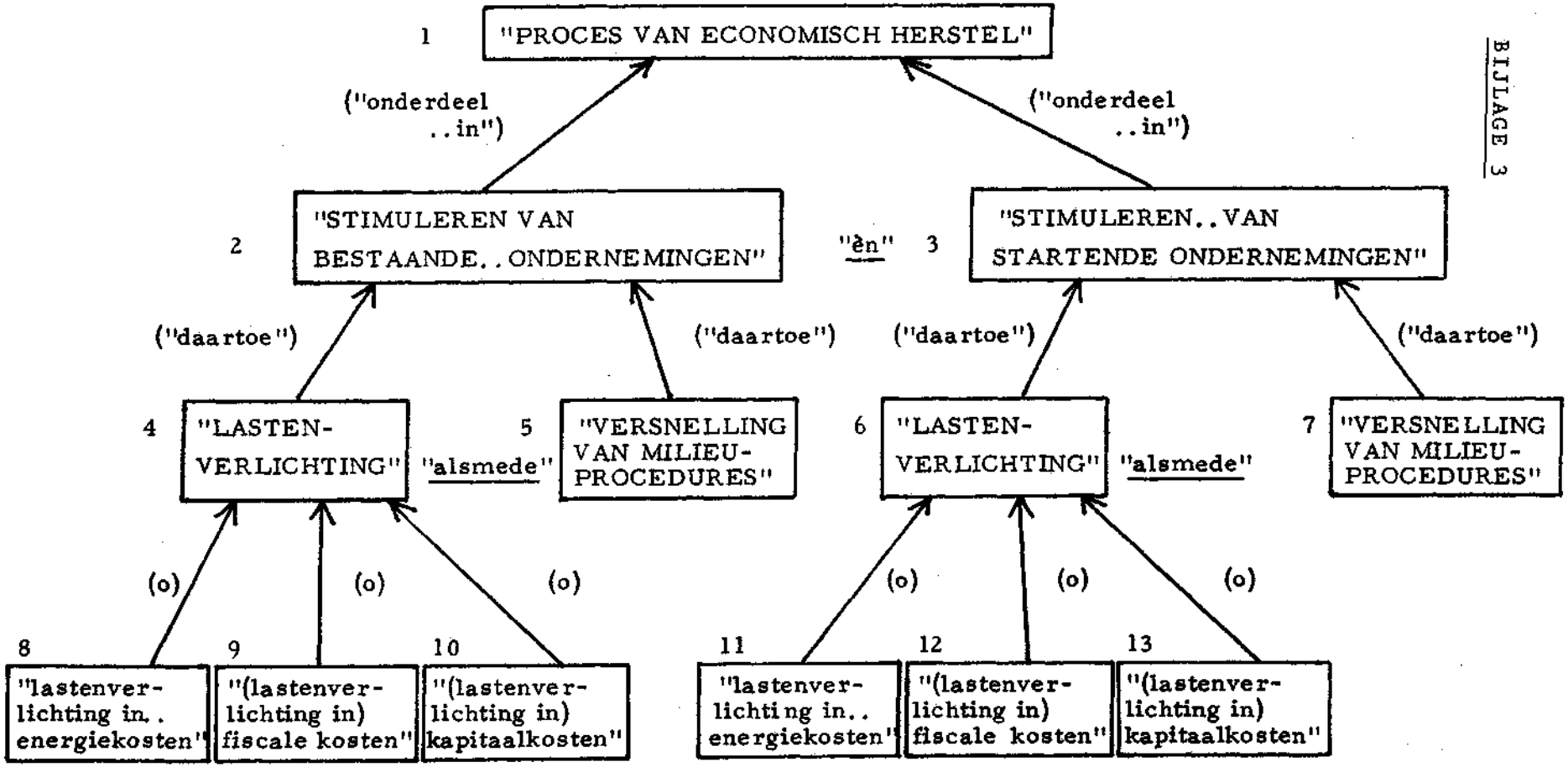

18 maart 1982

Nederlandse regering

BIJLAGE 4: SCHRIFTELIJKE ENQUETE

ENQUETEFORMULIER

projekt: Management & Politiek
onderzoek: Managers en Ekonomische Politiek

1. Sinds welk jaar bent u in uw huidige funktie werkzaam? Sinds 19 ..
2. Bij hoeveel bedrijven heeft u gewerkt voordat u bij het huidige bedrijf in dienst trad? Aantal: ..
3. Wat is uw opleiding? (hoogst behaalde examen)
   - 0 lagere school
   - 0 mavo/(m)uio/3-jarige handelsschool/3-jarige HBS
   - 0 havo/mms
   - 0 atheneum/gymnasium/HBS/middelbare handelsdagschool
   - 0 lts/leao/lagere detailhandelschool/ander lbo
   - 0 mts/meao/middelbare detailhandelschool/ander mbo
   - 0 hts/heao/ander hbo
   - 0 universiteit/hogeschool (afgestudeerd);
     studierichting: . . . . . .
   - 0 iets anders, nl. . . . . .
4. Heeft u de laatste jaren in of namens ondernemers- of branche-organisaties funkties vervuld?
   - 0 ja, te weten . . . . . .
   - 0 nee
5. Heeft u gestemd bij:
   - Tweede Kamerverkiezingen 1977 ja/nee
   - Tweede Kamerverkiezingen 1981 ja/nee
   - Tweede Kamerverkiezingen 1982 ja/nee
   - Laatste Provinciale Statenverkiezingen (1982) ja/nee
   - Laatste Gemeenteraadsverkiezingen (1982) ja/nee
6. Bent u lid van een politieke partij? ja/nee
7. Heeft u de laatste drie jaar -afgezien van het uitbrengen van uw stem bij verkiezingen- weleens iets gedaan voor een politieke partij?
   - 0 vaak
   - 0 zo nu en dan
   - 0 zelden of nooit
8. Heeft u vóór 1980 -afgezien van het uitbrengen van uw stem bij verkiezingen- weleens iets gedaan voor een politieke partij?
   - 0 vaak
   - 0 zo nu en dan
   - 0 zelden of nooit
9. Welke van de volgende politieke aktiviteiten heeft u weleens verricht?
   - een raambiljet of verkiezingsbord thuis opgehangen
     - 0 vaak
     - 0 zo nu en dan
     - 0 zelden of nooit
   - raambiljetten of ander propagandamateriaal verspreid
     - 0 vaak
     - 0 zo nu en dan
     - 0 zelden of nooit
   - gesprekken met anderen gevoerd om hen over te halen op een bepaalde politieke partij te stemmen
     - 0 vaak
     - 0 zo nu en dan
     - 0 zelden of nooit
   - aktief meegeholpen aan de organisatie van een verkiezingsbijeenkomst of een speciale politieke bijeenkomst
     - 0 vaak
     - 0 zo nu en dan
     - 0 zelden of nooit
   - aan een politieke partij geld gegeven speciaal voor haar verkiezingsaktiviteiten
     - 0 vaak
     - 0 zo nu en dan
     - 0 zelden of nooit
   - een verkiezingsvergadering, -bijeenkomst of forum bezocht
     - 0 vaak
     - 0 zo nu en dan
     - 0 zelden of nooit
   - een bezwaarschrift ingediend
     - 0 vaak
     - 0 zo nu en dan
     - 0 zelden of nooit
   - meegedaan aan een handtekeningenaktie
     - 0 vaak
     - 0 zo nu en dan
     - 0 zelden of nooit
   - een belangenorganisatie ingeschakeld
     - 0 vaak
     - 0 zo nu en dan
     - 0 zelden of nooit

- radio of televisie ingeschakeld
  - 0 vaak
  - 0 zo nu en dan
  - 0 zelden of nooit
- de krant ingeschakeld
  - 0 vaak
  - 0 zo nu en dan
  - 0 zelden of nooit
- meegedaan aan een aktiegroep
  - 0 vaak
  - 0 zo nu en dan
  - 0 zelden of nooit
- meegedaan aan een demonstratie
  - 0 vaak
  - 0 zo nu en dan
  - 0 zelden of nooit
- bestuurlijke aktiviteiten bij een politieke partij
  - 0 ja, te weten . . . . . .
  - 0 nee
- aktiviteiten binnen het wetenschappelijk bureau van een politieke partij
  - 0 ja, te weten . . . . . .
  - 0 nee
- eventuele andere politieke aktiviteiten al dan niet in partijverband
  - 0 ja, te weten . . . . . .
  - 0 nee

10. Verrichtte u deze (in 9 genoemde) aktiviteiten voor uw bedrijf (uit hoofde van uw funktie) of als persoon (dus los van uw bedrijf)?
    - 0 voornamelijk voor het bedrijf
    - 0 voornamelijk als persoon
    - 0 beide

11. Hoe vaak heeft u kontakt met politici en/of hoge overheidsfunktionarissen?
    - 0 - gemiddeld ca. . . x per maand als persoon (dus los van het bedrijf)
      - gemiddeld ca. . . x per maand voor het bedrijf
    - 0 nooit

12. Hebben andere leden van de Raad van Bestuur uit hoofde van hun werk regelmatig kontakt met politici en/of hoge overheidsfunktionarissen?
    - 0 ja
    - 0 nee
    - 0 weet ik niet

13. Wilt u aangeven hoe vaak u gebruik maakt van de onderstaande media voor het verwerven van politieke informatie?

	vaak	soms	zelden of nooit
- televisie	0	0	0
- radio	0	0	0
- dagblad(en)	0	0	0
- opinieblad(en)	0	0	0

14. Als er in gezelschap over politieke onderwerpen wordt gesproken, hoe stelt u zich dan op?
    - 0 ik doe mee aan het gesprek
    - 0 ik doe niet mee aan het gesprek, maar luister met belangstelling
    - 0 ik doe niet mee aan het gesprek en luister niet, ik heb geen belangstelling

15. De politieke onderwerpen, waarin mensen geïnteresseerd zijn, lopen nogal uiteen. Wilt u enkele politieke onderwerpen noemen die u op dit moment het meest interesseren?
    - 1. . . . . .
    - 2. . . . . .
    - 3. . . . . .

16. Zijn er omstandigheden, waaronder u vindt dat de overheid slecht renderende bedrijven moet steunen om te blijven voortbestaan?
    - 0 ja, indien . . . . . .
    - 0 nee
    - 0 geen mening

17. Vindt u dat de overheid subsidies aan bedrijven moet geven voor produktinnovatie, en zo ja, wilt u dan aangeven welke twee van de hieronder genoemde overheidsinstrumenten u daarvoor het effektiefst acht?
    - 0 ja; twee effektiefste instrumenten:
      - 0 algemene financiële lastenverlichting voor het bedrijfsleven
      - 0 financiële faciliteiten, zoals kredieten, garanties of deelnemingen
      - 0 subsidies voor adviezen of managementsteun
      - 0 overheidsaankopen
      - 0 research-faciliteiten (TH's, universiteiten, TNO)
      - 0 zeer gericht steunen van enkele kansrijke gebieden
      - 0 anders, nl. . . . . .
      . . . . . .
    - 0 nee
    - 0 geen mening

18. Hieronder volgt een lijst van min of meer belangrijke taken van leden van de Tweede Kamer. Wilt u de drie taken aankruisen die u het belangrijkst vindt?

0 wetgevende arbeid verrichten
0 de regering kontroleren
0 het kontroleren van het overheidsapparaat
0 de verlangens van verschillende groeperingen tegen elkaar afwegen
0 aanhaken bij problemen zodra deze zich voordoen
0 goede kontakten onderhouden met departementen
0 beïnvloeden van het beleid
0 programma's van politieke partijen uitvoeren
0 kontakt onderhouden met de kiezers
0 het vormen van een kabinet
0 het zich uitspreken over het algemene regeringsbeleid
0 de begroting beoordelen
0 het legitimeren van regeringsbeslissingen
0 het verkrijgen van publieke steun voor het regeringsbeleid
0 het veranderen van de samenleving
0 de klachten van de burgers behandelen
0 het overeind houden van een regering

19. Wie behoort/behoren volgens u in het algemeen invloed te hebben op de bepaling van het ondernemingsbeleid en in welke mate? (norm)

	veel invloed	enige invloed	geen invloed
Raad van Kommissarissen	0	0	0
Raad van Bestuur	0	0	0
Direktie(s)	0	0	0
Ondernemingsraad	0	0	0
Aandeelhouders	0	0	0
Werkgeversorganisaties	0	0	0
Vakbonden	0	0	0
Banken	0	0	0
Overheid	0	0	0
Anders, nl.	0	0	0
. . . . .	0	0	0

20. Wie heeft/hebben feitelijk invloed op de bepaling van het beleid bij uw onderneming en in welke mate? (feit)

	veel invloed	enige invloed	geen invloed
Raad van Kommissarissen	0	0	0
Raad van Bestuur	0	0	0
Direktie(s)	0	0	0
Ondernemingsraad	0	0	0
Aandeelhouders	0	0	0
Werkgeversorganisaties	0	0	0
Vakbonden	0	0	0
Banken	0	0	0
Overheid	0	0	0
Anders, nl.	0	0	0
. . . . .	0	0	0

21. Op welke wijze ontvangt u in het algemeen informatie over overheidsmaatregelen die van belang (kunnen) zijn voor uw onderneming? (meerdere antwoorden mogelijk)

0 via een ondernemersorganisatie
0 via een branche- of vakorganisatie
0 via vakbladen (anders dan door een branche- of vakorganisatie uitgegeven)
0 via de media (krant, radio, televisie e.d.)
0 via de Kamer van Koophandel en Fabrieken
0 via een accountant
0 via kontakten met andere managers/ondernemers
0 via (informele) kontakten met politici
0 via overheidsdiensten
0 via ander, nl. . . . . .

22. Bestaat er binnen uw bedrijf een aparte funktionaris of dienst die de voor uw bedrijf relevante overheidsinformatie verzamelt?

0 ja
0 nee

23. Hoeveel tijd wordt totaal in uw onderneming besteed om op de hoogte te blijven van overheidsmaatregelen die het beleid van uw onderneming (kunnen) raken?

ca. .. uren per maand

24. Tenslotte zijn hieronder acht uitspraken geformuleerd.
Graag vernemen wij uw mening daarover.

	geheel mee eens	overwegend mee eens	overwegend mee oneens	geheel niet mee eens	geen mening
1. Politici laten hun beslissingen doorslaggevend beïnvloeden door elektorale belangen.	0	0	0	0	0
2. Slechts enkele kamerleden hebben inzicht in het bedrijfsleven.	0	0	0	0	0
3. Managers zijn in het algemeen weinig maatschappelijk georiënteerd.	0	0	0	0	0
4. Veel van de problemen in het bedrijfsleven worden veroorzaakt doordat er sprake is van slecht management.	0	0	0	0	0
5. Managers houden informatie achter, zijn niet open genoeg en staan achterdochtig tegenover de politici.	0	0	0	0	0
6. Managers zijn weinig politiek geïngageerd.	0	0	0	0	0
7. Managers begrijpen niet dat politici met meer belangen rekening moeten houden dan alleen het bedrijfsbelang.	0	0	0	0	0
8. De rol van de overheid in de ekonomie moet worden terug - gedrongen.	0	0	0	0	0

VRIJE UNIVERSITEIT

AANVULLENDE GEGEVENS TEN BEHOEVE VAN HET ONDERZOEK
"MANAGERS EN EKONOMISCHE POLITIEK"

- Bent u na uw opleiding alleen in het bedrijfsleven werkzaam geweest?

  0 ja

  0 nee, ik ben ook buiten het bedrijfsleven werkzaam geweest, te weten (gaarne vermelden instantie(s), funktie(s) en periode(s)):

  .....

  .....

  .....

  .....

- Bij het onderzoek "Kamerleden en Bedrijfsekonomie" werd aan de 25 leden van de Vaste Kamerkommissie voor Ekonomische Zaken gevraagd hoe zij de relatie tussen politici en managers ervaren. Vrijwel unaniem waren zij het er over eens dat de relatie tussen managers en politici gebrekkig is. Wilt u aangeven in hoeverre u de door hen genoemde belangrijkste oorzaken van die gebrekkige relatie onderstreept?

	geheel mee eens	overwegend mee eens	overwegend mee oneens	geheel niet mee eens	geen mening
1) het grote mentaliteitsverschil tussen politici en managers	0	0	0	0	0
2) de verschillende taak- en doelstellingen, die tot een belangenkonflikt hebben geleid	0	0	0	0	0
3) de negatieve opstelling van verschillende koepelorganisaties, met name het VNO en KNOV	0	0	0	0	0

Ziet u (nog) een andere belangrijke oorzaak van de gebrekkige relatie tussen politici en managers?

0 Nee, want ik ervaar die relatie helemaal niet als gebrekkig

0 Nee, geen andere dan hierboven reeds aangegeven

0 Ja, te weten: .....

.....

.....

- Van welke van de volgende overheidsfaciliteiten heeft uw onderneming gebruik gemaakt in de afgelopen drie jaar (1 januari 1981 - 1 januari 1984)?

A. WIR ja/nee

B. Subsidies, kredieten, deelnemingen:

- sektorbeleid ja/nee
- innovatiebeleid ja/nee
- exportbeleid ja/nee
- midden- en kleinbedrijf ja/nee
- regionaal beleid m.b.t. bedrijven ja/nee
- steun individuele bedrijven ja/nee
- Industrieel Garantiefonds (IGF) ja/nee

C. Garanties:

- bijzondere financiering (door Nationale Investeringsbank) ja/nee
- kredietbeschikking MKB ja/nee
- regionale ontwikkelingsmaatschappijen ja/nee
- partikuliere participatiemaatschappijen (PPM's) ja/nee

BIJLAGE 5

VRAGENLIJST ONDERZOEK "MANAGERS EN EKONOMISCHE POLITIEK"-
mondeling deel

A. Vragen m.b.t. de motie-Van Iersel en Gerritse nr. 106 (17.100-XIII), voorgesteld op 18 maart 1982

0. a) Voor ons is deze motie natuurlijk een goed aanknopingspunt, maar van welke waarde acht u nu zo'n motie?
   b) Hoe vindt u dat de regering op moties moet reageren?

1. Wat verstaat u in eerste instantie onder ekonomisch herstel? (EL. 1)

2. Zijn de elementen 2 en 3 de enige die u in dit proces zou willen onderscheiden? (indien niet genoemd: handhaving koopkracht?)

(EL. 6) 'Lastenverlichting in energiekosten'

3. Acht u dit nodig?

4. Heeft u ideeën over hoe de regering dit zou kunnen doen en vindt u dat de regering bij de uitvoering van de motie op het punt van lastenverlichting in energiekosten al voldoende heeft gedaan?

5. (Indien 'ja':) Aan welke maatregelen denkt u dan in het bijzonder?
   (Indien 'nee':) Welke aanvullende c.q. vervangende maatregelen vindt u dat zij zo spoedig mogelijk zou moeten treffen?

6. (vervallen)

7. (vervallen)

(EL. 7) 'Lastenverlichting in fiskale kosten'

8. Acht u dit nodig?

9. Op welke manier zou u graag zien dat de regering dit voorstel uitwerkt en in hoeverre vindt u dat zij dat reeds gerealiseerd heeft? Enz. (vgl. vrg. 5)

10. a) Acht u de WIR een verbetering t.o.v. het daarvóór bestaande systeem van vervroegde afschrijvingen?
    b) Wat vindt u van de idee achter de WIR dat de overheid investeringen in bepaalde richtingen kan sturen?
    c) Is de WIR nu van wezenlijke invloed op het investeringsbeleid van uw onderneming?

11. Wat vindt u van de verlieskompensatieregelingen?

12. a) Wat is uw mening over het inbouwen van een zogeheten loonkostenfaciliteit in de inkomsten- en vennootschapsbelasting?
    b) Ziet u iets in het laatste plan Horringa?

13. (vervallen)

(El. 8) 'Lastenverlichting in kapitaalkosten'

14. Acht u dit nodig?

15. Op welke manier zou u graag zien dat de regering dit voorstel uitwerkt en in hoeverre vindt u dat zij dat reeds gerealiseerd heeft? Enz.(vgl. vrg. 5)

16. (vervallen)

(El. 9) 'Versnelling milieuprocedures'

17. Acht u dit nodig?

18. Op welke manier zou u graag zien dat de regering dit voorstel uitwerkt en in hoeverre vindt u dat zij dat reeds gerealiseerd heeft? Enz. (vgl. vrg. 5)

19. Ziet u nog andere mogelijkheden om de milieukosten te verlagen voor ondernemingen?
    En acht u die ook wenselijk?

20. Acht u t.a.v. de vier in de motie genoemde lastenverlichtingen voor startende ondernemingen andere maatregelen gewenst dan voor bestaande ondernemingen?

21. Bent u voorstander van een uitbreiding tot versnelling van alle procedures?

22. Wat vindt u van de eerste voorstellen die de Kommissie Van der Grinten heeft gedaan?

Andere lastenverlichtende maatregelen

23. Ziet u nog andere lastenverlichtingen voor ondernemingen dan de vier die in de motie worden genoemd?

B. Politieke informatie

1. (In aansluiting op vrg. 21-23 enquêteformulier)
   Kunt u iets meer zeggen over de aard van de door uw onderneming verzamelde politieke informatie?

2. Indien van toepassing: werkwijze funktionaris/dienst? Hoe georganiseerd?

3. Wat wordt er met die informatie gedaan?(opslag, verwerking, toepassing)

4. (vervallen)

5. Op welke manier(en) wordt door uw onderneming geprobeerd invloed uit te oefenen op het overheidsbeleid?

C. Relatie overheid-bedrijfsleven c.q. politici-managers

1. (Aansluitend op vrg. 11 enquêteformulier)
   a) Wat zijn dat voor kontakten? (En met wie? B.v. Kamerleden, Kabinetsleden, hoge ambtenaren bij centrale overheid of lagere overheden)
   b) Zoekt u kontakt en zo ja waarom?
   c) Wordt u weleens benaderd door politici voor informatie of advies?
   d) Vindt u die kontakten belangrijk? Waarom wel/niet?

2. a) Bij de laatste vraag van het enquêteformulier heeft u aangegeven dat u van mening bent dat slechts enkele Kamerleden inzicht hebben in het bedrijfsleven. Vindt u dat daar iets aan gedaan moet worden en zo ja, wat zou er dan aan gedaan kunnen worden?
   b) Wat is uw opvatting over stages van Tweede Kamerleden in het bedrijfsleven? (SMO)
   c) En wat vindt u van de bijeenkomsten in "De Baak"?
   d) Vindt u dat er meer mensen uit het bedrijfsleven in de Kamer zouden moeten zitten? Zo ja, hoe denkt u dat dat gerealiseerd kan worden?

3. Vindt u dat de houding van de overheid t.o.v. het bedrijfsleven de laatste paar jaar is veranderd? Zo ja, in welk opzicht?

- Wij zijn nu aan het eind van ons vraaggesprek gekomen. Wilt u nog iets toevoegen aan het gesprek dat van belang kan zijn voor de relatie overheid-bedrijfsleven?

BIJLAGE 6

PROFIELSCHETSEN VAN DE 24 BIJ HET ONDERZOEK BETROKKEN ONDERNEMINGEN

ALGEMENE BANK NEDERLAND N.V.

(Geïnterviewd: Drs. H. Langman, lid Raad van Bestuur)

Omzet/totale baten	:	f 3.544.078.000
Netto resultaat	:	f 357.159.000
Balanstotaal	:	f 123.933.547.000
Eigen vermogen als percentage van balanstotaal	:	2,5
Aantal werknemers in Nederland	:	19.471
Totaal aantal werknemers	:	28.453

Alle gegevens hebben betrekking op het boekjaar 1982.

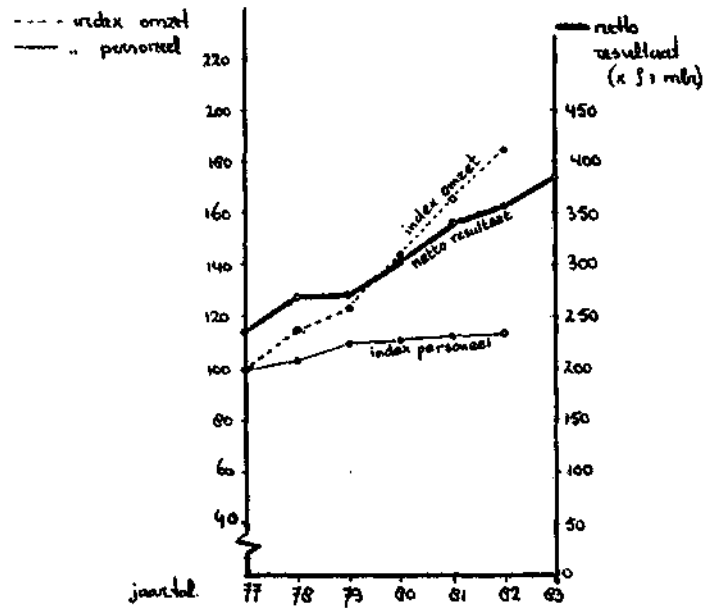

De Algemene Bank Nederland N.V. (met als handelsnaam ABN Bank) ontstond in 1964 uit een fusie tussen de Nederlandsche Handel Maatschappij en de Twentsche Bank, terwijl in 1968 een belangrijke uitbreiding plaatsvond door de overname van de Hollandsche Bank Unie en in 1975 Bank Mees & Hope tot de ABN toetrad. De ABN onderscheidt zich van andere Nederlandse banken door haar wereldwijde net van kantoren en affiliaties. Naast ruim 700 vestigingen in Nederland heeft het bedrijf ruim 200 kantoren in 42 landen. In 1983 steeg de winst met bijna 13% ten opzichte van 1982 tot f 1.326,9 miljoen, waarvan f 650 miljoen gereserveerd is voor de Voorziening Algemene Risisko's (de zogeheten 'stroppenpot') met het oog op de toegenomen risiko's in het buitenlandse bedrijf en de verhoogde landenrisiko's. Na aftrek van belasting (f 283 miljoen) en rekening houdend met het minderheidsbelang van derden en de onverdeelde winst van vorig jaar resteert een nettowinst van f384,5 miljoen (7,1% meer dan in 1982).

AHOLD N.V.

(geïnterviewd: A. Heijn, president van de Raad van Bestuur)

Omzet	:	ƒ 8.730.363.000
Netto resultaat	:	ƒ 65.329.000
Balanstotaal	:	ƒ 1.142.013.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal	:	44,4
Aantal werknemers in Nederland	:	± 18.000 (terug gerekend naar voltijdsbanen)
Totaal aantal werknemers	:	26.955

Alle gegevens hebben betrekking op het boekjaar 1982.

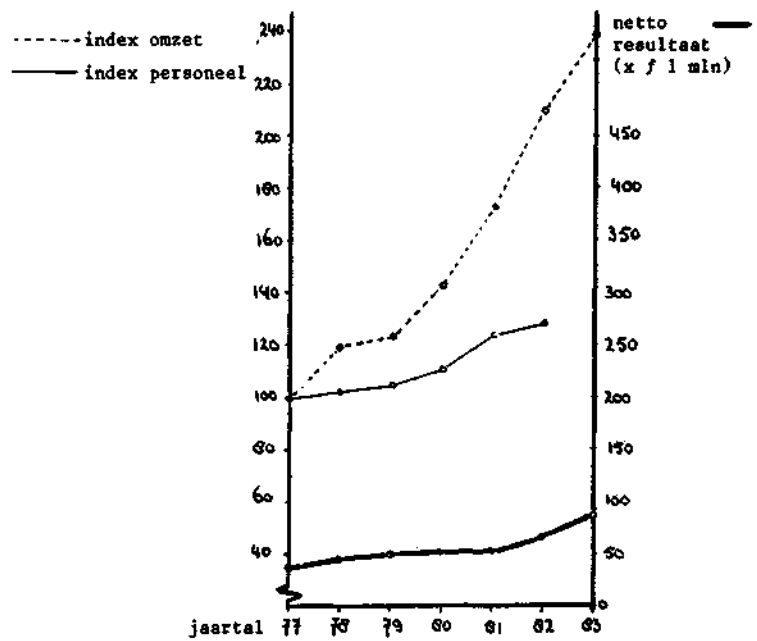

Het Ahold-concern is één van de grootste detailhandelsorganisaties van Nederland en omvat diverse winkeltypen die onder verschillende namen opereren (zoals Miro, Alberto, Etos en Toko). Een gedeelte van het door haar aangeboden assortiment wordt geproduceerd door een eigen levensmiddelenindustrie. Daarnaast exploiteert Ahold wegrestaurants (AC Restaurants), vakantie parken (Ostara) en een cateringorganisatie (Apco) en ontplooit ze detailhandelaktiviteiten in het buitenland (CadaDia in Spanje, Bi-Lo en Giant Food Stores in de V.S.).
In 1983 steeg de omzet van Ahold met 12,4% tot ƒ 9,8 miljard en de nettowinst met 28,3% tot ƒ 86 miljoen. Ahold denkt in 1984 opnieuw een hogere omzet en nettowinst te kunnen behalen.

AKZO N.V.

(geïnterviewd: Jhr. Mr. A.A. Loudon, voorzitter van de Raad van Bestuur).

Omzet	:	ƒ 14.154.300.000
Netto resultaat	:	ƒ 164.700.000
Balanstotaal	:	ƒ 7.113.200.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal	:	35,2
Aantal werknemers in Nederland	:	22.600
Totaal aantal werknemers	:	73.700

Bovenstaande gegevens hebben betrekking op het boekjaar 1982.

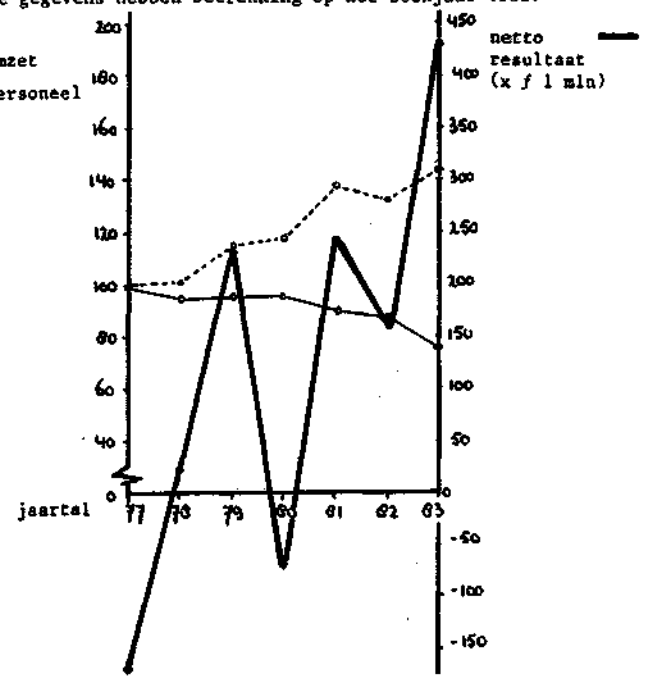

Akzo N.V. is in 1969 ontstaan uit een fusie tussen de Algemene Kunstzijde Unie N.V. en Koninklijke Zout-Organon N.V. en omvat bekende ondernemingen als de verfindustrie Sikkens, de voedingsmiddelenindustrie Duyvis en de Koninklijke Zwavelzuurfabriek Ketjen.
Akzo opereert hoofdzakelijk in de chemie- en farmacie-branche. Het concern brengt onder andere de volgende produkten voort: chemische vezels, zout, coatings, farmaceutika en konsumentenprodukten.
Akzo heeft een groot aantal vestigingen in meer dan 50 landen. Het concern behaalde in 1983 een rekordwinst van 428,1 miljoen (in 1982: 164,7 miljoen), met name dankzij een hoge dollarkoers en drastische bezuinigingen sinds 1980 (vooral bij de vezeldochter Enka, waardoor het aandeel van 15% chemische vezels in de totale omzet van AKZO tot 6% is teruggebracht en Enka in 1983 een winst boekte van ƒ 151 miljoen tegen een verlies van ƒ 19 miljoen in 1982).

Vervolg AKZO N.V.

Zowel farmaceutische artikelen (vooral de nieuwe antikonceptiepillen van Organon en ziekenhuisprodukten als kunstnieren) als chemische produkten deden het goed, maar ook op andere terreinen, zoals wasmiddelen en de tandpasta Zendium, ging het AKZO weer voor de wind.

Vorig jaar kwam AKZO nog in het nieuws door te dreigen met prijsonderbiedingen in de sektor meelfabrikage om de onderneming ECS (Engineering and Chemical Supplies) uit Groot-Brittannië uit de markt te werken (een beschikking van de Europese Kommissie heeft deze prijsonderbieding verboden) en door een patentruzie met het Amerikaanse bedrijf Dupont over de aramide supervezel.

N.V. KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE MACHINEFABRIEK voorheen E.H. Begemann.

(geïnterviewd: Ir. D.W.F. ten Have, direktie)

Omzet	: ca.ƒ 33.000.000 (schatting)
Netto resultaat	: ƒ 647.000
Balans totaal	: ƒ 6.946.000
Eigenvermogen als percentage van het balanstotaal	: 20,7
Aantal werknemers in Nederland	: 261
Totaal aantal werknemers	: 261

Bovenstaande gegevens hebben betrekking op het boekjaar 1982.

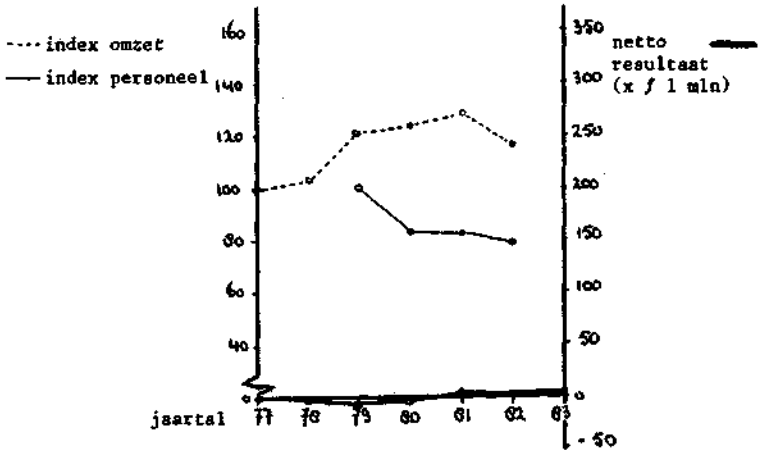

Het concern ontplooit haar aktiviteiten binnen de branche machines en staalkonstrukties. Tot haar aktiviteiten behoort het vervaardigen van allerlei soorten pompen.
Ten aanzien van de staalbouw houdt ze zich bezig met de vervaardiging en konstruktie van apparaten, vloeistof- en gastanks, gebouwen en bruggen.
In 1983 nam de winst na belastingen toe van ƒ 647.000,- (1982) tot ƒ 780.000,-. De winst wordt in mindering gebracht op het bestaande verliessaldo, dat dan nog ƒ 4,5 miljoen bedraagt. Begemann keerde voor het laatst dividend uit over 1972.

KONINKLIJKE BOSKALIS WESTMINSTER N.V.

(geïnterviewd: Ing. J. Kraaijeveld van Hemert, voorzitter van de Raad van Bestuur).

Omzet	: ƒ 2.530.000.000
Netto resultaat	: ƒ 25.792.000
Balanstotaal	: ƒ 1.267.029.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal	: 40,2
Aantal werknemers in Nederland	: 2800
Totaal aantal werknemers	: 7800

Bovenstaande gegevens hebben betrekking op het boekjaar 1982.

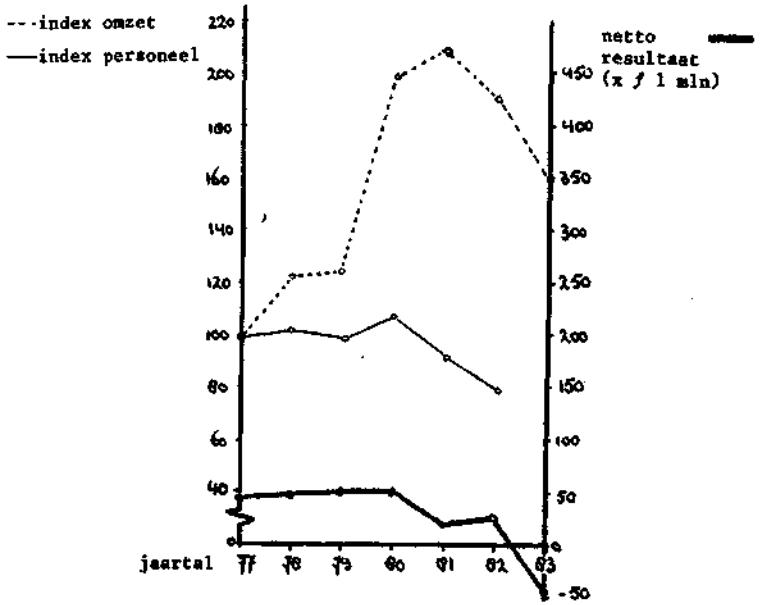

Boskalis is een van de grootste Nederlandse bouw- en aannemingsbedrijven. Haar aktiviteiten bestaan onder andere uit baggerwerkzaamheden, werkzaamheden op civiel- en waterbouwkundig gebied, engineering en offshore. Sinds 1981 ontplooit Boskalis ook agro-industriële aktiviteiten.

In 1983 leed Boskalis een onverwacht verlies van ƒ 47 miljoen. Oorzaak van het door Boskalis genoemde 'incidentele verliesjaar' zijn grote tegenvallers in een drietal landen: bij een pijpleidingenprojekt in Algerije, verdere noodzakelijke afschrijvingen op de Nigeriaanse konstruktieonderneming en afwaardering van een claim voor meerwerk op een Deens projekt.

ELSEVIER-NDU N.V.

(geïnterviewd: Prof.dr. P.J. Vinken, voorzitter van de Raad van Bestuur)

Omzet	: ƒ 1.292.254.000
Netto resultaat	: ƒ 42.158.000
Balanstotaal	: ƒ 472.572.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal	: 54,9
Aantal werknemers in Nederland	: 6037
Totaal aantal werknemers	: 7206

Bovenstaande gegevens hebben betrekking op het boekjaar 1982.

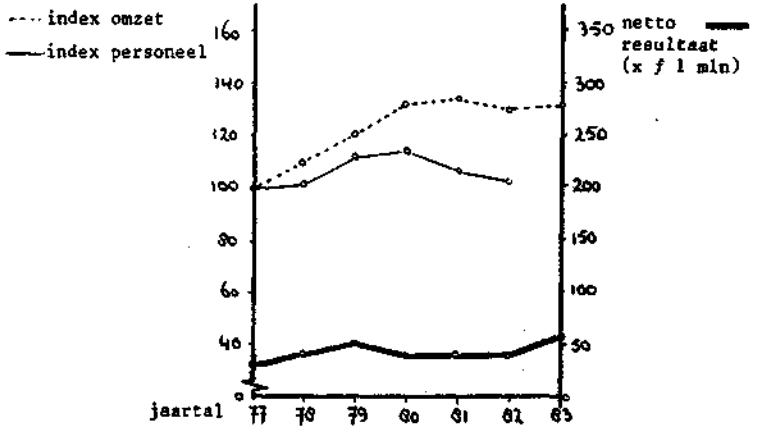

Elsevier-NDU houdt zich bezig met uitgeverij en drukkerij; niet alleen in Nederland, maar ook -zij het in mindere mate- in het buitenland. De uitgeversaktiviteiten van het concern in het buitenland zijn hoofdzakelijk gericht op wetenschappelijk gebied.
Het concern bestaat in zijn huidige vorm sinds 1978; het is toendertijd ontstaan uit een fusie tussen de Elsevier-NDU en de Nederlandse Dagbladunie N.V.

Zeer bekende uitgaven die door Elsevier-NDU op de Nederlandse markt worden gebracht zijn o.a.: Algemeen Dagblad, NRC Handelsblad, Brabants Nieuwsblad, Elseviers Weekblad, Elseviers Magazine, Financieel Economisch Magazine, Elegance, Autovisie, Foto en Focus.

De nettowinst bedroeg over 1983 ƒ 52,7 miljoen, hetgeen een stijging van 25% betekent ten opzichte van 1982.

HEINEKEN N.V.

(geïnterviewd: drs. G. van Schaik, vice-voorzitter van de Raad van Bestuur)

Omzet	: ƒ 4.150.003.000
Netto resultaat	: ƒ 153.222.000
Balanstotaal	: ƒ 2.730.579.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal	: 63,2
Aantal werknemers in Nederland	: 6.308
Totaal aantal werknemers	: 20.931

Bovenstaande gegevens hebben betrekking op het boekjaar 1982.

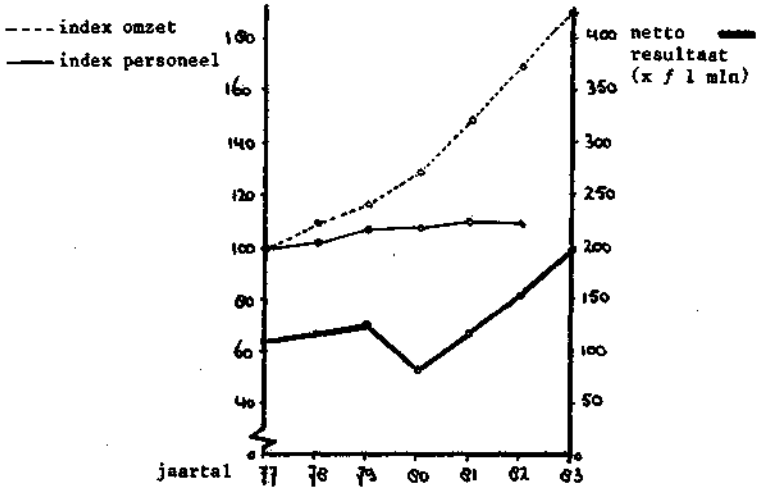

Het Heineken-concern is één van de belangrijkste bierbrouwerijen ter wereld. Tweederde van het onder toezicht van Heineken gebrouwen bier vindt aftrek buiten Nederland. Heineken exporteert rond 2,5 miljoen hektoliter per jaar naar de VS en bezit een marktaandeel van tussen de 30 en 40 procent van de daar ingevoerde bieren. Naast brouwerijen exploiteert het concern frisdrankenindustrieën en distilleerderijen en heeft ze aanmerkelijke belangen in de horekasektor, die hoofdzakelijk dienen ter ondersteuning van haar afzetkanalen. Enkele bekende aan Heineken gelieerde ondernemingen (deelneming 100%) in Nederland zijn o.a. Amstel Brouwerij B.V., Vrumona B.V. (Pepsi Cola, Seven Up, Royal Club, B3, Sisi), Bokma B.V. en Coebergh B.V.. Buiten Nederland is Heineken vooral aktief in Frankrijk, Italië, Griekenland, Centraal- en West-Afrika, Indonesië, Singapore en in het Caraïbisch gebied.

Recentelijk nam Heineken voor ƒ 115 miljoen deel in een nieuwe houdstermaatschappij in Frankrijk, waarin Heineken France en twee dochters van de Franse brouwerij Brasseries et Glacières Internationales (BGI), t.w. Union de Brasseries en Pelforth worden ingebracht. Daarmee verwerft Heineken zich een meerderheid van 51 procent in deze nieuwe brouwerijkombinatie, Sogebra geheten, die 25 procent van de Franse biermarkt in handen heeft.

Heineken zag in 1983 de nettowinst met bijna 30 procent stijgen tot ƒ 198,4 miljoen. De raad van bestuur verwacht dat de totale investeringen in 1984 nog wat boven de ƒ 541 miljoen van 1983 zullen uitkomen (1982: ƒ 265 miljoen).

N.V. HOLDOH-HOUTUNIE

(geïnterviewd: P.A.H. Spruyt, lid van de direktie)

Omzet	: ƒ 53.895.000
Netto resultaat	: ƒ 190.000
Balanstotaal	: ƒ 35.808.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal	: 67
Aantal werknemers in Nederland	: 212
Totaal aantal werknemers	: 212

Bovenstaande gegevens hebben betrekking op het boekjaar 1982.

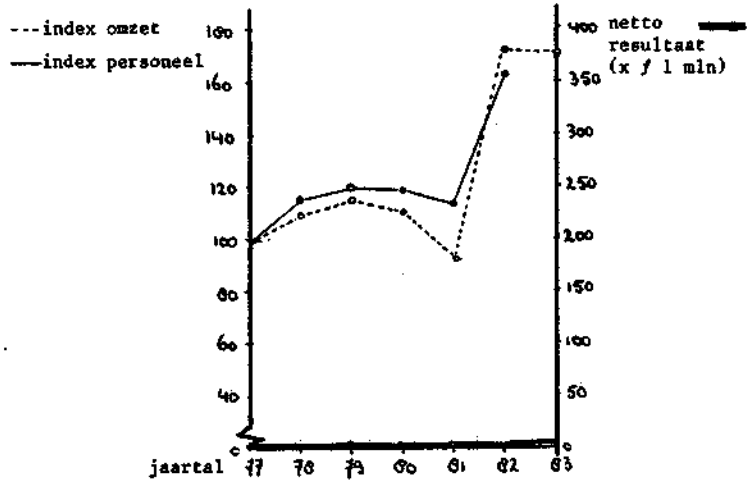

In haar huidige vorm bestaat de houthandel Holdoh-Houtunie sinds 1982 door de overname van het bedrijf N.V. Houtunie door N.V. Holdoh.

De bij die gelegenheid onstane N.V. Holdoh-Houtunie fungeert nu als houdstermaatschappij van een aantal dochterondernemingen die alle aktief zijn in de hout- en bouwmaterialensektor.

Bij een geringe omzetdaling (van ƒ 53,9 miljoen in 1982 tot ƒ 53,5 miljoen in 1983) steeg de nettowinst van Holdoh-Houtunie in 1983 van ƒ 190.000,- (1982) naar ƒ 371.000,-.

KONINKLIJKE NEDERLANDSE HOOGOVENS EN STAALFABRIEKEN N.V.

(geïnterviewd: dr. M. Albrecht, lid van de Raad van Bestuur)

Omzet	: ƒ 5.942.900.000
Netto resultaat	: ƒ-/-106.300.000
Balanstotaal	: ƒ 4.270.900.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal	: 20,3
Aantal werknemers in Nederland	: ± 29.700
Totaal aantal werknemers	: 29.785

Bovenstaande gegevens hebben betrekking op het boekjaar 1982.

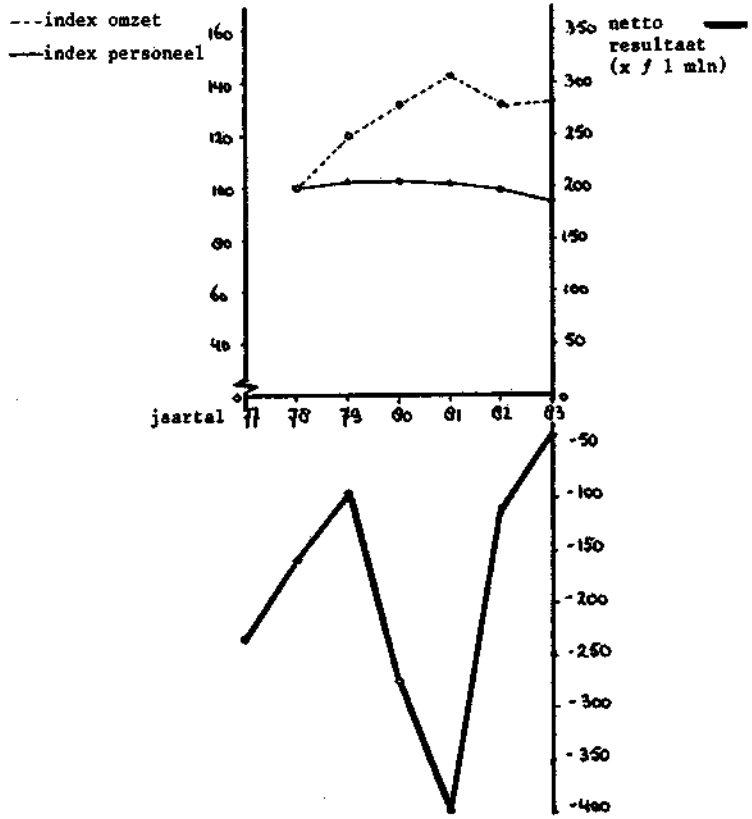

vervolg Koninklijke Nederlandse Hoogovens en Staalfabrieken N.V. (KNHS)

Al sinds het midden van de jaren '70 gaat het minder goed met de staalindustrie in met name Europa.

Als gevolg van de aanhoudend slechte situatie op de Europese staalmarkt, is het Estel-concern, het concern waarbinnen de KNHS en het Westduitse staalconcern Hoesch A.G. waren ondergebracht, in 1982 ontbonden.

In 1983 was het aandeel van de Staat der Nederlanden en de gemeente Amsterdam in het geplaatste aandelenkapitaal van KNHS respektievelijk 29 en 9 procent.

Het concern, dat over de gehele wereld handelsvestigingen en deelnemingen heeft, heeft een koleninjektieprojekt geëntameerd dat mede is gefinancierd door de Nederlandse Energie-Ontwikkelings Maatschappij (NEOM).

Een herstrukturering splan voor Hoogovens, waarmee overheidssteun van ƒ 1,2 miljard gulden is gemoeid, is door de Europese Commissie positief ontvangen. Toestemming voor een achtergestelde lening van ƒ 570 miljoen en een subsidie van bijna ƒ 70 miljoen als eerste belangrijke tranche in het steunplan zijn reeds goedgekeurd door de Europese Commissie, die van mening is dat de Europese staalindustrie eind 1985 zonder overheidssteun weer op eigen benen moet staan. De afgelopen jaren is in Europa naar schatting zo'n ƒ 112 miljard steunverleningen aan de staalindustrie verstrekt.
De reorganisatie bij Hoogovens zal een zeer groot aantal arbeidsplaatsen gaan kosten.

Het verlies van Hoogovens is in 1983 teruggelopen van ƒ 106 miljoen (1982) tot ƒ 38 miljoen (na belastingkompensatie). Daarmee steekt Hoogovens relatief gunstig af tegen andere Europese staalbedrijven waar verliezen werden geboekt die variëren van ƒ 150 miljoen tot ƒ 4 miljard. Het eerste kwartaal van 1984 gaf voor Hoogovens zelfs een winst (vóór belastingen) van enkele tientallen miljoenen guldens te zien.

NV Koninklijke Bijenkorf Beheer KBB

(geïnterviewd: drs. J. Bons, voorzitter van de Raad van Bestuur)

Omzet	:	ƒ 3.365.000.000
Netto resultaat	:	ƒ-/- 60.072.000
Balanstotaal	:	ƒ 1.003.808.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal	:	9,9
Aantal werknemers in Nederland	:	± 12.000
Totaal aantal werknemers	:	13.189

(teruggerekend naar voltijdsbanen)

Bovenstaande gegevens hebben betrekking op het boekjaar '82/'83 dat eindigt per 31-1-'83.

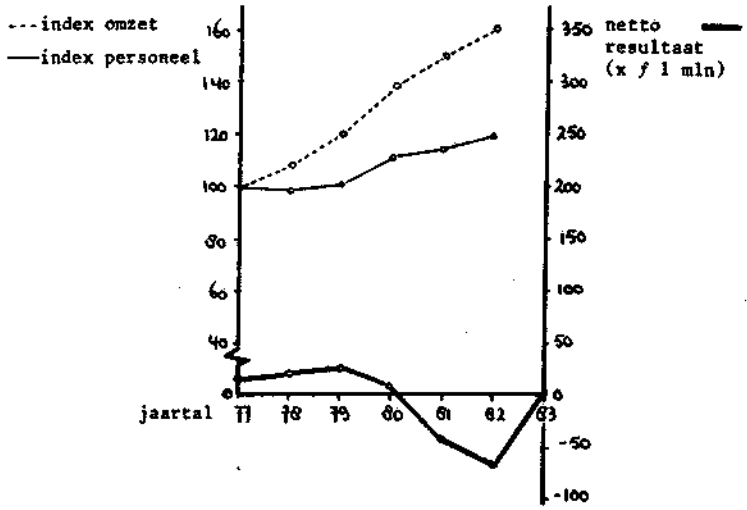

De NV Koninklijke Bijenkorf Beheer KBB is houdstermaatschappij van een aantal ondernemingen die zich vooral bezighouden met de exploitatie van warenhuizen, bouwmarkten en speciaalzaken (Bijenkorf, Hema, Maxis, Praxis). Belangrijke aandeelhouders zijn Vroom & Dreesmann BV en Nationale Nederlanden N.V.. In januari 1984 is Perry Sport, onderdeel van het KBB-concern, verkocht aan Vroom & Dreesmann.

KBB heeft in 1983 een winst van ƒ 700.000,-- geboekt, die vooral te danken is aan de nettowinst van de Hema, die ƒ 31,3 miljoen bedroeg.

KONINKLIJKE LUCHTVAARTMAATSCHAPPIJ N.V.

(geïnterviewd: drs. S. Orlandini, president-direkteur).

Omzet	:	ƒ 4.776.000.000
Netto resultaat	:	ƒ 41.000.000
Balanstotaal	:	ƒ 3.101.952.000
Eigen vermogen in procenten van het balanstotaal	:	34,2
Aantal werknemers in Nederland	:	14.091
Totaal aantal werknemers	:	18.811

Bovenstaande gegevens hebben betrekking op het boekjaar 1982/1983.

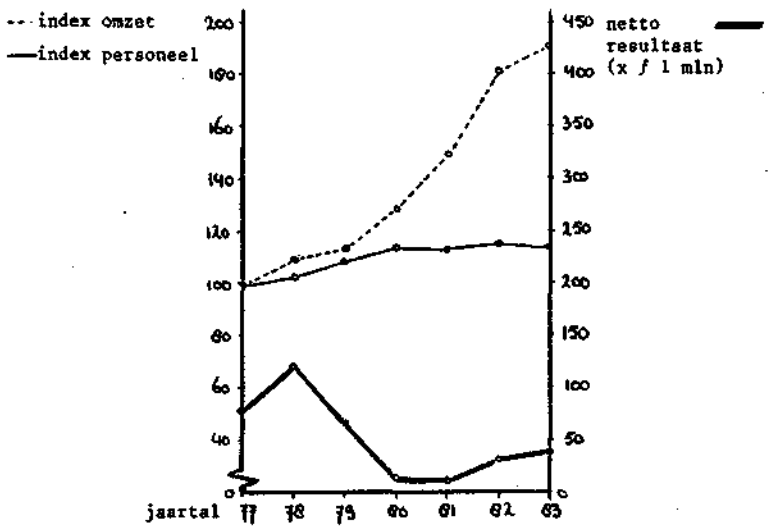

De in 1919 opgerichte KLM behoort tot de oudste luchtvaartmaatschappijen ter wereld en heeft een wereldwijd vertakt lijnennet. Daarnaast heeft zij dochterondernemingen en belangen in organisaties die aktief zijn op het gebied van luchtvaartfotografie, personenvervoer over het land, toerisme en horeka-exploitatie.
In 1983 besloot de KLM haar vloot voor cirka ƒ 650 miljoen te vernieuwen. In juli 1983 heeft de Nederlandse Staat een deel van zijn meerderheidsbelang in de KLM afgestoten door 500.000 KLM-aandelen te verkopen en bracht zijn aandelenpercentage bij de KLM daarmee terug van ruim 70 tot 64 procent. Van de overige 36 procent aandelen is 60 tot 70 procent in handen van Amerikanen. De resterende aandelen zijn overwegend in Nederlandse handen. Ter verbetering van de financieringspositie vond in augustus 1983 een emissie plaats van een miljoen nieuwe aandelen (ca. ƒ 170 miljoen), waardoor het staatsbelang nu is gedaald tot 57 procent.
Over de eerste negen maanden van het op 1 april 1983 begonnen boekjaar 1983/84 heeft de KLM een winst geboekt van ƒ 172,8 miljoen, wat meer dan het dubbele is van de winst van ƒ 84,2 miljoen over hetzelfde tijdvak van het vorige boekjaar. Het passagiersvervoer stagneert, doch de KLM kent een zeer grote groei van het vrachtvervoer.

Koninklijke Nederlandse Papierfabrieken N.V.

(geïnterviewd: F.J. de Wit, voorzitter van de Raad van Bestuur)

Omzet	:	ƒ 1.182.646.000
Netto resultaat	:	ƒ 8.520.000
Balanstotaal	:	ƒ 567.237.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal		46,8
Aantal werknemers in Nederland	:	4.695
Totaal aantal werknemers		5.095

Bovenstaande gegevens hebben betrekking op het boekjaar 1982.

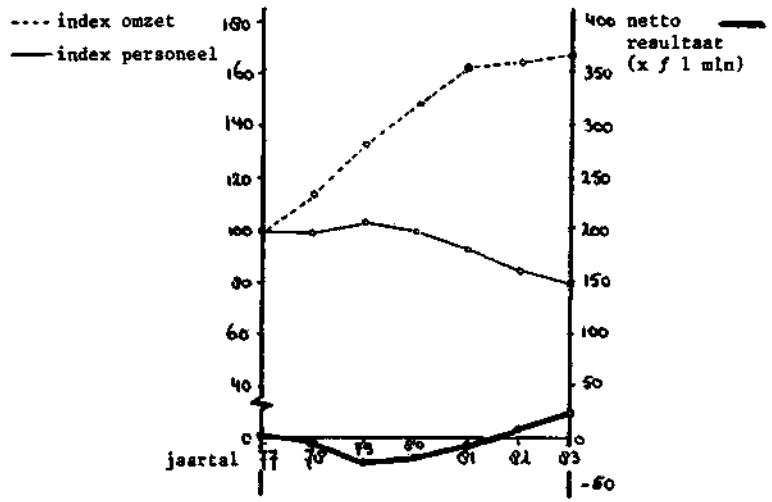

De aktiviteiten van de KNP N.V. liggen op het gebied van het fabriceren van en het handelen in grafisch papier, papieren en kartonnen verpakkingsmaterialen en grondstoffen voor de papierindustrie.
Vorig jaar werd besloten voor enkele tientallen miljoenen te investeren om een aanzienlijke besparing in de energiekosten te bereiken door in diverse concernvestigingen warmte/kracht-centrales te bouwen.
Met een netto resultaat van 24,6 miljoen gulden over 1983 verdrievoudigde KNP haar winst t.o.v. 1982. Daarnaast zijn er per saldo nog aanzienlijke bijzondere baten behaald, de nettowinst op basis van aktuele waarde is gestegen van ƒ 8,5 tot ƒ 36,4 miljoen. KNP bestudeert de mogelijkheden om de produktiekapaciteit van 700.000 ton te verhogen tot 1 miljoen ton over ca. vijf jaar, hetgeen investeringen van tientallen miljoenen zal vergen. Ter ondersteuning van haar marktpositie blijft KNP investeren in het veilig stellen van distributie- en verkoopkanalen. Recente voorbeelden hiervan zijn de deelneming in Proost en Brandt N.V. en de oprichting van KNP Paper in Engeland. Daarnaast probeert KNP een meerderheidsbelang te verwerven in een Franse papiergroothandel. De verbeterde marktsituatie zal naar verwachting tot een nog hoger bedrijfsresultaat over 1984 leiden.

GRAND HOTEL KRASNAPOLSKY N.V.

(geïnterviewd: P.F. Tichelaar, direktie)

Omzet	:	ƒ 19.176.000
Netto resultaat	:	ƒ 789.000
Balanstotaal	:	ƒ 28.397.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal	:	61,1
Aantal werknemers in Nederland	:	262
Totaal aantal werknemers	:	262

Bovenstaande gegevens hebben betrekking op het boekjaar 1982.

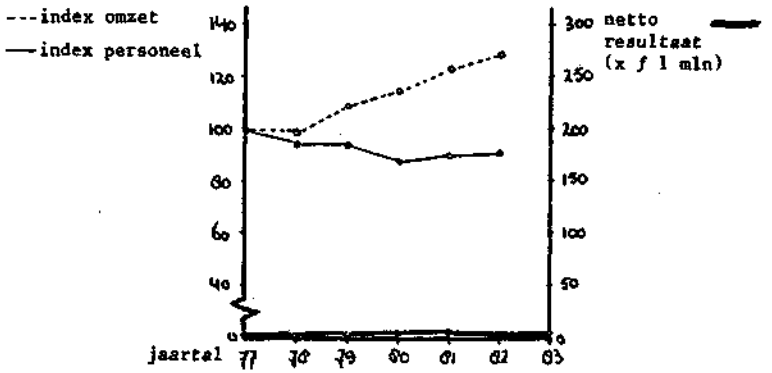

Grand Hotel Krasnapolsky N.V. is de houdstermaatschappij van het Krasnapolsky Hotel op de Dam en het restaurant d'Vijf Vlieghen aan de Spuistraat te Amsterdam.
In november 1983 werd een uitbreiding van Hotel Krasnapolsky gerealiseerd, waarmee een investering van ƒ 22 miljoen was gemoeid. Medio augustus werd reeds gestart met nieuwbouw, die 63 tweepersoonskamers, 12 zgn. Ladies Executive Studio's (gericht op de internationale zakenvrouw) en vijf zeer luxueuze 'Deluxe Executive Suites' omvat. Tevens werd de vergaderruimte uitgebreid, werd midden in het nieuwe komplex een Europese tuin aangelegd, werd Krasnapolsky uitgebreid met een Japans restaurant en een boutiquegalerij in de nieuwe Hofvleugel en zijn aanpassingen gemaakt voor rolstoelgebruikers. Hoewel het bedrijfsresultaat van Krasnapolsky in 1983 met 44 procent is gestegen, bleef door de uitbreiding van het hotel de nettowinst beperkt tot ƒ 800.000,-. Dit resultaat is vrijwel gelijk aan dat van 1982.

NATIONALE NEDERLANDEN N.V.

(geïnterviewd: drs. E.K. den Bakker, voorzitter van de Raad van Bestuur).

Totale baten	:	ƒ 11.579.214.000
Netto resultaat	:	ƒ 421.713.000
Balanstotaal	:	ƒ 40.379.748.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal	:	8,3
Aantal werknemers in Nederland	:	7.120
Totaal aantal werknemers	:	17.752

Bovenstaande gegevens hebben betrekking op het boekjaar 1982.

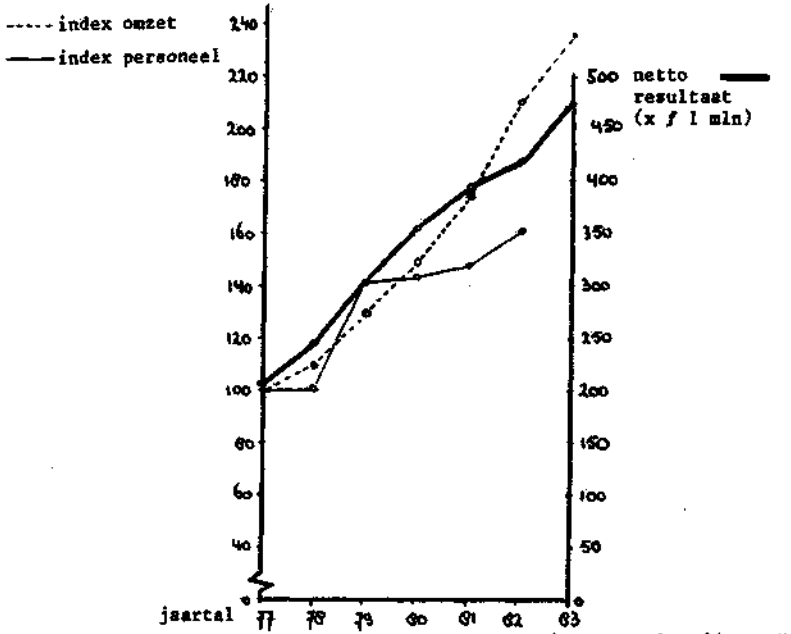

Nationale Nederlanden N.V. is de grootste verzekeringsmaatschappij van Nederland en behoort tot de grootste verzekeringsmaatschappijen van Europa. De aktiviteiten van Nationale Nederlanden beperken zich niet tot levens- en schadeverzekering, maar strekken zich ook uit op het gebied van projektontwikkeling in onroerend goed, beleggingen en kredietverlening (aan bedrijfsleven, overheid en partikulieren). Het concern richt zich in sterke mate op het buitenland. Van het totale premie-inkomen wordt ruim 50% in het buitenland gerealiseerd, waar het dochtermaatschappijen en vestigingen heeft in meer dan 30 landen. Met name de Verenigde Staten vormen een belangrijke markt. In februari 1984 nam Nationale Nederlanden definitief de Amfas Groep over. Ondanks de grote afboekingen op acquisities van in totaal ƒ 441 miljoen (waarvan ƒ 314 miljoen van Amfas) ten laste van de reserve voor beleggingsrisiko's is het eigen vermogen van Nationale Nederlanden in 1983 met maar liefst 32% gestegen tot ruim ƒ 4,4 miljard. De nettowinst nam in 1983 toe met 13% tot ƒ 475 miljoen, terwijl de omzet met 16% steeg tot ƒ 13 miljard.

OCÉ - VAN DER GRINTEN N.V.

(geïnterviewd: Ir. J.J. Kaptein, voorzitter van de Raad van Bestuur).

Omzet	:	ƒ 1.661.000.000
Netto resultaat	:	ƒ 51.200.000
Balanstotaal	:	ƒ 1.587.700.000
Eigen vermogen als procenten van het balanstotaal	:	36
Aantal werknemers in Nederland	:	3.556
Totaal aantal werknemers	:	10.904

Bovenstaande gegevens hebben betrekking op het boekjaar 1982/1983 (dat afloopt op 30 november)

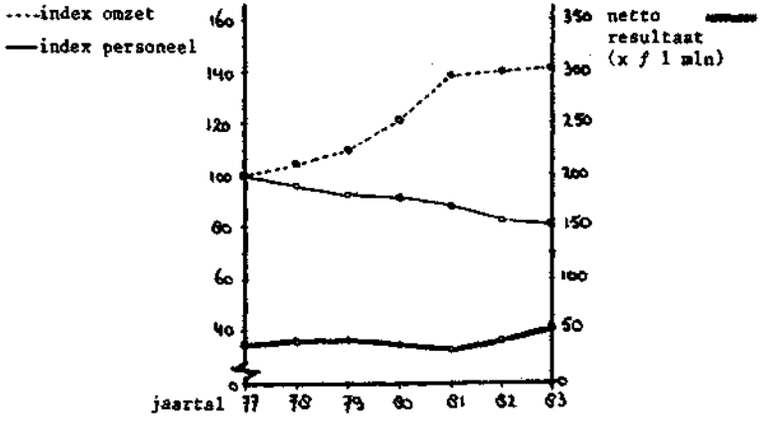

Océ-van der Grinten N.V. is de holding van een aantal ondernemingen wier aktiviteiten bestaan uit het produceren, verkopen en verhuren van reproapparatuur en daartoe benodigde materialen. Het concern is internationaal gericht; het heeft vestigingen in meer dan twintig landen, terwijl in landen waar geen eigen vestigingen zijn wordt samengewerkt met licentienemers. Tachtig procent van de omzet wordt behaald op het kopieergebied.
Océ-van der Grinten en de Maatschappij voor Industriële Projecten (MIP) zijn in 1983 een samenwerkingsverband (een joint-venture) aangegaan om Océ via één van haar dochterondernemingen in de Verenigde Staten versneld voet te laten krijgen op de Amerikaanse markt. Deze deelneming van de MIP is, konform één van haar doelstellingen, tijdelijk: Océ moet de MIP te zijner tijd weer uitkopen. Océ- van der Grinten heeft de laatste decennia een grote expansie gekend (die zich waarschijnlijk nog doorzet). Het aantal werknemers nam van ca. 50 in 1945, via 600 in 1958, toe tot zo'n 11.000 in 1982, terwijl de omzet in 1958 ƒ 16 miljoen bedroeg, in 1968 ƒ 162 miljoen en in 1983 ƒ 1661 miljoen. Ook het op 1 december begonnen boekjaar 1983/84 begon goed met een omzetstijging van 13% en een toename van de nettowinst van 32% t.o.v. dezelfde periode van het vorige boekjaar.

ORENSTEIN EN KOPPEL N.V.

(geïnterviewd: G. Letteboer, lid van de direktie).

Omzet	:	ƒ 48.000.000
Netto resultaat	:	ƒ 1.167.000
Balanstotaal	:	ƒ 12.530.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal	:	84,5
Aantal werknemers in Nederland	:	57
Totaal aantal werknemers	:	57

Bovenstaande cijfers hebben betrekking op het boekjaar 1982.

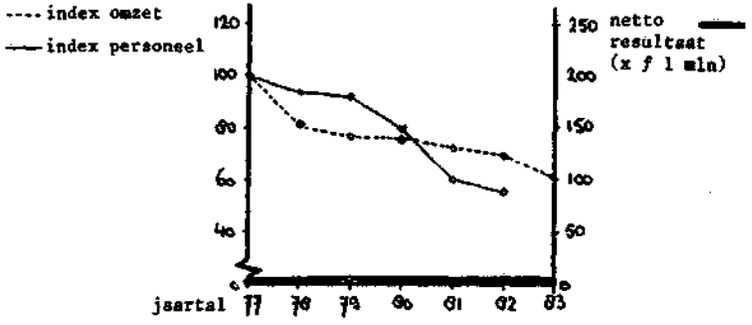

Orenstein & Koppel levert vele soorten machines, apparaten en werktuigen, zoals grondverzetmachines, wegenbouwmachines, kranen, transportmaterieel, breek- en menginstallaties, betoninstallaties, baggermolens en scheepsuitrustingen. De machines en werktuigen worden ook voor een deel verhuurd. Bovendien fabriceert Orenstein & Koppel smal- en normaalspoor en aannemersmaterieel en heeft een 50 procents belang in een te Heerlen gevestigd service-centrum. Hoewel de omzet daalde van ƒ 48 miljoen in 1982 tot ƒ 42,8 miljoen in 1983, steeg de nettowinst in 1983 van ƒ 1,2 tot ƒ 1,67 miljoen.

N.V. PHILIPS' GLOEILAMPENFABRIEKEN

(geïnterviewd: mr. F.F. Otten, lid van de Raad van Bestuur)

Omzet	:	ƒ 42.991.000.000
Netto resultaat	:	ƒ 433.000.000
Balanstotaal	:	ƒ 27.548.000.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal	:	45,6
Aantal werknemers in Nederland	:	73.000
Totaal aantal werknemers	:	336.200

Bovenstaande cijfers hebben betrekking op het boekjaar 1982.

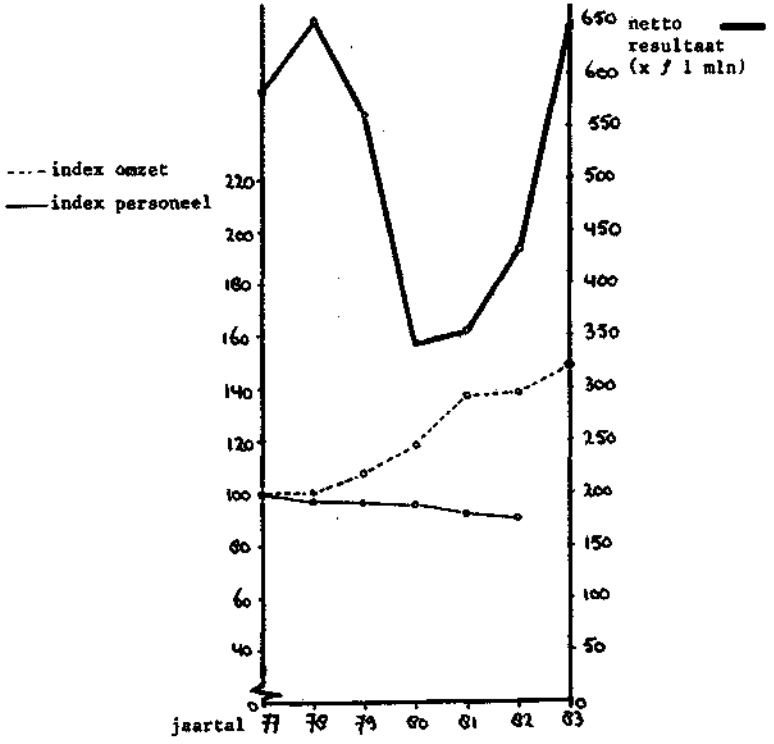

Het internationale Philips-concern (elektrotechniek, elektronika) is het grootste concern ter wereld in haar sektor. De aandelen van de N.V. Philips' Gloeilampenfabrieken zijn voor 99,9% in handen van de houdstermaatschappij N.V. Gemeenschappelijk Bezit van Aandelen Philips' Gloeilampenfabrieken.
In oktober 1983 is het chemisch bedrijf Duphar, een dochteronderneming van Philips, officieel gedagvaard door de Staat der Nederlanden wegens het onrechtmatig storten in de Volgermeerpolder in de jaren zestig. Op 1 april 1984 breidt Philips haar belang in het Westduitse elektronikaconcern Grundig uit. In 1983 steeg de nettowinst van Philips met bijna 50% t.o.v. 1982 tot ƒ 647 miljoen bij een omzetstijging van 7% tot ƒ 46,18 miljard.

RIVA N.V.

(geïnterviewd: W.H. Deelman, voorzitter van de Raad van Bestuur)

Omzet	:	ƒ 364.000.000
Netto resultaat	:	ƒ 7.398.000
Balanstotaal	:	ƒ 95.215.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal	:	49,4
Aantal werknemers in Nederland	:	776
Totaal aantal werknemers	:	776

Bovenstaande gegevens hebben betrekking op het boekjaar 1982.

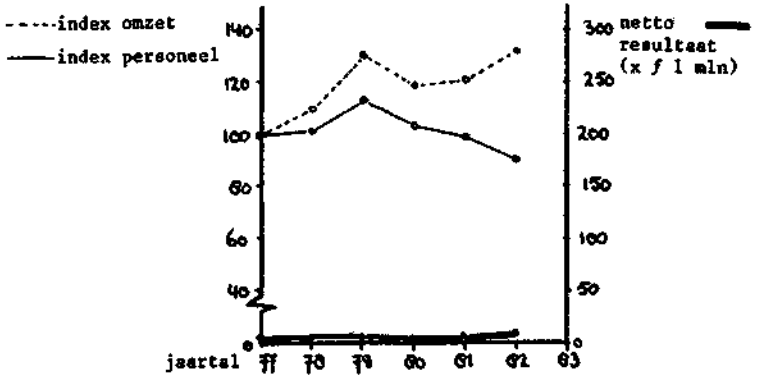

De aktiviteiten van de Riva N.V. bestaan voornamelijk uit automobielhandel, automobielreparatie en automobielleasing, met name produkten van OPEL en General Motors. Daarnaast houdt een tak van het concern zich bezig met boerderij-investeringen (Erven G. de Boer B.V. te Leeuwarden, gespecialiseerd in stalinrichtingen, die door verbreding van de aktiviteiten en een toegenomen export de omzet in 1982 zag stijgen met 27%).
De markt voor auto's in Nederland is in 1983 verbeterd. De autoverkoop nam in dat jaar met 12,8 procent toe tot een afzet van ruim 459.000 nieuwe personenauto's. In 1983 werden 74.441 Opels verkocht (1982: 64.956) en de verkoop van General Motors bedroeg 74.873 (1982: 65.646).

N.V. KONINKLIJKE NEDERLANDSE PETROLEUMMAATSCHAPPIJ

(geïnterviewd: drs. A.C. Helfirch, president-direkteur van Shell-Nederland B.V.)

Omzet	:	ƒ 222.302.000.000 *
Netto resultaat	:	ƒ 9.254.000.000 *
Balanstotaal	:	ƒ 44.405.710.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal	:	52,7 *
Aantal werknemers in Nederland	:	21.811 *
Totaal aantal werknemers	:	163.000 *

Bovenstaande gegevens gelden voor het boekjaar 1982.
* Deze gegevens hebben betrekking op de Koninklijke/Shell Groep.

Vervolg N.V. Koninklijke Nederlandse Petroleummaatschappij.

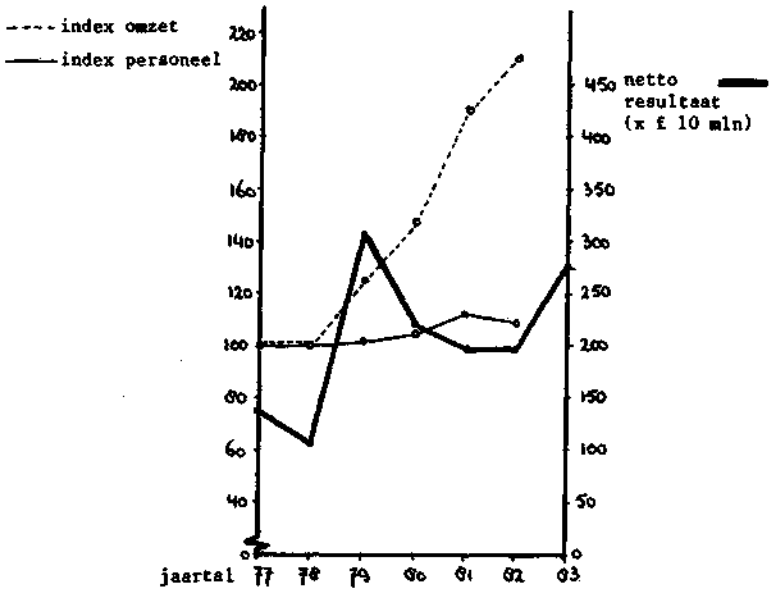

De N.V. Koninklijke Nederlandse Petroleummaatschappij is houdstermaatschappij van 60 procent van de Koninklijke/Shell Groep. De overige 40 procent is in handen van het Engelse Shell Transport & Trading (ST & T).
De Koninklijke/Shell Groep is op haar beurt houdstermaatschappij van een groot aantal ondernemingen, werkzaam in meer dan 100 landen. De aktiviteiten bestaan onder andere uit handel in en opsporing, winning en verwerking van olie, aardgas en steenkool. Men houdt zich daarnaast op bescheiden schaal bezig met kernenergie, terwijl een belangrijke tak van het concern zich bezighoudt met de produktie van en handel in chemikaliën en metalen. Gemeten naar de omzet neemt de Koninklijke/Shell Groep op de wereldranglijst na het Amerikaanse Exxon de tweede plaats in, waarmee zij de grootste industriële onderneming buiten de V.S. is. De Nederlandse overheid en de oliemaatschappijen Shell en Esso hebben in het verleden een zogenaamd 'gentlemen's agreement' afgesloten, d.i. een afspraak over het herinvesteren in Nederland van in Nederland behaalde aardgaswinsten. Dit akkoord vigeert voor de periode 1980 t/m 1984. Investeringen en exploratie-uitgaven bedroegen in 1983 £ 4,75 miljard (ongeveer *f* 21 miljard) en waren grotendeels bestemd voor olie en gas. Naar verwachting zullen zij in 1984 stijgen tot ongeveer £ 5 miljard. In de afgelopen vijf jaar hebben de maatschappijen van de Koninklijke/Shell Groep hun olie- en aardgasreserves (na vervanging van geproduceerde hoeveelheden) per saldo zien toenemen. De winst nam in 1983 met 38 procent toe tot £ 2,754 miljard (1982: £ 1.993 miljard). Om de Amerikaanse Shell Oil Company te kunnen overnemen, dient de Koninklijke/Shell Groep minimaal 90% van de aandelen in handen te hebben. Een bod van $ 58 per aandeel op de 30,5 % van de aandelen Shell Oil die de Kon./Shell Groep nog niet bezit (gedaan via haar Amerikaanse dochter Shell Petroleum Holdings) is inmiddels door de bestuurders van Shell Oil aanvaard.

SMIT INTERNATIONALE N.V.

(geïnterviewd: B.J. Amesz, lid van de hoofddirektie)

Omzet	:	*f* 680.380.000
Netto resultaat	:	*f* 44.074.000
Balanstotaal	:	*f* 830.244.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal	:	46,4
Aantal werknemers in Nederland	:	2650
Totaal aantal werknemers	:	3310

Bovenstaande gegevens hebben betrekking op het boekjaar '81/'82 dat eindigt op 30-9-/82.

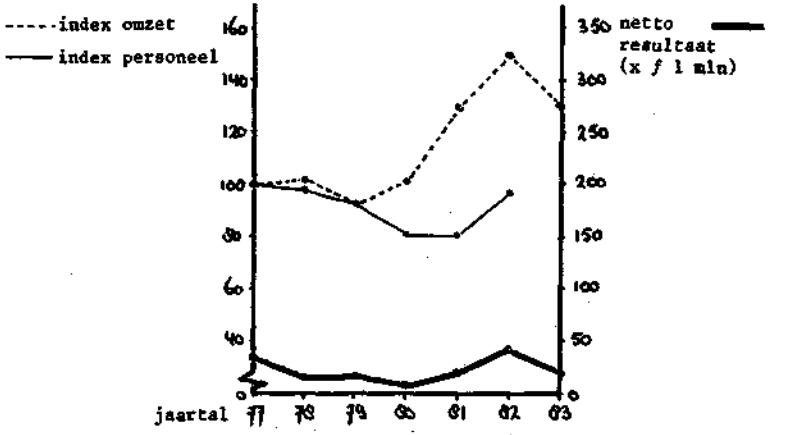

De aktiviteiten van Smit Internationale (maritieme dienstverlening) zijn vooral gericht op sleepvaart, duwvaart, berging, bevoorradingsvaart, offshore-diensten, onderwaterwerkzaamheden en transport. Het bedrijf neemt ook een vooraanstaande plaats in op het gebied van de bestrijding van milieuvervuiling op zee door olie en andere stoffen.
De Smit Internationale N.V. beschikt over een vloot van meer dan 300 eenheden.
De nettowinst is vorig jaar bijna gehalveerd tot *f* 22,6 miljoen. De verwachting is dat het op 1 oktober 1983 begonnen boekjaar 1983/84 een verdere winstdaling te zien zal geven. De bergingsaktiviteiten hebben de sinds medio 1982 stagnerende off-shore-aktiviteiten niet kunnen opvangen. Bij de zeesleepaktiviteiten is de konkurrentie in vooral de kleinere vermogensklasse erg groot. Smit Internationale wil zich daarom meer op de grote zeeslepers richten. Om een groot aandeel te houden bij het verslepen van grote boreilanden en oliewinningsplatforms is besloten tot de bouw van de 22.000 pk Smit Singapore.

Textielgroep Twenthe N.V.

(geïnterviewd: drs. H.J. Hesselink, direkteur)

Omzet	:	ƒ 93.248.000
Netto resultaat	:	ƒ 204.000
Balanstotaal	:	ƒ 51.881.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal	:	52,6
Aantal werknemers in Nederland	:	± 500
Totaal aantal werknemers	:	506

Bovenstaande gegevens hebben betrekking op het boekjaar 1982.

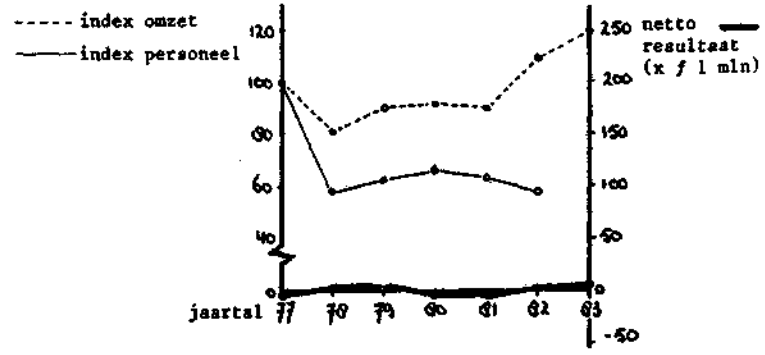

De Textielgroep Twenthe N.V. is houdstermaatschappij van een aantal ondernemingen die in de textielindustrie werkzaam zijn, t.w. Wisselink's Textielfabrieken B.V., Koala Tricotagefabrieken B.V., Konfektieateliers "De Gunne" B.V., Textieldrukkerij Swinkels B.V. en Stilo Print B.V. (o.a. Feyenoord-shirts).
Sinds begin 1984 behoort ook het bedrijf van de Amsterdamse modeontwerpster Fong Leng hiertoe. Toen zijn Fong Leng en haar volledige staf van vijftien mensen in de Textielgroep Twenthe opgenomen.
Ongeveer twintig procent van de produktie wordt geëxporteerd, voornamelijk binnen de EEG.
Na vier jaar kon Textielgroep Twenthe over 1983 weer dividend uitkeren en wel ƒ 7,-- per aandeel (tegenover f 5,-- over 1979). In 1983 werd een nettowinst van ƒ 1,2 miljoen geboekt, hetgeen ƒ 1 miljoen meer was dan in 1982. De omzet gaf een groei te zien van tien procent, te weten van ƒ 93,2 miljoen tot ƒ 102,6 miljoen.

UNILEVER N.V.

(geïnterviewd: M.L. Mogendorff, voorzitter van de direktie van de Nederlandse Unilever Bedrijven B.V.)

Omzet	:	ƒ 55.903.000.000
Netto resultaat	:	ƒ 1.579.000.000
Balanstotaal	:	ƒ 21.216.000.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal	:	59,2
Aantal werknemers in Nederland	:	13.188
Totaal aantal werknemers	:	283.000

De gegevens gelden voor het gehele Unilever-concern en hebben betrekking op het boekjaar 1982.

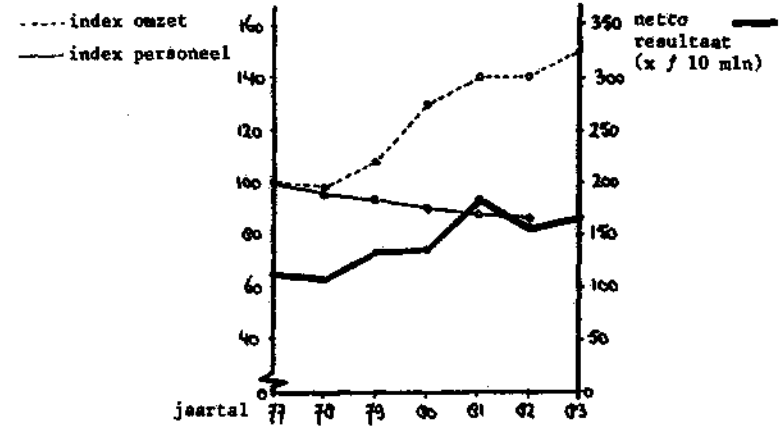

De Unilever N.V. is mede-houdstermaatschappij van het Unilever-concern. Unilever wordt namelijk geleid door twee moedermaatschappijen, te weten Unilever N.V. te Rotterdam en Unilever Plc (=Public limited company) te Londen. Deze ondernemingen, die beide worden geleid door identieke raden van bestuur, zijn onderling verbonden door een aantal overeenkomsten. Unilever produceert vooral verpakte merkartikelen voor huishoudelijk gebruik, met name levensmiddelen, wasmiddelen en toiletartikelen. Daarnaast is Unilever aktief op het gebied van papier, kunststoffen, verpakkingsmateriaal, chemische produkten, veevoeder, transport en research op het gebied van voeding en van de was- en reinigingsmiddelen. Tot de bekende merken die Unilever op de markt brengt behoren onder andere: Becel, Blue Band, Bona, Zeeuws Meisje, Morgen, Iglo, Ola, Royco, Calvé, Del Monte, Betuwe, Unox, Zwan, Ali, Omo, Jiff, Robijn, Lux, Gouda-kaarsen, Boeklon. De omzet van Unilever steeg in 1983 met 6% tot bijna ƒ 60 miljard (omzetstijging in volume: 2%). De nettowinst steeg met 7% tot ƒ 1.686 miljoen. Aan de bedrijfswinsten van het hele Unilever-concern droeg Unilever Nederland 4,5% bij, van de verkopen nam zij 9% voor haar rekening. Vooral Unox en Calvé deden het goed. De resultaten van Unilever Nederland zijn door een omvangrijke herstrukturering duidelijk verbeterd met een nettoresultaat in 1983 van ƒ 76 miljoen tegenover ƒ 20 miljoen in 1982. Deze herstrukturering heeft in 1983 1075 arbeidsplaatsen gekost en zal in 1984 waarschijnlijk nog 700 à 800 arbeidsplaatsen kosten. Op dit moment werken nog ruim 12.000 mensen in Nederland voor Unilever.

Koninklijke Volker Stevin N.V.

(geïnterviewd: mr.ir. J.K.J. Kokje, voorzitter van de Raad van Bestuur)

Omzet	:	ƒ 2.312.000.000
Netto resultaat	:	ƒ 9.782.000
Balanstotaal	:	ƒ 1.061.987.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal	:	44,2
Aantal werknemers in Nederland	:	6.312
Totaal aantal werknemers	:	13.765

Bovenstaande gegevens hebben betrekking op het boekjaar 1982.

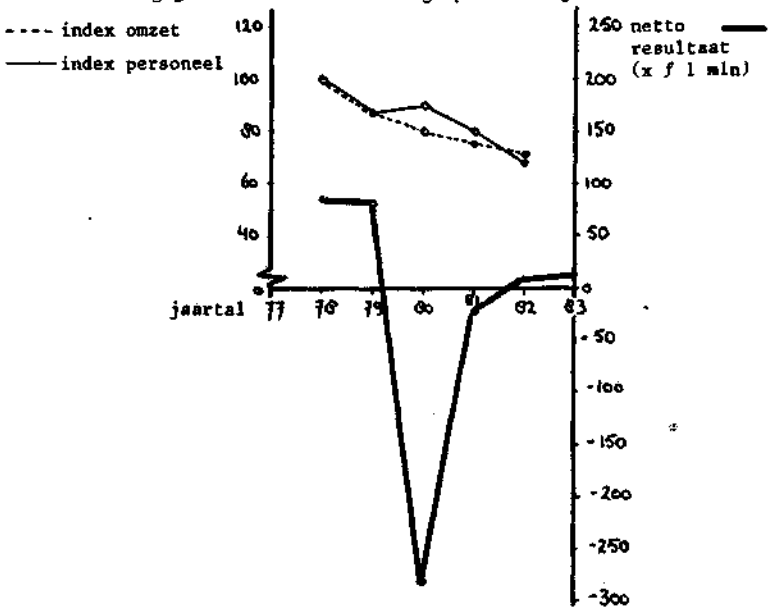

Volker Stevin (bouw en aanneming), dat is ontstaan uit een fusie tussen de Adriaan Volker Groep N.V. en de Stevin Groep N.V. in 1978, is één van de grootste Europese aannemingsbedrijven.

Het concern ontplooit aktiviteiten op gebieden zoals baggeren, wegenbouw, scheepsbouw en grondonderzoek. Het vlootvernieuwingsplan van Volker Stevin vergde vorig jaar in totaal ƒ 125 miljoen aan investeringen. In 1983 steeg (bij een dalende omzet) de nettowinst tot ƒ 13,7 miljoen (1982: ƒ 9,8 miljoen). Deze winst wordt geheel toegevoegd aan de reserves die enkele jaren geleden sterk werden aangetast toen Volker Stevin over 1980 een verlies leed van ƒ 280 miljoen en over 1981 nog eens ƒ 24 miljoen. Volker Stevin verwacht in 1984 nog niet veel herstel op de binnenlandse bouw- en baggermarkt, maar acht wel een verbetering van het orderbestand in het buitenland haalbaar. Omdat de bankschulden tot een aanzienlijk lager niveau zijn teruggebracht, wordt voor 1984 een grote daling van de interestlasten verwacht. Deze dalen mogelijk zo'n ƒ 10 miljoen (1983: ƒ 31,8 miljoen). Een soortgelijke daling wordt mogelijk geacht bij de verliezen op deelnemingen (1982: ƒ 32,3 miljoen). De bankschuld is in 1983 afgenomen van ƒ 231 miljoen naar ƒ 70 miljoen.

WEGENER'S COURANTEN CONCERN N.V.

(geïnterviewd: A.B.M. Mulder, waarnemend voorzitter van de Raad van Bestuur)

Omzet	:	ƒ 265.662.000
Netto resultaat	:	-ƒ 571.000
Balanstotaal	:	ƒ 147.171.000
Eigen vermogen als percentage van het balanstotaal	:	34
Aantal werknemers in Nederland	:	1964
Totaal aantal werknemers	:	1964

Bovenstaande gegevens hebben betrekking op het boekjaar 1982.

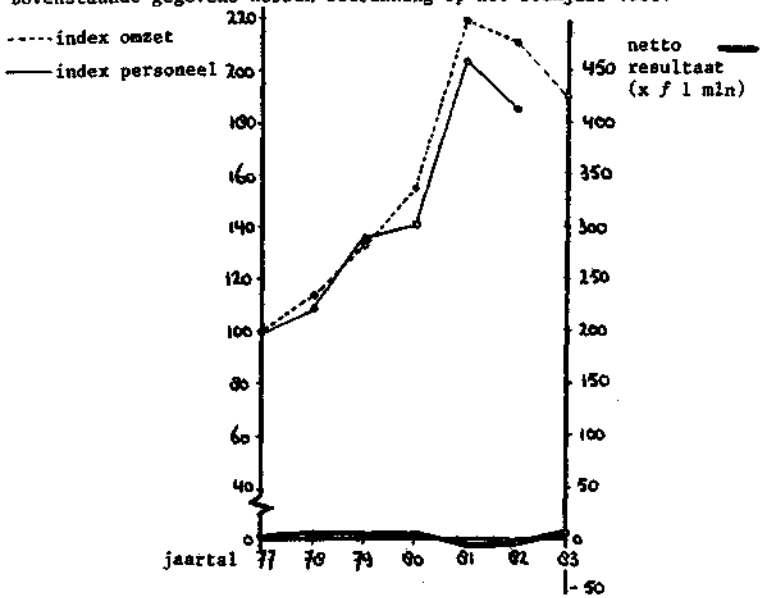

Wegener's Couranten Concern N.V. is houdstermaatschappij van een aantal bedrijven die hun aktiviteiten voornamelijk ontplooien in de sektor uitgeverij. Het aksent ligt hierbij op het krantenbedrijf. Voorbeelden van kranten die Wegener uitgeeft zijn: de Amersfoortse Courant, de Emmer Courant, de Nieuwe Apeldoornse Courant, Utrechts Nieuwsblad en de Nieuwe Zeister Courant. Begin '84 heeft men bij Wegener een 38-urige werkweek ingevoerd teneinde arbeidsplaatsen te kunnen redden.
Na in 1981 en 1982 in totaal ƒ 3,2 miljoen verlies te hebben geleden, wist Wegener in 1983 een gekonsolideerde nettowinst van ƒ 3,4 miljoen te behalen. De Perscombinatie (Volkskrant, Trouw en het Parool) en Wegener zijn een samenwerking aangegaan, waarbij de Perscombinatie een deel van haar ochtendbladen op de persen van Wegener in Houten laat drukken.

BIJLAGE 7

NEDERLANDSE OVERHEIDSREGELINGEN OP HET GEBIED VAN SUBSIDIES EN FINANCIERINGSSTEUN VOOR HET BEDRIJFSLEVEN ZOALS DEZE GOLDEN IN 1983 (De onderstreepte regelingen zijn uitdrukkelijk beperkt tot kleine/middelgrote ondernemingen).

N.B. In de noten worden de regeringsvoornemens voor 1984 m.b.t. subsidies en financieringssteun voor het bedrijfsleven weergegeven.*

* bronnen: - werkgelegenheidsnota 1983/84, Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 1983-1984, 1802, nrs. 1-2, dd. 20 september 1983

- Persbericht Ministerie van Economische Zaken no. 499, dd. 8 september 1983

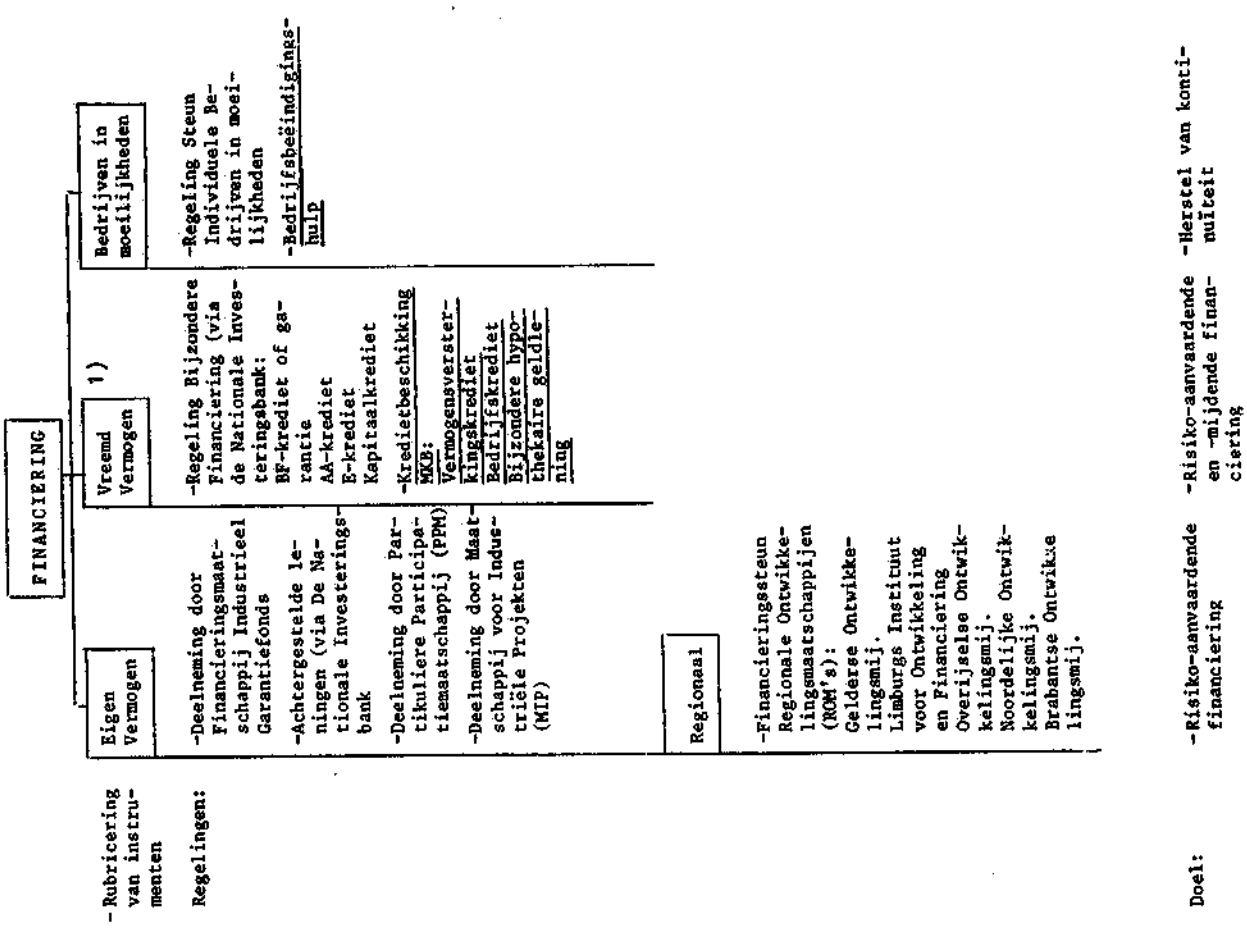

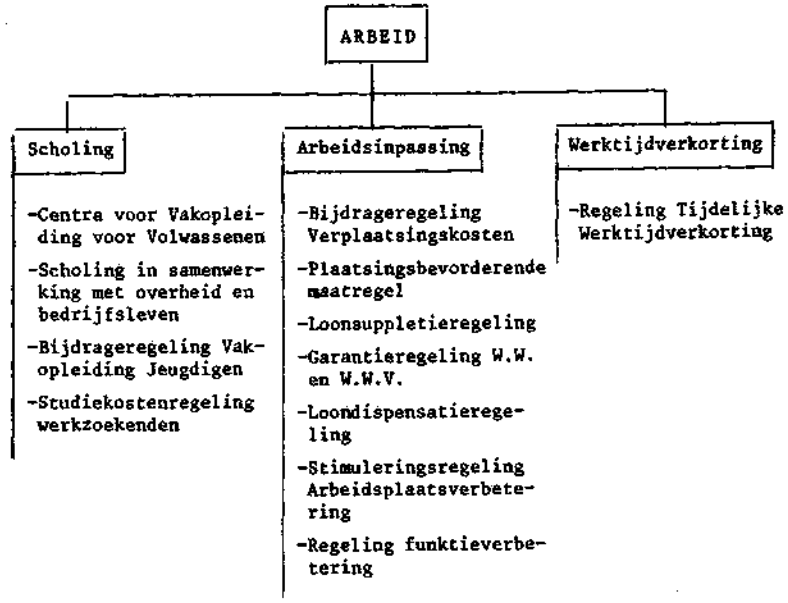

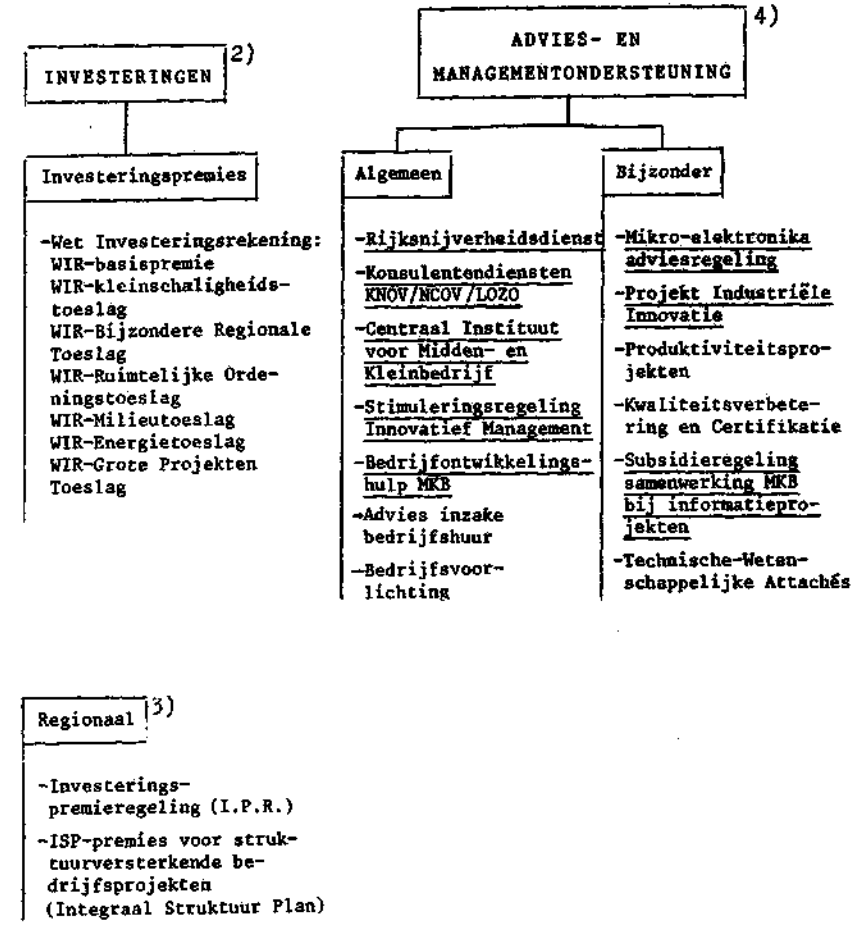

-Verbetering kwaliteit van arbeid

-Verbetering beschikbaarheid van arbeid

-Voorkomen van ontslag werknemers

-Generieke en regionale stimulering van investeringen

-verbetering van de kwaliteit van het management, organisatie van de produktie en interne bedrijfsvoering

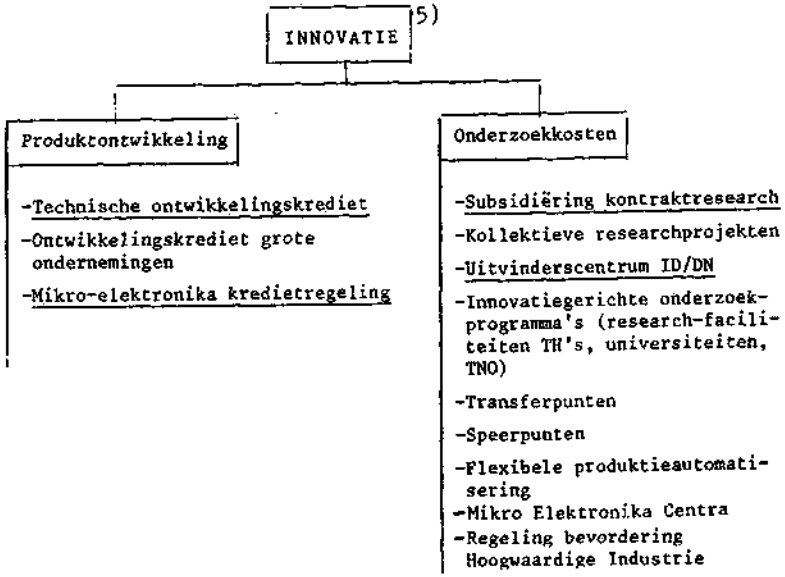

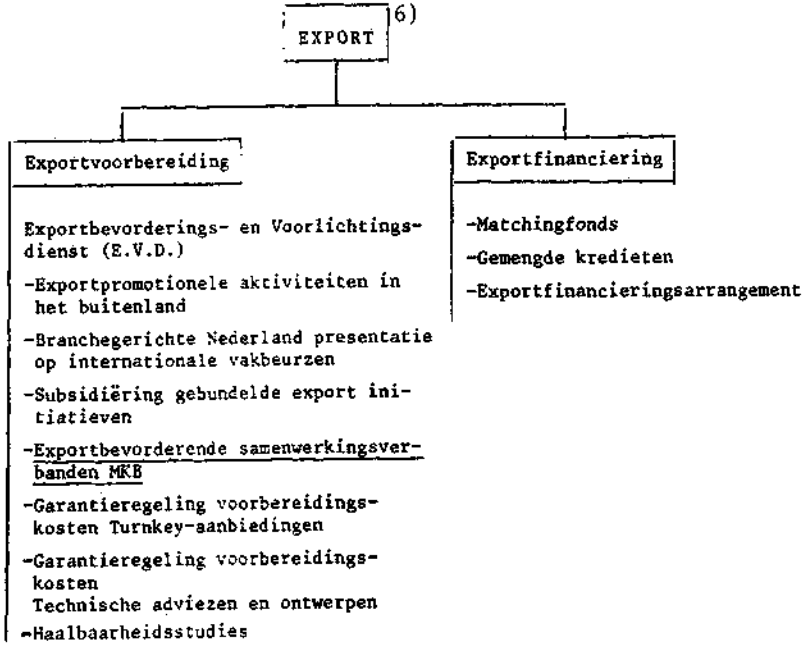

-Risikovolle ideeën/vindingen tot ontwikkeling brengen

-Bevorderen van research en onderzoek

-Marktverkenning, -bewerking en offerte uitbrengen

-Exportfinanciering

ENERGIE / MILIEU

Energie 7)

- Subsidieregeling advieskosten energiebesparing
- Regelingen demonstratieprojekten energiebesparing
- Proefprojekten rationeel energiegebruik
- Sektoronderzoeken energie in de bedrijvensektor
- Adviesregeling warmtekrachtkoppeling

Milieu

- Experimentele stimuleringsregeling vermindering van waterverontreiniging
- Sanering milieuhinderlijke bedrijven in woonomgeving
- Schadevergoedingsregelingen a.g.v. diverse milieuwetten
- Uitkeringsregeling Verontreiniging Rijkswateren
- Stimulering milieuvriendelijke techniek
- Ontwikkeling schone technologie

SEKTORREGELINGEN 8)

Sektorprojekten

- Nederlandse Herstrukturerings Maatschappij (Nehem) (strukturerings-projekten in diverse sektoren)
- Versterking van de struktuur van het bedrijfsleven

Branche-/sektorgerichte regelingen

- Struktuurverbeteringsmaatregelen in relatie tot ontwikkelingssamenwerking
- Tientallen regelingen voor o.a. scheepsbouw en toerisme

- Bevorderen van energiebesparing
- Bijdragen aan de oplossing/beperking van milieuproblemen
- Aktief participeren in struktuurverbeteringsprojekten in sektoren
- sektorgewijs struktuurverbeteringen aanbrengen

1. Regeling Bijzondere Financiering

De regeling Oneigenlijke Bijzondere Financiering (OBF) wordt buiten werking gesteld, omdat ten behoeve van ondernemingen met meer dan 500 werknemers de Herstelfinanciering wordt geïntroduceerd, die kan bestaan uit kredieten, deelnemingen en garanties voor bedrijven in moeilijkheden.

2. W.I.R.

De WIR zal op de volgende punten vereenvoudigd worden:
- een verdere uniformering van de basispercentages;
- vereenvoudiging van de bepalingen met betrekking tot ter beschikking stellen van bedrijfsmiddelen;
- vereenvoudiging van administratieve bepalingen op het gebied van de toeslagen.

Een andere belangrijke maatregel in de WIR betreft de afschaffing van twee toeslagen: de bijzondere regionale toeslag en de ruimtelijke ordeningstoeslag.

3. Regionaal beleid

De Investerings Premie Regeling zal op een aantal punten gemoderniseerd en bijgesteld worden. De I.P.R. zal ook voor grote toeristische projekten opengesteld worden en mogelijk zullen de ISP-faciliteiten en de IPR in één regeling worden ondergebracht.

4. Managementondersteuning

De bedrijfsontwikkelingshulp M.K.B., de Stimuleringsregeling innovatief management, de Stimuleringsregeling MKB bij informatieprojekten en de subsidieregeling advisering energiebesparing zullen vervangen worden door één algemene adviesregeling.
Het Projekt Industriële Innovatie, de Produktiviteitsprojekten en de Kwaliteitsverbetering en Certifikatie zijn of worden binnenkort beeindigd.

5. Vernieuwing en produktontwikkeling

Het Technisch ontwikkelingskrediet en het groot ontwikkelingskrediet worden in één regeling samengevoegd.
De regeling voor kontraktresearch zal worden opgeheven en omdat er in de loop van 1984 een generieke faciliteit voor de personeelskosten van R & D1 aktiviteiten wordt geïntroduceerd.

6. Export

De regeling ter ondersteuning van de samenwerkingsverbanden (gebundelde exportinitiatieven en samenwerkingsverbanden MKB) worden binnen de aktiviteiten van de E.V.D. gebracht om -selektief- samenwerkingsverbanden te ondersteunen. De garantieregelingen voor aanbiedingskosten (Garantie voorbereiding tussen key projekten en Garantie voorbereiding technische adviezen en ontwerpen) worden binnen de werking van het Matchingfonds gebracht.

7. Energie

De advieskostenregeling zal voor bedrijven in de algemene adviesregeling worden ondergebracht.

8. Sektor- en aandachtsgebiedenbeleid

De regelingen voor de sektor toerisme worden met uitzondering van de Stimuleringsregeling internationale kongressen ingetrokken.

BIJLAGE 8

Overzicht van lastenverlichtende maatregelen voor 1984

		1984		
		kas	trans	structureel
		(mln. gld.)		
Fiscale en budgettaire maatregelen				
(1)	Verlaging tarief vennootschapsbelasting van 48% naar 43%	405	775	775
(2)	Lastenverlichting zelfstandigen	135	225	225
(3)	Maatregelen in de sfeer van aardgaswinning	– 35	55	55
(4)	Fiscale maatregelen MKB-rapport	205	155	65
(5)	Aanvullend beleid MKB/starters	25	25	25
(6)	Innovatiestimuleringsmaatregel per 1 oktober 1984 (Instir)	10	50	220
(7)	Verlenging Investeringspremie Zeescheepvaart (IPZ)	20	100	95
(8)	Stroomlijning WIR	80	0	0
Maatregelen in de sfeer van de arbeidskosten				
(9)	Verlaging werkgeverspremies centrale fondsen	200	200	200
(10)	Beperking opbouw vakantiedagen tijdens ziekte	75 à 100	150 à 200	150 à 200
(11)	Verlaging ZW-premie met 0,2%	200	200	200
Totaal lastenverlichting 1984		1320 à 1345	1935 à 1985	2010 à 2060

Bron : Werkgelegenheidsnota 1983/84, Tweede Kamer der Staten-Generaal, Vergaderjaar 1983-1984, 18102, nrs. 1-2

BIJLAGE 9

OVERHEIDSFACILITEITEN VOOR BEDRIJVEN: GESOMMEERDE BETALINGEN OVER DE PERIODE 1975 t/m 1982

	(Bedragen x f 1 mln.)
Financiering	
· Industrieel Garantie Fonds	
· FIG 's-Gravenhage	-
· FIG Amsterdam	–
· AA-kredieten	
· Kapitaal-kredieten	
· Regeling Bijzondere Financiering (waarvan O.B.F. 830)	1 253
· Kredietbeschikking MKB	164
· Individuele steun	3 708
· Herstelfinanciering	–
· Bedrijfsbeëindigingshulp	760
· Regeling particuliere participatie maatschappijen	–
Investeringen	
· WIR + toeslagen	18 929
Managementondersteuning	
· Stimulering innovatief management	1
· Bedrijfsontwikkelingshulp	35
· Project industriële innovatie	7
· Produktiviteitsprojecten	21
· Kwaliteitsverbetering	2
· Samenwerking MKB bij informatieprojecten	–
Produkt- en produktievernieuwing	
· Ontwikkelingskrediet	377
· Groot ontwikkelingskrediet	185
· Bevordering Hoogwaardige Industrie	206
· Subsidiering contractresearch	–
· Collectieve researchprojecten	–
· Micro-elektronica stimulering	–
· Demonstratie flexibele automatisering	–
Export	
· Exportpromotionele activiteiten in het buitenland	5
· Presentatie internationale beurzen	48
· Gebundelde exportinitiatieven	16
· Samenwerkingsverbanden MKB	3
· Garantie voorbereiding turn-key	40
· Garantie voorbereiding technische adviezen en ontwerpen	1
· Matchingfonds	146
· Haalbaarheidsstudies	–
Energie en milieu	
· Advieskosten energiebesparing	6
· Sector onderzoeken energie in de bedrijvensector	1
· Demonstratieprojecten energie	5
· Vermindering waterverontreiniging	
Sector- en aandachtsgebiedenaanpak	
· Versterking structuur industriële en dienstverlenende bedrijven	845
· Winkelvoorzieningen plattelandskernen	2
· Modernisering winkelconcentraties	90
· Zeescheepsnieuwbouw	1 125
· Rente-overbrugging zeescheepsnieuwbouw	704
· Toerisme:	
· Kredieten toeristische accommodaties	1
· Rentesubsidie middenklasse-hotels	2
Stimulering internationale congressen	8
· Subsidie toeristische infrastructuur	14
· Subsidie brandveiligheid	56
Regionale aanpak	
· IPR	1 430
· ISP-faciliteit voor bedrijven	4
	30 200

AA-kredieten = Aangepaste Achtergestelde kredieten
OBF = Oneigenlijke Bijzondere Financiering
MKB = Midden- en Kleinbedrijf
IPR = Investerings Premieregeling
ISP = Integraal Struktuurplan

Bron: Vaste Kamercommissie voor de Rijksuitgaven, Tweede Kamer 1983-1984, 15306,nr.28

BIJLAGE 10

OVERHEIDSFACILITEITEN VOOR BEDRIJVEN (TRANSAKTIEBASIS; IN MILJOENEN GULDENS) PER JAAR, PERIODE 1978 t/m 1982

	1978	1979	1980	1981	1982[a]
Fiscale faciliteiten					
- VAIA[b]	1 850	570	-	-	-
- WIR	2 150	5 280	5 300	5 435	5 080
- Winst-, vermogens- en voorraadaftrek[b]	1 000	450	550	1 300	1 850
- Zelfstandigenaftrek[b]	175	220	220	220	220
- Totaal fiscale faciliteiten	5 175	6 520	6 070	6 955	7 150
Subsidies, kredieten, deelnemingen					
a. Ten laste van EZ-begroting					
- Sectorbeleid	825	625	960	960	955
- Innovatiebeleid	110	120	195	230	305
- Exportbeleid	90	140	205	310	390
- Midden- en kleinbedrijf	70	60	60	75	90
- Regionaal beleid m.b.t. bedrijven	285	300	325	290	350
- Steun individuele bedrijven	725	750	355	120	350
- IGF	25	15	20	10	15
- SIR-heffing[b]	-15	-170	-165	-105	-50
- Subtotaal	2 115	1 840	1 955	1 890	2 405
b. Loonkostensubsidies[b]	2 635	2 715	2 825	1 745	1 700
c. Totaal subsidies, kredieten, deelnemingen (a. + b.)	4 750	4 555	4 780	3 635	4 105
Garanties					
- Bijzondere financiering	745	425	575	845	1 250
- Kredietbeschikking MKB	270	260	290	325	PM[c]
- Regionale ontwikkelingsmaatschappijen[c]	20	125	45	60	35
- PPM's	-	-	-	-	10
- Totaal garanties	1 035	810	910	1 230	1 295 + PM

[a] De bedragen voor 1982 zijn gebaseerd op de Miljoenennota 1983.
[b] Benadering.
[c] Nog onbekend.

Bron: Nota over de toestand van 's Rijks financiën, Tweede Kamer zitting 1982-1983 nr. 3 blz. 29/30.

VAIA = Vervroegde Afschrijvingen en Investeringsaftrek (dit systeem is inmiddels vervangen door de WIR)

IGF = Industrieel Garantie Fonds

SIR = Selektieve Investerings Regeling

PPM's = Partikuliere Participatie Maatschappijen

BIJLAGE 11

DE MENING VAN TOPMANAGERS OVER EEN ACHTTAL UITSPRAKEN (N = 24)

	MEE EENS				MEE ONEENS				
	geheel mee eens	overwegend mee eens	mee eens (totaal)	noch eens noch oneens	overwegend mee oneens	geheel niet mee eens	mee oneens (totaal)	geen mening	
1. Politici laten hun beslissingen doorslaggevend beïnvloeden door elektorale belangen	4(16.7%)	19(79,2%)	23(95,8%)	-	1(4,2%)	-	1(4,2%	-	100%
2. Slecht enkele kamerleden hebben inzicht in het bedrijfsleven	18(75 %)	5(20,8%)	23(95,8%)	-	-	-	-	1(4,2%)	100%
3. Managers zijn in het algemeen weinig maatschappelijk georiënteerd	1(4,2%)	7(29,2%)	8(33,3%)	-	14(58,3%)	2(8,3%)	16(66,7%)	-	100%
4. Veel van de problemen in het bedrijfsleven worden veroorzaakt doordat er sprake is van slecht management	-	7(29,2%)	7(29,2%)	1(4,2%)	13(54,2%)	2(8,3%)	15(62,5%)	1(4,2%)	100%
5. Managers houden informatie achter, zijn niet open genoeg en staan achterdochtig tegenover de politici	1(4,2%)	10(41,7%)	11(45,8%)	-	8(33,3%)	4(16,7%)	12(50 %)	1(4,2%)	100%
6. Managers zijn weinig politiek geëngageerd	4(16,7%)	19(79,2%)	23(95,8%)	-	1(4,2%)	-	1(4,2%)	-	100%
7. Managers begrijpen niet dat politici met meer belangen rekening moeten houden dan alleen het bedrijfsbelang	1(4,2%)	5(20,8%)	6(25 %)	-	12(50 %)	6(25 %)	18(75 %)	-	100%
8. De rol van de overheid in de ekonomie moet worden teruggedrongen	10(41,7%)	9(37,5%)	19(79,2%)	1(4,2%)	3(12,5%)	1(4,2%)	4(16,7%)	-	100%

LITERATUUR

Aardenne, G.M.V. van, J. MacGregor, J.F.M. Peters, W.J. de Ridder, B.W.M. van Twaalfhoven e.a.: 'Risico-kapitaal; maatregelen voor economisch herstel, Scheveningen (SMO), 1983

Adviescommissie inzake het industriebeleid (Kommissie Wagner): ' Een nieuw industrieel elan', 's-Gravenhage, 1981

Adviescommissie inzake de voortgang van het industriebeleid, verslagen van werkzaamheden 1,2,3 en 4, jan. 1982 - dec. 1983

Albeda, W., G.A. Kessler, J.H.P. Paelinck, J.B. Rijsman, J.M.M. Ritzen, J. Weitenberg, D.J. Wolfson, J.A. Kraakman: 'Doel en middel; beschouwingen over economische politiek', Scheveningen (SMO), 1983

Bakels, Prof.Mr. H.L. en L. Opheikens: 'Schets van het Nederlands arbeidsrecht', Deventer(Kluwer), 1980

Beekers, F. en P. van Helsdingen: 'Topfiguren spreken zich uit', een verkennend onderzoek, Mantelprojekt 'Management & Politiek', Diskussienota 1981-2, Vrije Universiteit, Fakulteit der Ekonomische Wetenschappen, Amsterdam, maart 1981

Bruin, M.G. de, R.F. van Heusden en H. Langman: 'Progressief ondernemerschap', Scheveningen (SMO), 1977

Deregulering van overheidsregelingen, Tweede Kamer, zitting 1982-1983, 17931, nr 5, 's-Gravenhage, 27 juni 1983

Doel, J. van den, : 'Democratie en welvaartstheorie', Alphen a/d Rijn, 1978

Feskens, M.J.,: 'Recente economische stimuleringsmaatregelen', in Economisch Statistische Berichten 14-9-1983, pp. 829-832

Helsdingen, P. van,: 'Produktbeleid en Overheid', een onderzoek naar de invloed van de overheid op het produktbeleid in de verpakkingsmiddelenindustrie, Mantelprojekt 'Management & Politiek', Researchmemorandum 1982-4, Vrije Universiteit, Fakulteit der Ekonomische Wetenschappen, Amsterdam, februari 1982

Helsdingen, P. van,: 'Kamerleden en Bedrijfsekonomie', een onderzoek naar de voorstellingen van de Vaste Commissie voor Economische Zaken van de Tweede Kamer bij een zaak van ekonomische politiek, Mantelprojekt 'Management & Politiek', Researchmemorandum 1983-1, Vrije Universiteit, Amsterdam, januari 1983

Irwin, G.A., J. Verhoef en C.J. Hiebrens (red.): 'De Nederlandse kiezer '77', Voorschoten 1977

Kuypers, G : 'Beginselen van beleidsontwikkeling'(2 delen), Muiderberg (Coutinho), 1980

Lagendijk Opinie-onderzoek b.v.,: 'Nederlandse ondernemers en politiek", Apeldoorn, 1981

Lehning, Percy B., en M.P.C.M. van Schendelen (red.),:'Actualiteit van Politieke Filosofie', Amsterdam (Intermediar), 1981

Leyer, Drs.J.H.,: 'Ondernemen tussen markt en politiek', Scheveningen (SMO), 1982

McKinsey,: 'De aantrekkelijkheid van Nederland voor buitenlandse investeerders', Amsterdam, 1978

Miljoenennota 1984, Tweede Kamer,vergaderjaar 1983-1984, Rijksbegroting voor het jaar 1984, 18100 nr. 1, 20 september 1983

Ministerie van Economische Zaken en Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordering en Milieubeheer, actie-programma deregulering ruimtelijke ordening en milieubeheer, 's-Gravenhage, 27 juni 1983

Ministerie van Economische Zaken, Persbericht 8 september 1983, no. 449, Stroomlijning steuninstrumentarium

Mokken, R.J.,: 'A Theory and Procedure of Scale Analysis', 's-Gravenhage, 1971

Molleman, H.A.A.,: 'Wie voeren actie?' in Acta Politica, 1972, jrg. 7

Otten, F.F.,: 'De drie sporen van het kabinetsbeleid', in Economisch Statistische Berichten, 19-10-1983, pp. 937-940

Public Affairs Consultants b.v.,: 'Externe betrekkingen in de strategie en organisatie van ondernemingen', Amsterdam, 1981

Regeringsverklaring, uitgesproken door Minister-President Drs. R.F.M. Lubbers op 22 november 1982, Nederlandse Staatscourant van 22 november 1982 (nr. 225)

Rutten, Prof.Dr. F.W., Mr. M. Tabaksblat, Prof.Dr. G. Zoutendijk, J.W. Gaiser, Dr. P. Winsemius en Drs. A.C. Helfrich,: 'Management in perspectief', Scheveningen (SMO), 1982

Schendelen, M.P.C.M. van,: 'Politieke participatie: een politiek economische benadering', in Acta Politica, 1973, jrg. 8, blz. 204-213

Schendelen, M.P.C.M. van, J.J.A. Thomassen en H. Daudt (red.),: 'Leden van de Staten-Generaal, ...', 's-Gravenhage (VUGA), 1983

Sinninghe Damsté, Mr. W.A.,: 'Sociale verzekering; de wetten, de uitvoering en de reorganisatie', Scheveningen (SMO), 1981

Stevens, L.G.M.,: 'Belastingplan 1984', in Economisch Statistische Berichten, 5-10-1983, pp. 898-902

Thomassen, J.J.A. (red.),: ' Democratie, theorie en praktijk', Alphen a/d Rijn/Brussel, 1981

Thompson, D.F.,: 'The Democratic Citizen', Cambridge, 1970

Vermeend, W.A.F.G.,: 'Fiskale investeringsfaciliteiten', Arnhem (Gouda Quint B.V.), 1983

V.N.O., Samenvatting rapporten deregulering, Informatiebulletin, 4e jaargang editie 29, 11 juli 1983

Werkgelegenheidsnota 1983/84, Tweede Kamer, vergaderjaar 1983-1984, 18102, nrs. 1-2

Wijers, Dr. J.G.,: 'Een nieuwe aanpak; het industriebeleid en de betekenis van de MIP', Scheveningen (SMO), 1982

Peters, Thomas J. en Robert H. Waterman Jr.,: 'Excellente ondernemingen; kenmerken van succesvol management', Utrecht/Antwerpen, 1983

Serie Research Memoranda (1)

1980-1	P. Nijkamp and H. Voogd	New Multicriteria Methods for Physical Planning by Means of Multidimensional Scaling Techniques
1980-2	H.P. Smit	Medium- and Long-Term Models for the ESCAP-Region - A Review of exisging, models and a proposal for a new model system
1980-3	P.v. Dijck en H. Verbruggen	Productive Employment in Developing Countries' Exporting Industries
1980-4	P. Nijkamp and L. Hordijk	Integrated Approaches to Regional Development Models; A survey of some Western European Models
1980-5	P. Nijkamp	Soft Econometric Models; An Analysis of Regional Income Determinants
1980-6	P. Nijkamp and F.v. Dijk	Analysis of Conflicts in Dynamical Environmental Systems via Catastrophe Theory
1980-7	E. Vogelvang	A short term econometric Model for the Consumer demand of Roasted Coffee in The Netherlands
1980-8	N.van Hulst	De effectiviteit van de geleide loonpolitiek in Nederland
1980-9	P. Nijkamp	A survey of Dutch integrated Energy-Environmental-Economic Policy Models
1980-10	P. Nijkamp	Perspectives for Urban Analyses and Policies
1980-11	P. Nijkamp	New developments in Multidimensional Geographical data and Policy Analysis
1980-12	F.C. Palm, E. Vogelvang and D.A. Kodde	Efficient Estimation of the Geometric Distributed Lag Model; some Monte Carlo Results on Small Sample Properties
1981-1	E. Vogelvang	A quarterly econometric model for the Price Formation of Coffee on the World Market
1981-2	H.P. Smit	Demand and Supply of Natural Rubber, Part I
1981-3	R. Vos	The political Economy of the Republic of Korea; A proposal for a model framework of an open economy in the ESCAP-region, with emphasis on the Role of the State
1981-4	F.C. Palm	Structural Econometric Modeling and Time Series Analysis - Towards an Integrated Approach